

DE VIRGO
CONCEPIT PA

APPARVIT BE
NIGIT PA

DE TRIVITV
VENTIVPO

VENTIVPO

DE VIRGO
CONCEPIT PA

APPARVIT BE
NIGIT PA

Sammelband *de h y*

4

4

MARGARI

TA THEOLOGICA, CONTINENS
PRAECIPVOS LOCOS DOCTRINAE
Christianaë, per quaestiones, breuiter &
ordine explicatos, omnibus Pastori-
bus, uerbi preconibus & ecclesiae
ministris summe utilis &
necessaria.

AVTORE IOANNE SPANGEBER-
GO, HERDESSIANO, APVD
Northusanos uerbi ministro.

Cum praefatione D. CASPARIS
Crucigeri.

ANNO M. D. XL.

AD DOMINICI GREGIS
pastores, Ioannes Spangenberg.

Ἐξάστιχον.

Quisquis es ad Christi sanctum delectus ouile,
Pastorisq; boni nobile nomen habes.
Huc ades, hic ueram pascendi tradimus artem,
Et quæ Christigenis pascua danda uiris.
Quisquis es & Christi pastoris de grege, non est
Quod metuas rabidi dogmata falsa lupi.
Non hic offendes lolium nec pabula Circes,
Non hic humani spurca uenenâ luti.
Sed uerum Christi uerbum, sancta q; patrum,
Et quæ sunt sacris eruta scripta libris.
Hæc dedit egregius sincero corde Melanthon,
Consule communes, pastor amice locos.

Jg I, Bl. 90 verso

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI ET
domino D. PHILIPPO, duci Brunsvicensi &c.
domino suo clementissimo salutem.

Efflagitarunt iam dudum (clarissime
princeps) quidam ex tuæ celsitudi-
nis, ditione, uerbi diuini precones,
ut ad subscriptas quæstiones, præcipua
theologicæ disciplinæ capita cõtinentes,
breuissime, idc̃ ex solidis scripturis re-
sponderem. Quò sacrarum literarum
cultores, nunc primum sacris initiati, &
in pastorem gregum adscripti haberent
breuem quandam sui officij formulam,
quomodo scilicet pabulo salubriori, cõ-
missum sibi gregem dominicum pascere
& curare possent. Quæ res tametsi diffi-
cilis fuerit & laboriosa, præsertim homini
alioqui occupatissimo, nolui tamẽ me ab
humanitate tam alienum præstare, ut tot
& tantis amicis rogantibus pigeret, uel
unius anni, ne dicam mensis subire labo-
rem, præsertim cum possem hoc quantu-
locunq; labore iuuare studia, promouere
pietatem, & patriæ quoq; ingens orna-
mentum adferre. Si enim munus hone-
stum est & pium, bonis literis iuuetutem

a ij in

instituire, quis dubitat multo honestius
& foelicius esse pastoris officium, in quo
ne dum pueri, sed & omnium ætatū ho-
mines ad Christi gloriam perducuntur.
Vbi autem diu mecum disputassem, cu-
ius iudicium & eruditionem, in hoc ne-
gocio potissimū amplecterer, succurre-
bat unicum huius nostri seculi decus, D.
PHILIPPVS Melanthon, qui in hanc
rem Locos communes tanto spiritu con-
gessit ut proculdubio omnes qui in con-
cionatorum numerum sunt uocati, dein-
ceps præter negocium, rectius & maiori
fruge sint declamaturi. Huius ergo uer-
ba, utpote ex omni parte absolutissima,
ne post Homerum Iliada canere uidear,
lubens adscripsi. Si quid ea in re peccatū
est, spero mihi ab autore ueniam dari,
quando id nō iniquo animo, sed iuuandę
pietatis studio sit factum. Utinā omnes
qui nunc ab alto pulpito declamant, mor-
dicus eius autoris uerba & sententias te-
neant, fortassis in maiore tranquillitate
fuerint res ecclesiæ. Videmus enim pas-
sim in academijs, collegijs, & monasterijs
multos esse, qui hoc ueræ pietatis studiū
damnant,

damnāt, huic sancto religionis negotio
obstrepunt, quos oportuit, utpote, qui se
capita & columnas ecclesiæ gloriantur,
in prima acie stetisse, hi nullum non mo-
uent lapidem, ut pietatem passim reflo-
rescentem opprimant, & eos qui hanc in
uulgus spargunt, penitus è medio tollāt.
Contra uidemus pietati & rectis studijs,
nusquam plus honoris, plus præmiij, plus
dignitatis esse, quàm apud principes. Sic
enim sunt laus (deo) aulæ quorundam
principum, ut pro his, ipse etiã scholæ &
Episcoporum curiæ frigeant. Quando
igitur tua celsitudo, princeps clarissime,
non tantũ principum, sed regum quoq;
sanguine orta, inclitos à domino deo ac-
cepit regulos, optimi patris, optimos fili-
os, pietatis & ueræ sapientiæ studiosos,
Dignum iudicauit, tuæ celsitudini, hanc
lucubratiunculam qualis qualis est dedi-
care, ut tuæ celsitudinis pastores, à quib.
in hanc palestram prouocatus sum, per
tuam celsitudinem habeant, quo se oble-
ctent & exerceāt. Delectentur aliij spino-
sis ac sophisticis argutijs, tuæ celsitudinis
pastores antiquam illam, genuinam atq;
a in ueram

ueram theologiam apprehendant. Tum
fiet, ut omnigenam Christianæ pietatis
doctrinam plane assequatur, sinant alios
interim aucupari sacerdotia, prebendulas,
& ut uocant beneficia impietatis irrita-
menta, sinant alios ambire opes, uolupta-
tes, & noctes diesq; agere in culcitrīs.
Tuæ celsitudinis pastores dent operam,
ut plantent, ut irrigent, ut ædificent eccle-
siam dei, tum speramus fore, ut tandem
emicet ac uincat ueritas. Hi uerò qui nūc
suis sycophantijs, pietatis doctrinam in-
ficiunt, & pseudo doctrinis conscientias
illaqueant, dabunt certo poenas. Nos in-
terim precemur illis mentem meliorem
dari, ne semper quod hactenus faciunt
uiuam *αθεοι*. Tua celsitudo, hoc quicquid
est laboris, boni consulat. Quam deus
optimus maximus nobis diu seruet
incolumem. Datum, Northu-
siae, in ferijs natalitijs Christi.

ANNO M. D. XL.

Tuæ C. deditissimus,
Ioannes Spangenberg.

Index

INDEX

LOCORVM ET QVAESTIONVM
HVIVS LIBELLI.

1. fol. QVID PASTOR
ECCLESIAE.

Quod officium pastoris.

Quid requiratur in pastore, ut sit
idoneus.

2 QVAE LEGITIMA uocatio.

Quomodo fiat uocatio.

3 An licitum sit petere ministerium.

Quid petitio.

4 Testimonia quod petere ministeriū
sit licitum.

Quid debeat propositum esse susce-
pturo ministerium.

5 Quæ summa doctrinæ Christianæ,
tradende in Ecclesia.

Quæ partitio summaria totius scrip-
turæ.

DE LEGE. (turæ.

6 Quid Lex.

Quotuplex sit lex.

Quid lex diuina.

a iiij

Quid

I N D E X.

- Quid lex humana.
Quid lex naturæ.
7 Quæ lex diuina.
Quotuplices sint leges Mosaicæ.
Quid lex Moralis.
Vbi tradatur lex Moralis.
Q Vid intersit inter legem naturæ,
& legem moralem seu Decalogũ.
Quare tradita sit lex Moisi, cum an-
tea esset lex naturæ.
8 Quomodo possint distribui leges
naturæ.
An Decalogus obliget omnes homi-
nes.
Quæ partitio Decalogi. (nes.
9 Breuis expositio Decalogi.
10 Quæ sint leges Mosaicæ iudiciales
siue forenses.
11 Quæ leges cærimoniales.
Quis effectus legis diuinæ, & quot
sint eius officia.
12 An possit homo suis uiribus legem
Dei præstare.
An possit homo iustificari per legem
Cur traditæ sint leges Mosaicæ, si nõ
iustificant.

DE

I N D E X.

- 13 DE EVANGELIO.
Quid Euangelium.
Quod discrimen inter legem &
Euangelium.
- 14 DE PROMISSIONIBVS.
Quotuplices sunt promissiones scri-
turæ sanctæ.
Quæ sit prima promissio Euangelij.
- 15 An promissio Euāgelij sit uniuersalis
- 16 Quod opus Euangelij.
Quæ summa Euangelij.
- DE PECCATO.
Quid peccatum.
Quæ causa peccati.
An concedenda sit contingentia.
- 17 Quid contingentia.
Quotuplex necessitas.
- 18 Quid de fato sentiendum.
Quotuplex peccatum.
Quid peccatum originis.
- 19 Quæ causa peccati originis.
Quod materiale peccati originis.
Quod formale peccati originis.
Quid concupiscentia.
Qui effectus peccati.

a s An

I N D E X.

- 20 An maneat peccatum originis in sanctis. Et quomodo remittatur peccatum originis in baptismo.
- 21 Quare maneant poenae, scilicet mors corporalis, & ceterae calamitates, cum peccatum remittatur.
Quid peccatum actuale.
Quid reddat personam uiciosam.
- 22 Quid faciat personam deo acceptam.
Quotuplices sint adfectus in natura hominis.
- 23 Quomodo agnoscantur peccata.
Discrimen peccati mortalis & uenialis.
Vnde peccata uenialia. (lis.)
- 24 Quae dicantur peccata mortalia.
Quid sentiendum de patrum diuisione, peccatorum actualium in interna & externa.
- 25 De peccatis omissionis, & ignorantiae adfectatae.
Quid requiratur in conuersis.
- 26 DE GRATIA.
Quid significet uocabulum Gratiae.
Quid sit Gratia.
Quomodo intelligendum sit, cum dicitur,

I N D E X.

dicitur, Gratia sumus iusti.

- 28 Quæ causæ gratiæ.
Quomodo contingat nobis gratia.
- 29 An si aliquod meritum nostrum in
reconciliacione.
Qui effectus Gratia.
- 30 Quomodo Gratia liberet à peccato
& morte, cum tamen maneat ad-
huc & peccatum hærens in carne,
& mors corporalis.
- 31 Quare Paulus discernit Gratiam &
donum.
- 32 Quid significet spiritus gratiæ &
precum apud Zachariam.

DE IUSTIFICATIONE.

- Quid significant uocabula Iustificari
& iustificatio.
- 33 Quid complectatur iustificatio.
Quomodo fiat iustificatio.
- 34 Quæ sint causæ iustificationis.
- 35 An agat aliquid nostra uoluntas.
Quæ sit sententia huius dicti, Fide
iustificamur.
- 36 Quid excludat particula Gratis.
Quare necesse sit tenere hanc exclu-
sivam. Testimo

I N D E X.

- 38 Testimonia huius exclusivæ.
Sit ne uera propositio, Sola fide iustificamur.
- 40 Cum non simus iusti propter opera, quorum opus sit bene operari.
An Paulus post conuersionem sit iustus sola fide, an fide & operibus, seu noua obedientia simul.
- 41 DE BONIS operibus.
Quæ sint tenenda in doctrina de operibus.
Qualia opera requirantur, & quæ sint bona opera.
- 42 Catalogus bonorum operum ex Decalogo.
- 43 Quomodo fiant bona opera.
- 45 An noua obedientia satisfaciât legi, & sit sine peccato.
- 46 Testimonia quod maneat in sanctis peccatum.
- 47 Quomodo placeat inchoata obedientia, cum in sanctis sit peccatum.
- 48 Testimonia quod placeat inchoata obedientia.
- DE DIGNITATE & causis bene operandi. Quæ

I N D E X.

- 49 Quæ prima causa.
Quæ secunda.
- 50 Quæ tertia.
Quæ quarta.
- 51 Quæ quinta.
Quid noceant mala opera.
- 52 An bona opera sint meritoria uitæ
æternæ.
- 53 Quare uita æterna uocetur merces.
- 55 DE POENITENTIA.
Quid pœnitentia.
Quæ partes.
Quid contritio.
Vnde existat contritio.
- 56 Quid fides pœnitentiæ pars, & de
ea testimonia.
- 57 Quid timor seruilis.
Quid timor filialis.
De confessione & satisfactione.
Quæ confessio usitata.
- 58 Quid satisfactio.
- 59 Quotuplex satisfactio scholastica.
- 60 Vnde orta satisfactio canonica.
Quid sentiendum de remissione
pœnarum, & an clauēs possint
imponere

I N D E X.

imponere uel tollere poenas.

62 Quid indulgentiæ.

D E A B S O L V T I O N E.

Quid absolutio.

An possit reiterari.

An Lapsi post baptismum possint
consequi remiss. peccatorum.

63 De locis epistolæ ad Ebreos.

64 Quod sit peccatum in spiritum S.

An omnis lapsus post agnitam ueri
tatem sit peccatum irremissibile.

65 Qui effectus poenitentiae.

66 D E F I D E.

Quid fides.

67 Quomodo existat fides in animis.

Testimonia quod fides significat fi-
duciam misericordiae.

69 Expositio dicti, Iustus uide sua uiuet

70 Quæ professio fidei Christianæ,
Symbolum Apostolorum.

71 Symbolum Nicenum.

72 Symbolum Athanasij.

77 D E D E O.

Quid sit Deus.

Testimonia de unitate Dei.

Quot

I N D E X.

- Quot sint personæ diuinitatis.
- 78 Quid significet persona.
Testimonia quod sint tres personæ.
Quid Pater.
Quid Filius.
Quid significet, In principio erat
Verbum.
- 79 Quare uocetur λόγος seu Verbum.
Testimonia quod λόγος seu Verbum
significet personam, quæ sit na-
tura deus.
- 81 Quid spiritus sanctus.
Testimonia, quæ probant spiritum
sanctum esse personam & natura
Deum.
- 82 Testimonia, quod spiritus sanctus
pariter procedat à patre & filio.
- 83 DE P R E C A T I O N E.
Quid creatio.
Quid creatura.
Quis conseruet creata.
- 84 Quomodo agnoscat deus in crea-
turis & naturis rerum.
Quomodo utendum sit creaturis.
- 85 DE H V M A N I S uiribus, siue
de libero arbitrio, Quid

I N D E X.

Quid sit liberum arbitrium.

Quomodo uoluntas sit libera.

An possit obedire legi dei.

86 Quantum possit præstare uoluntas humana.

Cur homines non possint legi Dei fati facere.

87 Testimonia.

An deterreantur homines à studio obediendi, credendi & benefaciendi cum sit docetur.

88 An possit homo aliquid suis uiribus præstare.

Quid sentiendum de opinione Ma-

89 Diuisio liberi arbitrii. (nicheorum.

Quid liberum arbitriũ ante lapsum.

90 Quid liberũ arbitrium post lapsum.

Quid relinquatur nostro arbitrio in rebus spiritualibus.

DE PRÆDESTINATIONE.

Q Vid prædestinatio.

91 Vnde auspicanda sit prædestinatio.

Quot partes prædestinationis.

92 Loci scripturæ, qui ostendunt promissionem esse uniuersalem.

De

I N D E X.

- 93 De discrimine ueteris & noui testa-
menti.
Quare illud uocetur uetus, hoc autē
nouum testamentum,
An desierit uetus testamentum.
- 94 Quid significant apud Paulum hæc
uocabula, litera & spiritus.
- 95 DE ABR OG A Tione legis.
Quid Abrogatio legis.
An impij sint liberati à lege.
- 96 Quæ sint causæ abrogatæ legis.
An tota lex sit abrogata.
Quare nō liceat omittere decalogū.
- 97 DE LIBERtate Christiana.
Quid libertas Christiana.
Quod gradus libertatis Christianæ.
- 98 Ad quid profit hæc doctrina de li-
bertate Christiana.
- 99 An obedientia necessaria sit, etiam
si potestas abutatur suo iure.
- 100 Quid de cæremonijs à Christo insti-
tutis.
- DE CONSILIIS.
An sint consilia in Euangelio à
Christo tradita,

b DE

INDEX.

- 101 DE VINDICTA.
Quid præcipiatur de uindicta.
Quid de hoc dicto, Vim ui repelle
re licet.

DE PAUPERTATE.

- Quid præcipiatur de paupertate.
102 Quid paupertas.
103 Quotuplex desertio facultatum.

DE CASTITATE.

- Quid præcipiatur de castitate.
104 Quid castitas.
Dictum Pauli, de uirginibus præce-
tum non habeo &c.
Quod falso Monachi extollant &
præferant cœlibatum.
105 Cur Paulus laudet & suadeat uirgia-
nitatem & cœlibatum.

106 DE ECCLESIA.

- Quid Ecclesia.
Quando inceperit Ecclesia.
Quotuplex Ecclesia.
107 Quæ hypocritica Ecclesia.
Quæ uera Ecclesia.
108 Quid sentiendū de excōmunicatis.
Quod discrimen inter Ecclesiam
hypocriticam & ueram.

DE

I N D E X.

109 DE POTestate Ecclesiastica. (ca

Quid clavis seu potestas ecclesiastica

110 Quotuplex potestas ecclesiastica.

Quæ sit potestas ordinis.

Quæ potestas iuris dictionis.

Quid differant potestas ecclesiastica & politica.

111 Quando acceperit ecclesia claves.

An ualeat ministerium malorum ministrorum.

112 An debeatur ministris ecclesiarum obedientia.

An etiam in cæremonijs condendis debeatur pastoribus obedientia.

113 DE SCANDALO.

Quid scandalum.

Quotuplex scandalum.

Quid scandalum acceptum.

Exempla.

114 Quid scandalum datum.

Quid agendum sit in rebus indiffe-

115 Quæ sint cauenda in ecclesijs, ne suboriantur scandala.

116 DE SACRAMENTIS.

Quid Sacramentum.

DE

b

h

Quot

I N D E X.

Quot Sacramenta.

Sint ne alia Sacramenta.

117 Quomodo uariant sententiæ de
Sacramentis.

118 Cur Christus instituerit Sacramēta.

119 D E B A P T I S M O.

Quid baptismus.

Vbi institutus sit baptismus.

Ad quid institutus.

120 Quid significet baptismus.

Quis usus baptismi.

An possit baptismus iterari.

121 Quid interlit inter baptismum Io-
annis & Apostolorum.

D E B A B T I S M O paruulorum.

Testimonia quod infantes sint bap-
tiscandi.

123 Refutatio obiectionis Anabaptista-
rum.

D E C O E N A D O M I N I.

124 Quibus nominibus uocetur Sacra-
mentum coenæ dominicæ.

V E R B A coenæ dominicæ,

125 Ad quid sit instituta.

126 Quis sit usus salutaris huius coenæ.

Quo

I N D E X.

- Quomodo usus cœne certificet cō-
scientiam & confirmet fidem.
- 127 Quæ sint digna præparatio, & quib.
dandum sit hoc sacramentum.
- Quid intersit inter Sacramentum
& sacrificium.
- 128 DE SACRIFICIIS.
- Quot species sacrificij.
- Quid sacrificium propiciatorium.
- 129 Quid sacrificium Eucharisticum.
- Quæ sint sacrificia Eucharistica, seu
laudis.
- 130 DE CRUCE & afflictionibus.
- Quid crux.
- Quæ consolatio in cruce & afflic-
tionibus.
- 132 Cur inculcet nobis scriptura tam di-
ligenter has consulationes.
- Quæ uera patientia.
- 133 Quid mali afferat impatientia.
- DE HUMILIATIONE.
- Quid humiliatio.
- 134 DE ORATIONE.
- Quid oratio.
- Quod species orationis.

b iij

Quid

I N D E X.

Quid inuocatio.

Quot requiratur ad inuocationem
seu precationem.

135 Quod primum.

Quod secundum.

136 Quod tertium.

137 Quod quartum.

Quid petendum.

DE ORATIONE dominica.

Quid oratio dominica.

Breuis expositio orationis dominice

140 DE MAGISTRATV.

Quid Magistratus.

Quid tyrannis.

An fundetur Magistratus in scrip-
turis sanctis.

141 An Magistratus sit ordinatio Dei.

Quod non sit res mala, etiamsi multi
mali rapiunt imperia.

In quas res debeat respicere Magi-

stratus.

142 Cur in deum.

143 Cur in seipsum.

144 Cur debeant respicere in subditos.

144 Quid debeat Magistratus subditis.

Quid debeant subditi Magistratib.

An

I N D E X.

145 An potestas magistratuū sit infinita
Quid agendum, si præcipiant ali-
quid contra ius diuinum.

146 An placeant deo opera ista pollitica.
Quod falso hypocritæ euehant ope-
ra monastica.

147 DE POLLITIA Ecclesiastica
Quid de politia ecclesiastica senti-
endum.

Quot sint partes politiæ ecclesiasti-

149 DE MATRIMONIO. (cæ

Quid matrimonium.

Quale opus.

Quantum se extendat.

150 Vbi institutum.

Quando institutum.

Quare institutum.

Quid agendum in matrimonio.

Quid ferendum, quæ crux coniugij.

151 An possit initum matrimoniū solui.

Quæ sint seruāda circa matrimoniū

An coniugium omnibus sit liberū.

152 DE INVOCATIONE sanctorum.

An sancti sint inuocādi pro media-

Sint ne sancti adorandi. (toribus.

b iij Dilutio

I N D E X.

153 Dilutio obiectionis, quod per tribunos & comites itur ad regem uel principem.

Quomodo colendi sint sancti.

155 DE IMAGINIBVS.

An imagines sint in ecclesia tollerandae

Quid faciendum si populus (da colat & adoret imagines.

156 An imagines sint honorandae.

Quare Gregorius uocet imagines laicorum libros.

157 Quid de reliquijs sanctorum.

Quae sint uere reliquie sanctorum.

158 DE SEPULTURA.

Vnde orta sit sepultura mortuorum.

159 Vbi habenda sit sepultura.

Quomodo celebranda sit sepultura

160 Quomodo habendus sit locus sepulturae.

DE RESURRECTIONE

MORTUORVM.

161 Quid resurrectio mortuorum.

Testimonia de resurrectione mortuorum.

162 Testimonia ueteris testamenti.

An

I N D E X.

- 163 An resuscitandi sint omnes homines pariter boni & mali.
- 164 Testimonia, quod etiam impij cum corporibus sint resurrecturi ad supplicium.
Quomodo futura sit resurrectio.
- 165 Typus nostræ resurrectionis in creaturis.
- 166 Quid illi, quos ultimus dies reperiet in carne uiuos.

DE CONSUMMATIONE
seculi, & iudicio extremo siue die
domini.

- Quid consummatio seculi.
Quid iudicium extremum, siue dies domini.
Quotuplex aduentus Christi.
- 167 Quomodo uenturus ad iudicandū.
Cur iudicaturus
Quis ordo extremi iudicij.
Quæ præcedent.
- 168 Quæ fient ipso die.
Quæ sequenter.

b s DE

I N D E X.
DE VITA AETERNA.

169 Quæ mors eterna.

Quis promiserit uitam æternam.

Quibus.

Qui sunt effectus uitæ æternæ.

FINIS HVI VS INDICIS.

INDEX

CASPARI
CRUCIGER, LECTORI
SALVTEM DICIT.

QVVM SIT AMPLISSIMUM
omnium munus in terris, &
summa functio, docere Euan-
gelium Christi, & pascere ec-
clesiam, quam deus sanguine
suo acquisiuit, summa religione ac ve-
neratione ad id ministerium accedere, &
magno studeo præparare sese debeant
omnes, ut ad rem tantã uenirêt instruct-
ijs dotibus, quas in pastore seu doctore
Ecclesiæ requirit Paulus, inter quas præ-
cipuum est, quod præcipit, ut qui præfi-
citur gubernationi ecclesiæ sit didaxuloxos
id est, qui nõ solum ipse norit doctrinam
Christianam, sed etiam idoneus sit ad ali-
os docendos, & doctrinam quam tenet,
recte & foeliciter populo tradere possit.
Horum utrunq; magnum est, & requirit
acre studium & curam. Primum enim
necesse est, ut alios docturus, ipse domo
afferat

afferat bene cognitam ac multum & diu
meditatam summam doctrinae Christianae,
ita ut non solum generalia quaedam
capita aut sententias uulgo etiam iactatas,
utcumque meminerit, sed totam doctrinam
ac singulas eius partes, & uelut articulos
exquisite perscrutatus, earum summam
animo comprehensam & inclusam secum
circumferat, ut ubi opus sit, habeat quod
uelut diligens & bonus pater familias ex
instructo penu depromere & in usum
proferre possit. Deinde adiungenda est
& in docendo prudentia & dexteritas
quaedam, ut & utilia ac necessaria consci-
entibus doceat, & ut apte proprie ac perspi-
cuae ea tradat. Ad hanc facultatem opus
est etiam instrumentis aliarum artium,
praesertim cum incidunt controuersiae, &
refutandae sunt opiniones, quae non con-
sentiunt cum pura doctrina Euangelij,
ubi danda est opera, ut ostensis fontibus
& prolatis ueris rationibus & scripturae
testimonijs, conscientiae euoluatur ex er-
roribus & perplexitate, & confirmentur
in uera doctrina. Haec omnia postulant
acre & indefessum studium, assiduam
lectionem

lectionem & meditationē scripturarum,
item adminicula aliarū artium, quæ sunt
necessarię ad erudite ac dextre explican-
dos difficiliore locos, & de quibus est
aliquid controuersię. Quare magna ha-
benda est gratia ijs, quos deus singulari
beneficio his temporibus excitauit ad re-
stituendam Ecclesijs puram doctrinam
Euāgelij, quicq; indefesso studio, nec sine
magnis sudoribus elaborarunt in hoc, ut
ueram doctrinam ex illis densissimis te-
nebris superioris seculi erutam, & ex im-
mensa cōfusione ac perplexitatibus euo-
lutam, sine ambiguitate & sophistica pla-
ne & explicate traderēt, & ad adiuuanda
honorum studia summam doctrinæ chri-
stianæ per partes, & in methodum con-
tractas, ubi integre conspici & compre-
hendi possent tradiderunt. Sed uicissim
detestanda est nonnullorum perdita so-
cordia & ignauia, quæ reliqua est ex illa
inueterata superioris seculi negligētia &
infcitia, cum abiecto omni studio cogno-
scendæ ueræ doctrinæ ex ipsis fontibus
scripturæ, doctrina obruta est nugacissi-
mis sophistarum disputationibus, & in
uulgo

inulgo omnia plena fuerunt stulta super-
stitione & extrema inscitia, culpa illorū,
qui cum præesse deberent ecclesijs, uen-
tris & quæstus causa, omnia studia ad im-
posturas, & suam tyrānidem comparata
habuerunt. Eodem modo etiā hoc tem-
pore in quibusdam, cum doctrina Euan-
gelij in clarissima luce foelicissime tradita
extet, tamen tanta est ignauia, ut nolint
adhibere mediocre studium, ut uel alijs
eam tradant, uel ipsi saltē recte percipiāt.
Tales quid aliud dicas, quā uentres &
Epicuri de grege porcos, potius haris ꝓ
aris & templis præficiendos. Paulus Ti-
motheum discipulum pædicat, quod ab
infantia sacras literas didicerit, quod sibi
docenti ac gubernanti ecclesias assiduus
comes adhæserit. Et tamen sic instructo
quam diligenter præcepta dat, ut studio
excitet donum sibi datum, ut intentus sit
lectioni, doctrinæ exhortatiōi, ut sollicitē
studeat, seipsum exhibere deo operariū
non erubescendum, recte secantem uer-
bum ueritatis, denicꝓ ut studeat, quō ip-
sius profectus manifestus fiat omnibus
Quanto magis nos acere studium &
curam

curam debebamus, & excutere istum
nostrum ueternum, cogitantes animo &
magnitudinē nostri ministerij, quod pro-
prie est coeleste ac diuinum, & quam ra-
tionem nos reddere oporteat deo, quas
poenas daturi simus, si in tanta functione
negligentes ac parum fideles fuisse repe-
riemur. Magna res est, & procul supra
captū humane rationis posita, doctrina
Euangelij, quare ad hęc sacra reuerenter
accedendum est, & afferenda mens ardēs
cupiditate & studio hęc arcana cognos-
cendi. Sed studio ac meditationi coniun-
genda est inuocatio, ut Spiritus sanctus
mētes nostras sua luce perfundat, ut hęc
sanctissima mysteria cōprehendere pos-
simus, utq; adsit ministerio nostro, & il-
lud gubernet ad gloriam Dei & salutem
Ecclesiae. Ita cum fructu & foeliciter uer-
sabitur in hoc sanctissimo munere, nam
in illis efficax esse uult Spiritus sanctus,
qui adhibent studium & curam, non in
ociosis & securis. Sed desino hęc perse-
qui, non enim institui iustam adhortatio-
nem. Hęc breuiter dixi, admonendorū
imperitiis

CHRISTO

imperatorum causa, ut accessuri ad ministerium docendi diligentius se præparēt, ut ueniant instructi quadam perfectiore doctrina, quàm ferè in uulgo esse solet. Ac bonam operam nauauit IOANNES Spangebergus, qui ut adiuuaret imperitorum studia, precipua capita & partes doctrinæ ex locis communibus editis à uiro doctissimo D. PHILIPPO Melan-
thone, contraxit in quæstiones, ut in promptu sit, unde petant studiosi quid de singulis respondendum sit. Itaq; hunc libellum studiosis commendo.

Bene uale, Lipsiæ Kalend.

Ianuar. Anno

M. D. XL.

QVID

QVIVD EST PASTOR ECCLISIAE?

Est persona legitime uocata, autoritate & man-
dato diuino, ad curam animarum sibi commissi gre-
gis, ut tradat doctrinam Euangelij, & ad ministret
Sacramenta. *was steh in pflichten zu*

Quod est officium pastoris?

Est fideliter gubernare sibi commissam Ecclesiam
ministerio Verbi & Sacramentorum, & arcere fal-
sam doctrinam & scandala.

De hoc officio precipit Paulus. Act. 20. Attendite
uobis & uniuerso gregi, in quo uos posuit Spiritus
sanctus ut pascatis Ecclesiam Dei, &c. *Act: 20*

Quid requiritur in Pastore, *verpflichtet*
ut sit idoneus? *effortet sich*

PRIMUM, ut habeat uocationem et mandatū. *stetig sein*

SECUNDO, ut sit recte institutus in doctrina
Euangelij, & teneat certam formam Christianæ do-
ctrinae, ex scriptura sacra, & eam purè, propriè &
perspicuè tradere possit. Sicut Paulus precipit,
Episcopum esse didacticum, id est, idoneum ad docen-
dum, & Timotheum iubet tenere *εὐδὲν τὴν πᾶσιν*, seu
formam sanæ doctrinae.

A Tertio,

Verum in dicitur, soll est getrennt und
freisprechlich von sich leben

TERTIO, ut in docendo adhibeat fidem, &
prudentiam, ac norit, iuxta præceptum Pauli, recte
secare doctrinam pietatis, ut & in tradenda doctrina
prudenter ostendat discrimina & fines inter Euan-
gelium & alias doctrinas, & erudite sciat confirmare
articulos & capita doctrinae, & refellere falsas opi-
niones, & dogmata, quæ habent aliquid impuri, col-
lata ad uerbum Dei.

Item, ut in gubernando & regendis conscientijs,
adhibeat prudentiam & curam, ut rudes instituatur,
ut doceat & euoluat ex erroribus ambigentes &
perplexos, confirmet imbecilliores, ut corrigat &
reuocet errantes, ut peccantes arguet & castiget, ut
perterrefactos & afflictos consoletur &c.

QUARTO, ut uita & exemplo fidei ac bono-
rum operum præeat populo. Sicut Paulus præcipit
Timotheo, Esto typus fidelium &c. Et Petrus, Fiatis
typi seu forma gregi.

Got. d. 2
eigenen
der. nicht
wirden
ne. d. d. d.

Das ist
ein
gutes

Quæ est legitima uocatio?

Est autoritate & mandato dei, aliquem adhiberi
ad ministerium.

Quomodo fit uocatio? Duplex est modus uocationis.

Quædam fit immediate à deo. Hæc est proprie
Prophetica & Apostolica. De qua ait Paulus, Se nec
ab hominibus, neq; per homines uocatum esse.

Alia

Alia

*Je anders Veranien kompt aus gottlichem befall
oder doch durch mittel der kirchen, von der
waren, welche die kirche, kinder der yfse*

Alia fit à deo seu mandato diuino, sed per hominibus in uocant
nes, sicut erant quos scriptura uocat filios Prophe-
tarum, hoc est, discipulos qui à prophetis instituebantur, ut
et ipsi idonei essent ad docendum. Ita ab Apo-
stolis constituti sunt Episcopi et Pastores ecclesiarum,
et postea ab Ecclesia eliguntur et ordinantur ministri.

Est ergo et hæc legitima uocatio et uere diuina, dum secundum
de autoritate Ecclesie aut eorum, quibus Ecclesia
committit iudicium, commendatur alicui ministerium.

Est ne licitum petere ministerium?

RESPONDEO, interest inter petitionem et ambitionem. Nam ambitio simpliciter prohibita est.

Quid est petitio?

Est deferre suam operam Ecclesie, sic tamen ut relin-
quas liberum iudicium, an sis idoneus, ijs ad quos pertinet
cognitio. Ergo qui sic petit, non ambit, sed tantum
significat suam uoluntatem, quod si ab Ecclesia
uocetur et iudicetur idoneus, non recuset suscipere
labores et pericula, quæ sunt in ministerio.

Econtra ambitio est, cum aut per arrogantiam,
aut alia cupiditate, aut propter uentrem tantum, se
se aliquis ingerit, non expectant iudicium, nec uolens
periclitari. Sed pugnat pecunia et alijs artibus.

Sed uera petitio, quæ fit sine ambitione laudanda
est, et ad eam inuitandi sunt pii. Multum enim habet

Est ergo u. d. h. l. b. A ij boni.

*Ita dicitur eius dicitur uind. recte Veranien, von
einer von der kirche, oder von den kirche
be der kirche fulten, gefordert und angewandt
wird*

4
boni. Primum quod expedit multos esse qui insti-
tuantur ad ministerium, ut eorum possit esse usus in
Ecclesia. Deinde expedit multos esse qui petant, ut
Ecclesia norit uoluntatem eligendorum, & possit
habere delectum.

*Quisquis
vult esse
magister*

Tertio in hoc ipso uirtus est modestiae, quod qui
petunt, submitunt sese iudicio Ecclesiae & pericli-
tantur de sua existimatione.

Postremo, hoc ipsum acuit diligentiam & stu-
dium in petituris, ut maiore cura praeparant se ad
ministerium.

*Non probatur in
dixit solus uirg
Ay*

Quo testimonio probas, quod sit li-
citur sic petere ministerium?

1 Th: 3:

Paulus 1. Timoth. 3. inquit. Si quis Episcopatum
expetit bonum opus desiderat. Item, 1. Corinth. 14.

1 Co: 14:

Appetite spiritualia, magis autem ut prophetis.

*Quisquis
vult esse
magister
debet
sibi
suffragari
uolens
scire*

Quid dedet propositum esse,
suscepturo ministerium?

Primum, Dignitas & amplitudo ministerij. Est
enim summa functio, & summum ministerium, quo nul-
lum magis cogitari potest, Adeoq; proprie diuinum.
Ideo Paulus id ornat summis preconijs, uocat eos qui
docent Euangelium, dei ministros, item dei coopera-
rios & adiutores, &c. Debetur ergo huic ministerio
summa reuerentia, & maxima religione ac studio
debet ad id accedere.

Secundo,

Secundo, cōsiderari debet uoluntas & manda-
tum dei, quia deos reposcet rationem pro animabus,
& horribiles pœnas minatur ijs, qui non fideliter fa-
ciunt suum officiũ, sicut saepe docet scriptura, Ezech. *Ezech. 33:*
33. Et Christus in parabolis, de seruo nequam &c.

Tertio, promissiones prœmiorum, quia deus pol-
licetur ingentia prœmia, ijs qui fideliter præsunt mi-
nisterio, sustinent labores, odia ac pericula propter
ministerium, sicut inquit Christus. Beatus est seruus
ille, quoniã super omnia cōstituet eum dominus suus.
Et Petrus, Recipietis coronã gloriæ immarcescibilẽ.
Quæ est summa doctrinæ Christianæ,
tradendæ in Ecclæsia?

Hanc aptissime complexus est Christus, Luce ult.
Cum inquit. Ite prædicantes in nomine meo pœniten-
tiam & remissionem peccatorum. *Yamur et fidem*

Est ergo summa ministerij Ecclesiæ in hoc, ut do-
ceatur, pœnitentia & remissio peccatorum.

Wort der Schrift in summa trichung der
Quæ est partitio summaria
totius scripturæ?

Eadem duæ sunt partes. Est enim aut doctrina,
præcipiens quid sit faciendum & arguens peccata.
Aut est doctrina de remissione peccatorum. Hæ duæ
partes uocantur Lex Euangelium. *Sed in doctrina Christi*

Wort der Schrift in summa Christi
Lex DE LEGE. *in summa*
A iij Quid

Lex ist es ist eine gewisse Regel welche anzeigt
was Gott von uns haben will, was wir
ihm oder uns selbst sollen, und was uns
zu vermeiden ist, **Quid est Lex?**

Est doctrina præcipiens quales nos esse, quæ faci-
ere, quæ omittere, oporteat.

Cur nunciat? **Quotuplex est Lex?**

Ist die Prima diuisio. Leges aliæ sunt diuinae, aliæ humanae.

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex diuina?**

Die **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Wie **Welche** **Ist** **Quid est Lex humana?**

Que

Lex aeterna. Das ist die Weisheit von Eternität und
allem Menschen, wie wir Gott recht verstehen
soll, und uns auf diese Welt halten sollen.

Quæ est Lex diuina?

Hanc uocamus legem traditam per Mosen.

Quotuplices sunt leges Mosaicæ? sint drei
Triplices. Morales, Iudiciales & Ceremoniales. Das ist so wie
die drei Arten

Quid est lex Moralis?

Est doctrina præcipiens de perfecta obedientia
erga deum, seu de uita & bonis operibus erga deum,
& omnes homines. Das haben wir schon von der
Weisheit

Vbi traditur lex Moralis? Eternit. Das ist

Breuis & perfecta descriptio continetur in decem
præceptis, propositis populo Israël per Mosen, quos
uocamus Decalogum. Das ist die zehn Gebote

Quid interest inter legem naturæ & legem
moralem seu Decalogum? Das ist die
Weisheit

Leges naturæ uere sunt leges diuinae, & plane
eadem, quæ in Decalogo, hoc est, inscripta lege mo-
rali continentur. Das ist die Weisheit
von der Natur

Quare igitur tradita est lex Mose, cum antea esset lex naturæ?

Etsi illud lumen & illa notitiæ indite menti ho-
minis, ante lapsum, in natura nondum corrupta erant
certæ et integræ, & habebant firmum assensum, tamen
postea ualde obscuratæ sunt uitio originis, & est in-
firmus assensus, sæpe etiã excutiuntur dubitatione, &
propemodum obliterantur. Ideo Deus addidit legem

A iiij

scripsit

Das ist die
Weisheit
von der
Natur

8
scriptam, ut Lex naturæ uoce diuina renouatâ, clari-
rior & illustrior redderetur. Simul etiam ut extaret
testimonium uerbi dei, quod hæc notitia naturalis sit
lex Dei.

*Quomodo possunt distribui
leges naturæ?*

*Decalogus, est aptissima methodus omnium legum
naturalium, adeoq; ipsa distributio & explicatio le-
gum naturæ. Non igitur potest inueniri aptior dis-
tributio, quam explicatis ordine præceptis decalogi.*

*Obligat ne Decalogus omnes
homines?*

*Etsi Lex Mosi est abrogata, nec obligat Gentes.
Tamen quia Decalogus nihil aliud est, q̄ reuolatio
& explicatio legis naturæ, ideo manet decalogus &
obligat omnes homines. Non quia à Mose traditus
est, sed quia est interpres illius æternæ uoluntatis dei,
quæ est ipsa lex naturæ.*

Quæ est partitio Decalogi?

*Due sunt tabule. Prior continet præcepta de
uita spiritali, quales esse debeamus erga deum, seu de
ijs operibus, quibus proprie agimus cum deo, & de-
scribunt uerum ac proprium cultum Dei.*

*Secunda continet præcepta de uita politica inter
homines, quales debeamus esse erga proximum.*

RECITA

RECITA DECALOGVM.

- I Non habebis deos alienus coram me.
II Non assumes nomen domini dei tui inuani.
III Memento ut diem sabati sanctifices.
IIII Honora patrem tuum & matrem tuam, ut sis
longeuius super terram.
V Non occides,
VI Non mechaberis.
VII Non furtum facies.
VIII Non loqueris contra proximum tuum falsum
testimonium.
IX Non concupisces domum proximi tui.
X. Non desiderabis uxorem eius, non seruum, non
ancillam, non bouem, non asinum. Nec
omnia quæ illius sunt.

Was gebieten die Gebote

Quid præcipiunt hæc mandata

Decalogi? *bet van den Jure Junr*

PRIMUM præcipit cultum dei internum, *hiesin ho*
scilicet, uerum & perfectum timorem, ueram & per *hiesin go*
fectam fiduciam, perfectam dilectionem dei. *the dinst*

SECUNDVM præcipit cultum exteriorem,
usum nominis dei. Nempe inuocationem, gratiarum *we in*
actionem, prædicationem uerbi dei & confessionem. *uffrich h*
Hæc sunt sacrificia laudis. *mit gotts name vortygen*

TERTIVM præcipit ministerium uerbi san- *allein*
cte colendū, & ceremonias diuinitus datas, propter

A S mini

10
ministerium. conseruandas esse, ut aliqua tempora
audiendo uerbo, & per ceremonias exercendo tri-
buamus.

Q V A R T V M præcipit obedientiam erga pa-
rentes & Magistratus, & complectitur hoc præcep-
tum summas uirtutes, scilicet, diligentiam in paren-
do, seruire uocationi, modestiam, pietatem erga pa-
rentes, erga rempublicam, & similes uirtutes.

Q V I N T V M præcipit neminem ledere, pro-
hibet uindictæ cupiditatem, odia, inuidiam & si-
miles affectus, & complectitur multas uirtutes, uide-
licet, iustitiam, mansuetudinem, constantiam, patien-
tiam, clementiam.

S E X T V M, approbat cõiugium, & prohibet
abstinere ab aliena. Complectitur uirtutes. castitatẽ,
temperantiam, continentiam, sobrietatem & similes.

S E P T I M V M, munit rerum proprietates,
prohibetq; abstinere à rebus alienis. Complectitur
parsimoniam, liberalitatem, sedulitatẽ & diligentia.

O C T A V V M, munit iudicia, requirit uerita-
tem pactorum & testimoniorum.

N O V V M & decimum, Addit declarationem
reliquis præceptis, quod non solum externa facta, sed
etiam mali affectus prohibeantur, & quod accusetur
concupiscentia.

Questio Que sunt leges Mosaicæ iudiciales
finis de qvibus siue forenses?
non uenit iudicialis, de uenit per. qvibus Quo
hinc in p. qvibus

*Das puerisimus In von der Ege von
bis zum Selbstem, von Straff*

Que precipiunt de ritibus coniugiorum, de suc-
cessiombus, de pœnis delictorum, & similibus rebus
forensibus. He ad Christianos non pertinent, nisi
si quæ in illis sunt naturales, ut cum prohibentur co-
gnatorum & certorum affinium connubia, reueren-
tia enim sanguinis debet obseruari ab omnibus genti-
bus & omnibus sæculis. Nam & Cananci delecti sunt
propter incestas libidines, quod duxissent cognatas.

*Welch kind In Bischof In man Ceremo
nialen sind?*

Que precipiunt de templo & ritibus sacrorum
qui ritus Iudeos seperant à gentibus. Ab his legibus
Christiani sunt liberi. Hoc tamē uult deus, ut aliquo
tempore cæremonias diuinitus traditas usurpemus,
& ad ministerium uerbi cōueniamus, nulla enim res
magis necessaria est, quàm ministerium uerbi dei.

Welch ist der Zweck der göttlichen Gesetze?

Quis est effectus legis diuinæ, & wie viele amp
quot sunt eius officia? *hans*

Das Gesetz halt In menschen durch drei

TRIA. Primum, Lex coerccet omnes homines
disciplina quadam. Hinc Paulus ait, Lex est, iniustis
posita. Et rursus, lex est pædagogus in Christum. Ad
hanc disciplinam ordinauit deus Magistratum, legis
doctrinam, pœnas, calamitates humanas &c.

Secundum, ostendit peccata, accusat & perter-
refacit & damnat conscientias. Hinc Paulus ait: Per
legem *gandus*

Insuper quæ leguntur, Quædamque iustitiam uincit de
sua uoluntate fundit

12

legem agnitio peccati, item Lex iram operatur, item
per legem peccatum fit excellenter reum, item, Acu-
leus mortis peccatum, uirtus autem peccati lex.

Tertium, docet quæ nam opera placeant deo, &
precipit certa opera, in quibus obedientiam erga
deum exerceamus. Nam etsi liberi sumus à lege quod
ad iustificationem attinet, tamen quod ad obedientiam
attinet, manet lex, nam iustificatos necesse est obedi-
re deo,

Item an
lex agitur
ans sumit
Bottis qd
Potest ne homo suis uiribus legem
dei præstare?

Nihil minus, non satisfit legi diuinæ per opera
nostra exteriora, ut scholastici docent, nec etiam per
conatum interioriem uoluntatis, sine fide & Spiritu
sancto. Sed Christus est consummatio legis, hoc est,
Lex sine Christo nihil potest.

Item an
lex agitur
gericht vor
Sed lex
rht v
ibone
Potest ne homo iustificari per legem?
Minime, Paulus enim detrahit legi iustificatio-
nem in hac corrupta natura, quia nemo natura uiri-
bus legi satisfacit. Qui ergo non sunt reconciliati
fide, etiam si aliqua legis opera faciunt, tamen non
possunt deo placere, semper enim accusantur à lege,
& manent in dubitatione & desperatione.

Quædamque sunt in die uirtus agitur
Bottis qd
lex, si
nisi uirtutibus
Cur ergo traditæ sunt leges Mosai-
cæ, si non iustificanti?

Idco

13
Ideo tradite sunt, ut discernerent Israëlitæ à reliquis gentibus, usq; ad predicationē Christi. Voluit enim deus segregare hunc populum à cæteris gentibus, ut certus aliquis populus esset in quo nasceretur Christus, & in quo conseruarentur promissiones, & extarent certa testimonia de nerbo Dei, ideo etiam tantis miraculis populus iste eductus est ex Aegypto. Quanquam igitur Israëlitæ non merebantur remissionem peccatorū coram deo, propter has leges, tamen deus subiecit eos istis legibus, tanquam pædagogo, ut Paulus ait: Consequabantur autem remissionem peccatorum, fiducia misericordie dei promissæ, propter uenturum Christum, quem Euangelium nunc uenisse prædicat.

*lucus
preda
vix*

DE EVANGELIO. Quid est Euangelium?

Est prædicatio penitentiae & promissio remissionis peccatorum & iustificationis, quam ratio non tenet naturaliter, sed reuelata diuinitus, in qua deus pollicetur se propter Christū filium suum remittere peccata, & nos pronūciat iustos, id est, acceptos, & donat spiritum sanctum & uitam æternam, modo ut credamus hæc nobis propter Christū certo cōtingere

Quod est discrimen inter legem &

*Quod est Euangelium? fuit in veteri
lex fuit in nouo*

Lex requirit perfectam obedientiam, uerum Dei
 timorem, fiduciam ueram, terret corda & conscien-
 tias, non remittit gratis peccata, non pronunciat iu-
 stos, hoc est, deo acceptos, nisi legi satisfactum sit. Et
 quamquam habet promissiones, tamen haec requirunt
 conditionem impletæ legis, uidelicet. Qui fecerit hæc
uiuet in eis, item, hoc fac & uiues.

Euangelium uero est contio de poenitentia, con-
 tinens promissiones beneficij Christi. Consolatur cor
 da perterrita, remittit gratis peccata, & pronunciat
 nos iustos, etiam si legi non satisfacimus.

Iohannes in uentibus suis dicit, ho in das G. 1. 1. 2.
betri. so DE PROMISSIONIBVS.
2. 1. 1. so u. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Quæ sunt promissiones
scripturæ sanctæ?

Duplices? Quædam sunt additæ legi & habent
 conditionem legis, hoc est, exhibentur propter im-
 pletionem legis.

Quædam non habent conditionem legis, tanquã
 causam, hoc est, non promittunt remissionem pecca-
 torum, propter impletam legem, sed gratis propter
 Christum, ut sunt promissiones Euangelij.

Quæ fuit prima promissio Euangelij?

Cum post lapsum Adæ, deus dixit ad serpentem,
 inimicitias ponam inter te & mulierem, & inter se-
 men tuum & semen illius, ipsum conteret caput tuum,

18
Et tu insideaberis calcaneo eius. Hac promissione et
consolatione erigitur Adam, agnoscit se habere deum
propitium, licet uideat se indignum et immundum.

Hec promissio postea renouabatur Abrahae, de-
inde et Isaac et Iacob. Huic promissioni credide-
runt, et licet se indignos agnouerint, tamen statu-
erunt se habere deum placatum, propter ipsius miseri-
cordiam, et promissum semen. Sunt praeterea in
psalmis et prophetis, multae contiones de Christo, de
remissione peccatorum, de uita aeterna, quae omnes
huc tendunt, ut erigant et consolentur nos in nostra
lucta et dubitatione, et doceant nos considerare, eum
uere inuocare et colere.

Omni In Evangelij uersificatione nich
Est ne promissio Euangelij uniuersalis? *gratuita*

Imò, sicut promissio Euangelij est gratuita, sic
etiã est uniuersalis, hoc est, offert et promittit omnib.
hominibus reconciliationem. Sicut enim praedicatio
penitentiae uniuersalis est, ita et praedicatio remis-
sionis peccatorum uniuersalis est. Hinc Christus ait.
Ioh. 3. Sic deus dilexit mundum, ut filium suum uni-
genitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat.
Sic Paulus, Ro. 11. Conclufit deus omnes sub peccatum
ut omnibus misereatur. Quod autem non omnes con-
sequuntur Euangelij promissa, eo fit, quia non omnes
credunt. Euangelium enim, etsi gratis promittit, tamen
fidem requirit, oportet enim fide promissionem accipi.
Particula

Uniuersali
quod omni
uulgatum
est in
Euangelij pro
missa

Rom. 12
Non omni
sequuntur
Euangelij pro
missa

*Sec. con. sicut in p[re]sent[is] d[omi]ni v[er]ba v[er]ba
in p[re]sent[is] d[omi]ni v[er]ba v[er]ba*

Gratis Particula autem, gratis, non excludit fidem, sed con-
ditionem nostræ dignitatis, & postulat, ut promissio-
nem accipiamus, id aliter fieri non potest, nisi fide.

Was ist eigentl[ich] Quod est opus Euangelij?

De Wirkung Consolari anxias cōscientias & promittere cre-
dentibus remissionem peccatorū & uitam eternam.

Welch Quæ est summa Euangelij?

Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit.

Mat. 20, Mar. ultimo. Item credere Iesum Christū esse agnum

Johan. 1 dei tollentem peccata mundi, Ioh. 1.

DE PECCATO.

Quid est peccatum?

Est non tantum aliquod factum, sed etiam per-
petuum uicium, id est, corruptio naturæ pugnans
contra legem Dei.

Was ist die Quæ sunt causæ peccati?

ursache des Voluntas diaboli & uoluntas hominis non deus.

Gen. 1 Gene. 1. Vidit deus cuncta quæ fecerat, & erant ualde
psal. 5 bona. Et psalm. 5. Non deus uolens iniquitatem tu es.

Rom. 5 Et Christus uocat diabolum, patrem mendacij. Et
Job Ro. 5. Per hominem intrauit peccatum in mundum,
Et Ioh. Concupiscentia carnis non est ex patre, sed
ex mundo.

Ist Wort nicht Si deus non est causa peccati, conceden-
in ursache des da ne est contingentia?

Wunder, so folgt, das Contingens Imo,
nicht

Imò, peccatum non est necessario factum, neces-
sitate absoluta, nam uoluntas nostra ante peccatum
uere libera fuit. Est autem libertas uoluntatis causa
contingentiæ nostrarum actionum. Deus enim præ-
uidet & determinat contingentiã, ita tamen, ut non
tollat modum agendi nature inditum, sed determinat
actiones sicuti fiunt. Permittit deus, ut uoluntas Saulis
sic agat, & nõ impellit ut secus agat, & decernit, ubi
Saulẽ repressurus sit.

*Imò in
yoth ueris
allex missi
hertj. kint
vnd pfitit*

Quid est contingentiã?

Est qua res creatæ in actionibus rationi subiectis,
nunc mutantur, alterantur & incidunt in has, atq;
illas actiones & casus, ex concessio diuinitus delectu
& libertate creationis.

Wor unmirbeder ist wessens d. wott

Quotuplex est necessitas?

Duplex? Vna est absoluta uel consequentis,
ut necesse est deum esse, necesse est deum esse bonum,
iustum, ueracem, sapientem. Potest & hæc necessitas
dici immutabilis.

*Ein un
vermeid
lufft not*

Aliera est necessitas consequentiæ, ut oportet euerti
Hierosolymam. Oportet regnum Israël perire. Hæc
nõ sunt natura sua necessaria, sed fiunt immutabilia
postquã decreta sunt, ut mortui reuiuiscant, uel quia
sequuntur præcedentes causas, ut, oportet esse hereses.
Diabolus enim odit deum, & incitat impios contra
Euangeliũ, qui obsequuntur, ideo oportet esse hereses.

*Vel quia
Dicit aug
wergenden
vifidit*

*Sich heizen Contingentiã B. von Hee
fu. vllst wol anders sin. dan od well
das von wott volgt. Ist da mijs di frucht
des willens nicht hinweg genommen oder
angefriben*

Stoico fato alij hab. missen. Insuper oder das
geistlichen, vund hab nicht können anders

18

Nun

Hæc sunt natura contingentia, neq; enim hæc conse-
quencia libertatem uoluntatis tollit.

was sel

man aber

haben von

Stoico fato

Quid uero de fato sentiendum ?

Deliramenta de Stoico fato, non sunt in Eccle-
siam dei inuchenda, nihil enim habent ueri aut firmi,
sed sunt meræ præstigiæ ac sophisticæ coacruatio-
nes, multumq; nocent pietati & bonis moribus, si sic

Zenonis

seruus

sentiant homines, ut Zenonis seruulus, qui dicebat,
Non debere se plebti, quod Stoico fato coactus esset
peccare,

Quotuplex est peccatum ?

Duplex, Originis & Actuale.

Ursprüngl.

wirklich

fund.

Quid est peccatum originis ?

Est non tantum reatus seu imputatio (sicut scho-
lastici docuerunt) qua propter Lapsum Adæ, omnes
homines secundum naturam propagati rei sunt, sed
est etiam corruptio nature humanæ, secuta lapsum
Adæ, qua fit, ut non possit præstare ueram obedi-
entiam legi dei, sed habeat defectus & concupiscentiam
contra legem Dei.

Eadem est sententia definitionis Anselmi, pecca-
tum originis est carentia iustitiæ originalis debitæ in
esse, quia iustitiam originale[m] uocat, non tantum im-
putationem seu approbationem diuinam, sed ipsam
integritatem nature, seu omnium uirium hominis,
intellectus & uoluntatis, qua homo poterat præstare
integram obedientiam erga deum.

Que

Quæ est causa peccati originis?

Causa est inobedientia seu lapsus primorum parentum. Nam post lapsum amisit uterq; Adam & Eva integritatem naturæ, & secuta est corruptio. Deinde ex ipsis nati sunt tales, qualis erat natura sic corrupta. Ita posteritas est rea, & propter lapsum Adæ, & propter propriam corruptionem.

Quod est materiale peccati originis

Materiale seu fundamentum peccati originis est, corruptio naturæ hominis. Significat autem corruptio utrumq; & defectus seu expoliatione donorum, & concupiscentiam. Hanc scholastici tantum fomitem uocarunt, cum sit reuera horribilis corruptio & peccatum, quod postea gignit uiciosos motus.

Quod est formale peccati originis?

Formale, est ipse reatus seu imputatio diuina.

Quid est concupiscentia?

Est horribilis & torrens seu inordinatus motus & impetus in omnibus uiribus hominis contra legem dei.

Qui sunt effectus peccati?

Effectus sunt poenæ peccati. Sunt autem tres gradus. Prima poena est illa ipsa corruptio naturæ, de qua dictum est, hoc est concupiscentia, quæ postea gignit omnia actualia peccata, quare & ipsa sunt effectus corruptionis naturæ.

B

ij

Secunda

Et omnes calumias: vnde alle Strijr vngall d's
vngelichen gischtlichis

20

Secunda poena est mors, & omnes calamitates
humani generis.

Vnter d'r
gümbelich
Circumij
d's Cruff
als furs

Tertia poena est tyrannis diaboli, cui subiecta est
natura humana, qui & corporalibus malis conatur
perdere homines, & impellit ad peccata omnis gene-
ris, ad idolatriam, blasphemias, haereses, iniustas caedes,
nefarias libidines, & alia flagitia.

Manet ne peccatum originis in sanctis.

Aut quomodo remittitur peccatum
originis in baptismo?

Cum dicitur peccatum originis in baptismo re-
mitti, non est ita intelligendum, quasi post baptismum
nulla res vitiosa aut digna damnatione remaneat,
sed ita intelligendum est, quod in baptismo remittitur
reatus, id est, non imputatur peccatum, etiamsi adhuc
haeret in natura corruptio seu concupiscentia, quae
etiam in sanctis adultis manet, & sua natura uere est
res digna damnatione, sed non imputatur propter
Christum, cum eum fide apprehendimus. Itaque For-
male peccati, id est, reatus seu imputatio, in baptismo
& sanctificatis tollitur. Sed materiale, id est, ipse
morbus & corruptio adhuc manet in natura, & ta-
men cum datur spiritus sanctus ijs qui habent fidem,
hi concipiunt novos & pios motus, quibus incipit
aliqua ex parte corrigi morbus.

Wenig
Szo gfi

weymen für ein vico er lücht h'v Eodem
stijn vund ghemith, vund fahen wider
die brande zu kimpffen, da wirt er lücht
mit die brande gischtlich

Eodem modo docet Augustinus de remissione peccati originis in baptismo, cum inquit, peccatum remittitur, non ut non sit, sed ut nō imputetur. Item, Non ut peccatum transit reatu, sed manet actu. *Nicht also, das sie nicht mehr in reatu sey, sondern also,*

Quare manet poenæ, scilicet, mors *das sie nicht* corporalis, & cæteræ calamitates, *in gewisheit* cum peccatum remittatur? *ist wider*

Quia peccatum uel corruptio manet in natura, ideo manet etiam mors, sicut dicitur ad Romanos 8. Corpus mortificatur propter peccatum, scilicet præsens, & adhuc hærens in natura. Oportet enim prorsus aboleri hanc corruptionem, ut deinde noua & integra natura uestiamur. Non potest autem tolli corruptio huius naturæ, nisi morte. *von pt*

Quid est peccatum actuale? *solche verurtheilung*

Est omnis adfectus omnis cogitatus, omne dictum ac factum contra legem dei, adeoq; quicquid sine fide fit. Vel breuius. Peccatum actuale, est uiciose nature fructus, ut sunt adfectus, cogitata, dicta, facta contra legem dei. Simul autem complecti debemus, personam & opus, nam licet impij habeant honesta opera, tamen quia personæ sunt uitiosæ, opera nō placēt deo. *von pt*

Quid reddit personam uitiosam? *unartig und*

Incredulitas, dubitare de Deo, uacare timore ac fiducia dei. Licet enim summi uiri Pōponius, Cicero, *von wort*

ist unartig. B iij etc.
Di bösen furcht. Die furchtlosen bösen verurtheilung
natur, als unartig, als das nach dem fall die un-
ter sie. hiesig und nicht, nicht unartig, nicht
und nicht. Nichts wider Gottes gebot gehen

Quare non habent in se ista virtus ista uirtus
gratia, sed ista uirtus an aliam deum uirtutem in se
remitte non dicitur gratia
22

Et c. habeant aliquam notitiam legis, quod scilicet deus
sit bonus. iustus & c. Tamen non norunt Euangelium,
quod deus gratis remittat peccata, ideoque in magnis
ad afflictionibus iudicant se reijci a deo. Quare cum ha-

magis peccatum est, Rom. 14. Magnitudo animi quidem in
Georgio Achille egregia uirtus est, & uere opus dei, sed fit ui-
de uno ciosa per accidens, nempe per uitiosam personam,
de uirtu quae dubitat, utrum deus respiciat homines. Item est
de uirtu sine timore & fiducia dei,

de uirtu Quid facit personam deo acceptam?

de uirtu Fides, nam si fides accesserit ad honestam uitae de-
de uirtu disciplinam, & ad honesta opera, tunc placebunt deo.

de uirtu Quotuplices sunt adfectus in
de uirtu natura hominis?

Duplices? Quidem simpliciter pugnant cum le-
ge dei, ut appetere res aut coniugem alterius, inuidere
alijs dei beneficia, diffidere deo, odisse deum, appetere
gloriam indebitam, efferre sese supra alios, stomacha-
ri aduersus iudicium dei.

Hi adfectus sunt proprie fructus peccati originis.
Suntque simpliciter mali, uitiosi, et ex natura hominis
eijciendi. Alij sunt qui non pugnant cum lege dei, ut
amare coniugem, liberos, benemeritos, ite irasci uicijs.

Hos

Hos adfectus tollere ex natura, est tollere motum & uitam. Et licet contaminentur quoque uicio originis, tamen per sese non sunt mali & uiciosi, sed in natura sunt retinendi, & efficiendum, ut fiant puriores.

Quomodo agnoscuntur peccata?

Ex contione legis, Ro. 7. Per legem agnitio peccati nesciebam enim concupiscentiam esse peccatum, nisi Lex dixisset: Non concupisces.

Quid uero sentis de peccato mortali & ueniali?

Peccatum mortale, hoc est dignum morte aeterna, non tantum est aliqua actio, sed morbus haerens in natura, qui uocatur peccatum originis. Hic morbus damnat incredulos & impios, iuxta illud, Ioannis 3. *John 3.* Qui non credit, iam iudicatus est. Sed his qui apprehendunt fide remissionem peccatorum condonatur hic morbus, iuxta illud, Rom. 8. Nihil nunc damnationis *Rom. 8.* in his, qui sunt in Christo. *Debet tamen hic & triq*

Vnde ergo peccata uenialia? *Infirmitates*

Morbus ille originis non est ociosus, sed gignit cupiditates & adfectus uiciosos, etiam in sanctis. Iuxta illud: Caro concupiscit aduersus spiritum, sed quia huiusmodi adfectus condonantur sanctis, fiunt peccata uenialia. Sancti enim non probant tales adfectus, sed repugnant eis, quia ergo fides in talibus qui repugnant, existit, ideo interim pronunciantur iusti.

notis sunt unum/ho notis sunt

24

Quæ dicis peccata mortalia?

Est genus actionum quæ sunt eiusmodi, ut qui eas admittunt, excidant gratia dei, desinant reputari iusti, & damnentur nisi resipiscant. Hæ actiones uocantur peccata mortalia. Exempli gratia: Probare aut facere aliquid contra conscientiam, hoc est, impijs opinionibus, incredulitati, uiciosi adfectibus non repugnare, item externa flagitia committere contra mandata dei. De his loquitur Paulus 1. Cor. 6. Neq; fornicatores, neq; idolatræ, neq; adulteri, neq; molles, neq; masculorum concubitores, neq; fures, neq; defraudatores, neq; ebriosi, neq; conuiciatores, neq; raptores, regnũ dei possidebunt. Sic Eph. 5. et Gal. 5. Manifesta sunt opera carnis, adulterium, scortatio, Immunditia, impudicitia, idolatria, ueneficiũ, odia, rixæ, emulationes, dissidia, sectæ, inuidia, cædes, ebrietates & commestationes & similia, de quibus prædico uobis, quod qui talia agunt, regnum dei non possidebunt.

notis sunt unum/ho notis sunt
In per uis Quid uero sentis de patrum diuisione,
hgt sunt peccatorum actualium in interna
tristis in suspensio & externa?
unum sunt Hæc diuisio minus periculosa est, si dixeris, quædam
notis sunt actualia peccata esse interna, qualia sunt adfectus & cogitatus, quæ uenialia dici possunt, in illis qui resistunt fide, & ideo adhuc iusti reputantur.

Quædam

Quaedam externa, ut dicta ac facta, in quæ qui prolabuntur, recidunt à gratia, nec amplius reputantur iusti. Scias tamē, tam interna quàm externa mortalia esse in ijs, qui nō habent fidem, nec repugnant talibus motibus. Quia enim fide carent, non habent remissionem peccatorum. Igitur in talibus, nulla esse possunt uenialia peccata.

Quæstio 17. de peccatis omissionis, & ignorantia adfectata.

Quid ais de peccatis omissionis, & ignorantia adfectata?

Sunt & ipsa quoq; peccata mortalia. Nam hæc ipsa adfectatio est contra conscientiam, ut si quis nō sit cognoscere Euangelium, aut nolit intelligere officium suum, aut illud negligenter facit. Talia nunc sunt multorum peccata, qui negligunt audire & cognoscere Euangelium, cum tamen sciant mandatum esse dei. Hunc audite. Tales erat & Iudeorum ignorantia, qui Christum persequebantur. Sic sunt idololatria gentium peccata mortalia.

Quid requiritur in conuersis?

Vt habeant gloriam bonæ conscientia, & agentes poenitentiam, non perseuerent in his quæ iudicant se fecisse contra uoluntatem dei. Quemadmodum scriptum est: Nolo mortem peccatoris, sed magis ut conuertatur, & rursus, Si dixero impio, morte morieris, & egerit poenitentiam à peccato suo, feceritq; iudicium & iustitiam, uiuet. Et tamē interim sciant hanc

B S ipsam

ipsam obedientiã quam præstant, non esse perfectã, ideoq; in iudicio dei, non cõfidant dignitate operũ, sed confidant personam acceptam esse propter Christum. Deinde seruent hoc quod Paulus inquit. Ne contristetis spiritum sanctum dei, quò signati sumus, ad diem redemptionis, hoc est, ne beneficium Christi abijciamus & pereamus.

DE GRATIA.

QVid significat uocabulum Gratia?

Vocabulum gratia in scripturis & præcipue in Paulo, cum disputat de iustificatione, significat non qualitatem seu habitum infusum in anima, sicut scholastici de gratia loquuntur, & hoc uocabulo abusi sunt pro charitate seu dilectione, quæ est in nobis sed accipiendum est relative, & significat gratuitam acceptionem, seu reconciliationem dei erga nos.

Quid igitur est Gratia?

Gratia proprie est remissio peccatorum, & reconciliatio seu imputatio iustitiæ, seu acceptatio personæ, quæ fit per misericordiam propter Christum gratis, cum qua acceptione coniuncta est donatio spiritus sancti, quo corda in pœnitentiã eriguntur fide & capiunt consolationem, in qua consolatione efficiuntur noui motus consentientes legi dei.

Quomodo intelligendum est, cum dicitur: Gratia sumus iusti?

Non

Non est intelligendum, sicut scholastici imaginantur, quod significet nos consequi remissionem peccatorum aut iustos esse, propter habitum aut qualitatem, quæ est in nobis, scilicet propter nostram dilectionem aut nouam obedientiam, hoc enim est obruere doctrinam de fide, & tollere Christum mediatorem. Sed ita intelligendum est, quod consequamur remissionem peccatorum, seu imputationem iustitiæ, deo acceptante nos gratis per misericordiam, propter aliud extra nos, scilicet propter Christum. Et tamen sciendum est, cum remissione peccatorum coniunctam esse donationem spiritus sancti, cum scilicet fide erigimur, qui efficit in nobis inchoatam obedientiam.

Ergo in certamine conscientiæ, cum quærit remissionem peccatorum, et disputat de uoluntate dei erga se, non debemus intueri in nostras qualitates, aut propriam dignitatem, sed intueri debemus in promissionem de Christo, & iuxta hanc statuemus de uoluntate dei erga nos, & fide apprehendemus ipsum mediatorem, quod cum fit, donatur spiritus sanctus, qui affert consolationem, & est efficax, ut existant noui motus.

Vtrunq; igitur tenendum est, & quod oporteat fieri in nobis nouos, motus, per spiritum sanctum, & quod tamen conscientia debeat intueri extra nos, in mediatorem Christum, & statuere, quod propter hunc simus iusti, id est, habentes remissionem peccatorum, & accepti ad uitam æternam.

Que

Quæ sunt causæ gratiæ?

Efficiens causa est uoluntas dei, quæ Christum uoluit pro nobis fieri uictimam, & propter ipsum nobis misereri. Igitur tantum Christi meritum est causa, propter quam datur gratia.

Quomodo contingit nobis gratia?

Instrumentalis causa est, ministerium Euangelij & Sacramentorum. Nam Deus per uerbum uult esse efficax, modo ut id fide apprehendamus. Debet enim accedere nostra uoluntas, quæ uerbum accipiat. Non enim uult esse efficax in repugnantibus, & in ijs, qui non consequuntur gratiam audientes uerbum, causa est ipsorum uoluntas repugnans uerbo.

Sic ergo consequimur gratiam, cum ex uerbo, seu promissione reuolata in Euangelio, corda cõcipiunt consolationem, & uincunt terrores, ac erigunt se fide, certo statuentes se accipere remissionem peccatorum & imputationem iustitiæ, iuxta promissionem propter Christum.

Ideo ait Paulus Gala. 3. Vt promissionem spiritus accipiamus per fidem, hoc est, cum per terrefacti erigimus nos fide, quæ nititur promissione de Christo.

Hic damnandi sunt fanatici spiritus, ut Anabaptistæ & similes, qui quærunt illuminationes spiritus sancti, extra uerbum & sine uerbo. Item qui imaginantur spiritum sanctum præcurrere uerbum, & fingunt

fingunt se postea credituros esse, postquam senserint se habere nouas illuminationes.

Sunt etiam hic excludendæ disputationes de prædestinatione. Debemus enim ordiri à uerbo, quod est uniuersale. Nam sicut doctrina de pœnitentia, quæ arguit peccata, est uniuersalis, ita etiam promissio Euangelij est uniuersalis, & mendatum uniuersale est de Christo, præcipiens, ut omnes credamus in Christum, & statuamus hanc esse æternam & immutabilem uoluntatem dei, quod propter Christum uere dentur nobis ea, quæ promittit Euangelium.

Est ne aliquod meritum nostrum in reconciliatione ?

Nullum est nostrum meritum, propter quod contingat nobis gratia, hoc est, remissio peccatorum & imputatio iustitiæ, sed est gratuita donatio, sicut Paulus inquit. Donum dei est, non ex uobis, ne quis gloriatur. Item Ro. 6. Donum est uita æterna.

Tollitur ergo meritum in reconciliatione, non quia nos nihil agamus, sed quia promissio est donatio, ut sit certa, uidelicet, non pendens ex conditione nostræ dignitatis, & tamen interim nos accipere, non reijcere promissionem debemus.

Q Vi sunt effectus Gratia?

Effectus sunt, motus spiritus sancti, qui fiunt cum Euangeliū apprehendimus. Ac primus & præcipuus effectus

effectus est fides, qua nos erigimus ac statuimus, deum esse nobis propitium propter Christum. Hic motus dicitur uiuificatio, quia hac fide uincuntur terrores peccati & mortis. Estq; hæc fiducia, liberatio à peccato & morte æterna, adeoq; ipsa inchoatio uitæ æternæ.

Deinde sequuntur alij motus, uidelicet inchoata obedientia erga deum. Inuocatio, timor, dilectio, patientia, & aliæ uirtutes.

Sunt etiam effectus gratiæ, auxilium dei contra diabolum & mortem, consolatio & auxilium in cruce & calamitatibus. Item liberatio à lege.

Vltimus effectus est, & qui sequitur causam finalem, Nouitas totius nature, & uita æterna.

Quomodo gratia liberat à peccato & morte, cum tamen maneat adhuc & peccatum hærens in carne, & mors corporalis?

Respondeo, Etsi in hac uita, manet adhuc caro uiciosa, tamen hæc præsens infirmitas nõ imputatur credentibus, etiamsi ille morbus sua natura est peccatum, seu res digna damnatione, præterea etiam noui motus & noua uita in nobis inchoantur, qui prorsus perficientur, cum hæc caro extincta renouabitur.

Itaq; gratia dupliciter liberat à peccatis. Est enim & remissio peccatorum peccatorum, & condonatio

tio

31

tio, seu non imputatio presentis morbi, qui nobiscum natus est, & hæret in carne.

Secundo etiam liberamur à morte. Est enim iam sublata mors æterna credentibus. Deinde etiamsi manet mors corporalis, & ceteræ afflictiones in hac uita tamē illa ipsa mors est sine aculeo, & manet tantum corporalis mors, propter hoc ipsum, ut aboleatur hæc caro uitiosa. Postea etiam hæc ipsa mors corporalis abolebitur, & succedet noua & glorificata natura, in resurrectione mortuorum.

Quare Paulus discernit Gratiam? & donum?

Gratiam uocat Paulus ipsam remissionem peccatorum, seu reconciliationem & acceptationem gratuitam propter Christum.

Donum uocat, donationem Spiritus sancti, & uitæ æternæ. Significat igitur uocabulum Doni, ipsos effectus gratiæ, de quibus dixi.

Etsi autem hæc duo coniuncta sunt, tamen Paulus eruditè & necessaria de causa discernit. Estq; hæc ratio discriminis, ut supra dictū est, Quia etsi necesse est in nobis inchoari motus spirituales, tamen conscientia in certamine & coram iudicio dei, non debet in tueri in suam nouitatem aut uirtutes, quæ efficiuntur à Spiritu sancto, nec quærere an habeat satis uirtutū an satis credat aut diligat. Sic enim nunquam posset fieri

fieri certa de remissione peccatorum, sed simpliciter debet intueri in promissionem Euangelij, & statuere quod certo habeat remissionem peccatorum propter Christum, gratis, non propter propriam dignitatem aut proprias uirtutes.

Quid significat Spiritus gratiæ & precum apud Zachariam?

Zacharias cap. 12. suauissime descripsit beneficia noui testamenti, his uerbis: Effundam super domum David, spiritum gratiæ & precum. Spiritum gratiæ uocat, quò agnoscimus deum nobis propitium esse, remittere peccata & c. Spiritus precum cõprehendit omnem cultum interiore, inuocationem & omnia exercitia fidei, quæ efficit spiritus sanctus, postquam concepimus consolationem, & credimus nos habere remissionem peccatorum propter Christum.

DE IUSTIFICATIONE.

Quid significant uocabula Iustificari & iustificatio?

Iustificari proprie significat Ebraica phrasi, absolui à peccatis & iustum, id est, acceptum pronunciari, ut si dicas, David est iustificatus à peccato, idē, absolutus & reconciliatus, seu receptus in gratiam. Sic Paulus Rom. 4. inquit Credenti in eum qui iustificat impium, id est, absoluit & acceptat. Ita iustificatio

ratio significat reconciliationem, seu acceptationem diuinam. Etsi enim necesse est, existere novos motus in his qui reconciliantur, tamen iustificatio non debet intelligi in hac propositione, Fide iustificamur, de infusione qualitatū seu uirtutum nouarum, sed intelligatur relatiuè de uoluntate dei, acceptante siue approbante nos, adeoq; de remissione peccatorum & pacificatione conscientie.

Sic etiam uocabulum iustus, relatiue significat, non habentem nouas qualitates, sed reconciliatum siue acceptum seu habentem remissionem peccatorum.

Quid complectitur Iustificatio?

Tria membra complectimur, remissionem peccatorum, acceptationem ad uitam æternam, & donationem spiritus sancti. Etsi enim in remissione peccatorum reliqua insunt, tamen docendi causa utile est hæc discerni, ut intelligatur, hæc omnia nobis contingere, non propter nostram dignitatem, sed tantū per misericordiam propter Christum. Nec esse imaginandum quod tametsi remissionem peccatorum consequimur per misericordiam, tamen postea nostris qualitatibus seu uirtutibus iusti simus.

Quomodo fit iustificatio?

Supra dictum est in Euangelio, doceri hæc duo, pœnitentiam & remissionem peccatorum, sicut Christus ipse inquit. Itæ prædicantes pœnitentiam & remissionem

C

missionem

missionem peccatorum, in nomine meo. Ideo ordien-
 dum est ab hac predicatione, quæ & arguit peccata,
 & ostendit beneficia Christi. Hic igitur est modus
 iustificationis. Necessè est existere contritionem, quæ
 statuat deum irasci peccato, & serio doleat de pecca-
 tis. In his terroribus errigenda est conscientia fide,
 quæ apprehendit promissionē Euangelij de Christo,
 & iuxta illam statuit nobis remitti peccata, & nos
 reputari iustos, ac heredes esse uitæ æternæ, propter
 Christum, per misericordiam gratuitam.

Cum hoc modo in pœnitentia seu contritione nos
 consolamur, sumus iusti seu accepti Deo, id est, habe-
 mus remissionem peccatorum, & acceptationem ad
 uitam æternam, non propter nostram dignitatem, sed
 propter Christum, quæ tamen fide apprehendi oportet.
 Et cum hoc modo consolationem capimus, simul
 etiam uere concipimus spiritum sanctum, qui exusci-
 tat corda, ut incipiant habere nouos motus, timorem
 fidem, dilectionem &c.

Quæ sunt causæ iustificationis ?

Prima & principalis est ipse Spiritus sanctus.
 Huic coniugenda est altera, scilicet Verbum, per quod
 mouet & efficax est Spiritus sanctus. Tertio, nostra
 uoluntas, cum mouetur à spiritu sancto per Verbum,
 non debet repugnare, sed assentiri et accipere uerbum.
 Iuxta illud: Cum uocē eius audieritis, nolite obdura-
 re corda uestra.

Agit

Agit ne aliquid nostra uoluntas ?

Cum dicimus homines gratis iustificari, & meritum detrahatur operibus, id non ita intelligendum est quasi uoluntas nostra prorsus nihil agat, sed sit tanquam saxum aut statua. Imò cum sit ordiendum à Verbo, sicut dictum est, certe agit aliquid humana uoluntas, mota à spiritu S. assentitur, & accipit uerbum, ac eò sustentat se, nec debet abijcere aut repugnare Verbo, Item debet statuere, quod Christus uere præstet promissa, uidelicet, quòd uelit credentibus impertiri spiritum sanctum, quod uelit esse efficax per Verbum,

**Quæ est sententia huius dicti,
Fide iustificamur ?**

Variè deprauatur hæc sententia. Aliqui exponunt Fide. i. tota doctrina religionis, seu obseruatione professionis Christianæ, seu obedientia omnium uirtutum. Hi plane deprauant uocabulum fidei, & fidem uocant notitiam seu professionem doctrinæ, & nihil dicunt de Christo, nihil de fiducia, quæ erigit & consolatur conscientias. Et tantum hærent in doctrina legis.

Alij etsi sunt paulò saniores & concedunt uocabulo fidei, non tantum significari notitiam historiæ, sed etiam fiduciam, tamen imaginantur in hoc dicto esse Synecdochen, Fide iustificamur, id est, quia fides est præcipua uirtus, & orditur pietatem, ideo tribuetur ei iustificatio, non tamè ita, ut excludantur à iu-

C ij stificatio

stificatione aliarū uirtutes, scilicet, dilectio &c. Sed hi quoq; decurrant à sententia Pauli, ac etiam intuentur in nostras qualitates, cogitant nos iustos esse propter dignitatem illius uirtutis & aliarū, quæ debent esse in sanctis.

Sed uera interpretatio est, Fide sumus iusti, id est, fiduciae misericordiae propter Christum sumus iusti, seu accepti deo. Debet ergo intelligi hoc dictum correlative, Fide iustificamur, hoc est, gratis per misericordiam reputamur iusti, sed hæc misericordia fide apprehendenda est.

Est ergo sententia Pauli, Fide sumus iusti, id est, non propter dignitatem qualitatū seu uirtutum nostrarum, aut propter aliquid in nobis, sed propter aliud extra nos, uidelicet propter Christum reputamur iusti.

Quid excludit particula Gratis?

Non excludit poenitentiam seu contritionem & bona opera, sed excludit conditionem dignitatis nostræ, & transfert causam beneficii (scilicet remissionis peccatorum & donationis uitæ æternæ) in solam misericordiam.

Quare necesse est tenere hanc
exclusiuam?

Hæc doctrina tota referenda est ad ipsum agonem
cōscientiæ coram iudicio dei, nec potest intelligi, nisi
traduca-

traducatur animus, ad illud ipsum certamen. Nam in ueris terroribus conscientia experitur, nos non posse opponere iudicio & iræ dei nostras uirtutes & merita nostra, nec potest acquiescere aut uincere dubitatione, quamdiu querit suas uirtutes aut bona opa. David etsi habet multas excellentes uirtutes & merita, tamen non potest statuere sibi propter illa certo contingere remissionem peccatorum, sed omnes illæ uirtutes obruuntur & demerguntur uno peccato. Ergo ut habeat pacatam conscientiam, & uincat terrores & dubitationem, cogitur querere misericordiam gratuitam, nec acquiescit, priusquam fide apprehendit hanc Euangelij uocem, quod gratis ei remittatur peccatum.

Ideo igitur tenenda est hæc sententia, quod gratis iustificemur per misericordiam, propter Christum, ut beneficium sit certum, & cōscientiæ habeant firmam consolationem, & ut dubitatio fide uinci possit.

Et hæc ipsa particula Gratis, proprie facit discrimen Legis ac Euangelij. Nam lex etiam habet promissiones, sed non pollicetur gratis remissionem peccatorum, sed requirit conditionem nostræ implementationis seu obedientiæ.

Hæc igitur est prima causa, cur hæc exclusiuam, defendi necesse sit, uidelicet, ut promissio sit certa.

Secunda causa est, ut debitus honor tribuatur Christo, uidelicet, ut statuamus nobis uere propter

C ij ipsum

ipsum contingere beneficia Euangelij, & discamus eò
uti mediatore. Nam qui non tenent hanc doctrinam,
auferunt Christo debitum honorem, nec possunt eò
uti, tanquam mediatore.

Dic testimonia huius exclusiuae?

Rom. 3. Iustificantur gratis ipsius gratia, per re-
demptionem in Christo Iesu & c.

Item cap. 4. Ideo ex fide gratis & c.

Eph. 2. Gratia estis saluati per fidem, non ex uo-
bis, Dei enim donum est, non ex operibus.

Galat. 2. Scientes quod non iustificatur homo ex
operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi.

Ad Titum 3. Non ex operibus iustitiæ quæ feci-
mus nos, sed secundum misericordiam & c.

EST NE VERA PROPOSITIO,

Sola fide iustificamur?

Respondeo, Est. Idem est enim dicere, Gratis iusti-
ficamur, & dicere, Sola fide iustificamur. Et rectius
intelligetur sententia mutata in corrolatiuā, Sola mi-
sericordia iustificamur. Tantū enim ualet, Sola fide,
id est, solius misericordiæ fiducia iusti pronūciamur.

Imò etiamsi non addatur particula Sola, tamen
hæc ipsa propositio Fide iustificamur, simpliciter ex-
clusiua est. Quia dicere, Fide iustificamur, hoc ipsum
uult, scilicet, quod fides nititur sola misericordia, nō
nostra dignitate, & significat fiduciam solius miseri-
cordiæ, ac apponitur fiduciæ propriæ dignitatis &
operum

operum. Est igitur contradictio, dicere quod fide iustificemur, et imaginari quod propter opera iustificemur, aut mereamur remissionem peccatorum & uitam eternam.

Argumentor contra.

Supra dixisti, requiri contritionem & poenitentiam. Ergo non sola fide iustificamur.

Responsio, particula sola non excludit poenitentiam seu contritionem, nec hoc uult, quod in renatis sit sola fides, non etiam aliae uirtutes. Sed excludit conditionem nostrae dignitatis & meriti, tanquam causam recōciliationis, quod uidelicet propter nullas nostras uirtutes reputemur iusti. Et causam iustificationis, hoc est, precium remissionis peccatorum & meritum uitae aeternae, transfert à nobis in solam misericordiam.

Etsi ergo necesse est existere poenitentiam, & inchoatam obedientiam, tamen nō propter eam habemus remissionem peccatorum.

ALIUD ARGUMENTVM.

Fide sumus iusti,

Fides est opus,

Ergo operibus sumus iusti.

Hic non ualet responsio illorum qui dicunt, Fides est opus dei, quia etiam dilectio & aliae uirtutes sunt opera dei in nobis, nec tamē propter eas iustificamur. Sic igitur respondendum est ad maiorem. Non sic est intelligēda maior, fide sumus iusti, quia fides est opus

C   iij   aut

aut qualitas in nobis, sed quia nititur misericordia,
 & accipit misericordiam. Et hæc oratio, Fide sumus
 iusti, intelligenda est correlatiue. i. per misericordiam
 pronunciamur iusti, se hæc fide accipienda est. Et si
 igitur fides est opus seu noua qualitas in nobis, tamen
 non propter dignitatem illius sumus iusti, quia hæc
 fides adhuc imperfecta est, sicut aliæ uirtutes, sed su-
 mus iusti, propter illud quò nititur & quod accipit
 fides, scilicet propter Christum.

Si non sumus iusti propter opera,
 quorsum opus est bene operari?

Respondeo, beneficium iustificationis totum trans-
 latum est in Christum, nec pendet ex nostra dignita-
 te, ut uidelicet sit certum. Et tamen noua obedientia
 est necessaria, tanquam effectus necessario consequens.
 Quia cum fide accipimus remissionem peccatorum &
 imputationem iustitiæ, simul fit in nobis renouatio, quæ
 est inchoatio nouæ & æternæ uitæ. Inchoatio uero
 nouæ & æternæ uitæ, est ipsa noua obedientia. Est
 ergo necessaria hæc noua obedientia in ijs, qui sunt
 iustificati.

Quæro de Paulo iam conuerso seu re-
 nato. Est ne Paulus post conuersionem
 iustus sola fide, an fide & operibus,
 seu noua obedientia simul?

Respondeo,

Respondeo, Sola fide iustus est. Quia etsi iam habet nouam obedientiam & excellentes uirtutes, tamē non potest statuere personam placere propter illas uirtutes, quia sentit illam suā inchoatam obedientiam non satisfacere legi, nec potest suas uirtutes opponere iudicio dei & c. Quemadmodum ipse inquit. Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non iustificatus sum. Ergo necesse est eum statuere, quod persona placeat propter aliud, uidelicet propter Christum. Deinde quia fides nititur misericordia, & per eam statuit se acceptum esse deo, nō potest dici, quod simul fide & operibus sit iustus. Esset enim contradictio, credere simul misericordia & dignitate propria.

DE BONIS OPERIBVS.

Quæ sunt tenenda in doctrina
de operibus?

MVLTAE SVNT QVAESTIONES.

- I. Quæ opera requirantur.
- II. Quomodo fiant.
- III. An satisfaciant legi.
- IIII. Quomodo placeant.
- V. De merito, & causis bene operandi.

Qualia opera requiruntur, & quæ
sunt bona opera?

C S Deus

Deus requirit, non tantū externa facta, quæ sunt quædam ciuilibus disciplina et iustitia carnalis, quæ est & in hypocritis & impijs. Hanc enim potest utcunq; prestare humana uoluntas, sine spiritu sancto, & à deo requiritur etiam ab his, qui non sunt sanctificati. Sed requirit etiam interiores motus cordis, scilicet timorem dei, fiduciam, inuocationem, dilectionem, patientiam &c. Iuxta illud: Dabo legem meam in cordibus eorum. Et Christus inquit: Nisi iustitia uestra abundauerit supra iustitiam pharisæorum &c.

Sunt igitur bona opera, non tantū externa facta, sed etiam interiores spirituales motus. Voco autem bona opera, tantum ea, quæ à deo sunt mandata, & præcipiuntur in Decalogo seu decem præceptis.

Quare cum queritur, de bonis operibus, respiciendum est ad Decalogū, & sciendū est, quod ea tantum sunt uocanda bona opera, quæ in Decalogo docentur.

Debet enim extare Testimonium uerbi Dei, quæ opera requirat deus, & quæ placeāt deo. Non potest autem statui, quod placeant deo illa opera, quæ non habent testimonium uerbi dei, sicut sunt opera traditionum, & cultus electicij, imò scriptura palam repudiat illa opera, et negat deo placere, sicut Christus inquit: Frustra colunt me mandatis hominum &c.

**Dic catalogum bonorum operum ex
Decalogo.**

Ad

Ad primum præceptum pertinent, poenitentia, seu timor, fides siue fiducia misericordie promissæ propter Christum, & dilectio, item obedientia in afflictionibus seu patientia.

Ad secundum præceptum pertinent, inuocatio, gratiarum actio, confessio doctrinæ, & prædicatio Verbi dei, si postulet uocatio.

Ad tertium pertinent, conseruatio publicarum ceremoniarum, qua diuinitus ordinatæ sunt, reuerentia erga ministerium.

Ad quartum, officia uitæ civilis, obedientia parentum, diligentia in obeunda uocatione.

Ad sextum castitas, fides coniugij, temperantia, sobrietas.

Ad septimum, iustitia in contractibus & usu facultatum, liberalitas, eleemosynæ.

Ad octauum, ueritas in omni uita, odisse simulationem mendacia.

Ad nouum & decimum pertinent, repugnare concupiscentiæ & malis adfectibus.

SECUNDA QVAESTIO.

Quomodo fiunt bona opera?

Hic primum tenenda est regula, quod impossibile sit fieri legem sine fide. Quia cum nõ satis sit externa opera aut simulationem legis præstare, sed requirantur interiores motus cordis, hanc ueram obedientiam

non

non possunt præstare homines sine fide seu intellectu
Euangelij de Christo.

Est autem hæc regula, sine fide impossibilis est
Lex, dupliciter intelligenda. Primum de obedientia
spirituali, ut dictum est, quia etsi homines præstant
aliqua externa opera, tamē in agone conscientie cum
corda sentiunt iram & iudicium dei, tunc dubitant,
fugiunt deum, desperant, non diligunt, non inuocant
deum, non erga præstant ueram obedientiam. Secun-
do intelligatur etiam de acceptatione, id est, etiam
hoc ipsum quod facit homo, sine fide, non placet, quia
non fit fiducia Christi mediatoris. Nam extra Chri-
stum nihil potest placere. Ideo Christus ipse inquit:
Sine me nihil potestis facere.

Igitur necesse est ad doctrinam legis addi Euan-
gelium de Christo, & fides necessaria est ad facien-
dam legem.

Sic ergo fiunt bona opera, cum corda eriguntur
Euangelio, mouente spiritu sancto & assentientibus
nobis, ibi simul concipitur spiritus sanctus, & incho-
antur in nobis motus spirituales. Corda postquam fi-
de statuunt se habere deum propitium propter Chri-
stum, se respici à deo, exaudiri &c. iam agnoscunt
deum patrem, & liberata à terroribus & dubitatiōe
incipiunt uere diligere deum, uere inuocare, confide-
re auxilio dei in omnibus periculis, equo animo per-
ferunt afflictiones & præstant obedientiam, propter
gloriam

45

gloriam dei, propter deū seruiunt proximo, diligenti-
tius faciunt officia uocationis, & præstant exercitia
pietatis, castitatem, diligentiam in reprimendis affe-
ctibus &c.

Hoc ergo est beneficium doctrinæ Euangelij, cum
docetur de fide, discitur quomodo concipiatur spiri-
tus sanctus, qui excitat in nobis nouos motus, & in-
telligitur quomodo lex sit possibilis, sicut Paulus ait,
legem stabiliri per fidem.

TERTIA QVAESTIO.

An noua obedientia satisfaciat legi,
& sit sine peccato?

Etsi in credentibus, cum concipiunt spiritum san-
ctum, existit noua obedientia, sicut dictum est, tamen
sciendum est, eam obedientiam esse imperfectam, nec
esse sine peccato.

Sed adhuc hæere multum infirmitatis & uicij,
etiam in ijs qui sunt sanctificati. Quare hæc inchoata
obedientia (quod ad ipsam attinet) nequaquam satis-
facit legi, nec potest opponi iudicio dei. Est enim ad-
huc in sanctis concupiscentia, quæ est sua natura pec-
catum & res digna morte, nec est ociosa, sed perpe-
tuo gignit uiciosos affectus. Ideo non possunt statue-
re sancti, se propter suam obedientiam iustos esse &
placere deo, sed coguntur quærere misericordiam, &
credere

credere quod tantum propter Christum placeant.
Ita intelligunt à se requiri perpetuam pœnitentiam,
& se opus habere perpetua remissione peccatorum,
sicut Christus ab omnibus requirit pœnitentiam, ne
efferantur fiducia propriæ dignitatis, cum inquit,
gaudium est angelis de uno peccatore, agente pœni-
tentiam, magis, quàm de nonaginta nouem iustis & c.

Damnanda est igitur doctrina aduersariorum,
qui fingunt sanctos sine peccato esse, & concupiscen-
tiam (quam uocant fomitem) non esse sua natura pec-
catum, & sentiunt renouatus sua impletione seu obe-
dientia iustos esse. Ita tollunt prorsus Christum, &
obscurant doctrinam Euangelij.

Testimonia quod maneat in sanctis peccatum ?

I Ioh. 1. Si dixerimus, quod peccatum nõ habeamus,
ipsi nos seducimus & c.

Rom. 7. Carne seruo lege peccati & c.

Rom. 10. Conclufit omnes sub peccatum, ut om-
nium misereatur.

Pfal. 142. Non intres in iudicium cum seruo tuo,
quia non iustificabitur in conspectu tuo ullus uiuens.

Pfal. 129. Si iniquitates obseruaueris domine,
quis sustinebit ?

Pfal. 18. Delicta quis intelligit ? & c.

Pfal. 31. Beatus uir, cui non imputauit dominus
peccatum

peccatum. Ergo potuit omnibus imputari peccatum
nec sancti sunt sine peccato, sicut sequitur in psalmo.
Pro hac orabit ad te omnis sanctus. Et sancti faten-
tur hæc peccata, cum orant, dimitte nobis debita no-
stra &c.

QVARTA QVESTIO.

Cum in sanctis sit peccatum, quomodo
placet igitur inchoata obedientia?

De hoc imprimis opus est in Ecclesia erudiri con-
scientias, quomodo placeat inchoata obedientia, cum
sit imperfecta & procul absit à perfectione legis. Sic
ergo respondendum est. Hæc obedientia inchoata pla-
cet, non propter suam dignitatem, aut perfectionem,
sed propter Christum, per quem sumus facti filij. Si-
cut enim persona accipit remissionem peccatorum &
placet propter Christum, ita etiam sequens obedien-
tia seu bona opera, etsi sunt contaminata peccato,
quod reliquum est in natura, tamen placent propter
eundem, & quod est uiciosum condonatur credenti-
bus propter mediatorem Christum. Ita sciendum est.
quod & persona & opus placeat propter Christum
& quod hæc inchoata obedientia per misericordiam
propter illum accepta sit, & reputetur tanquam legi
satisfactum sit, & uocetur impletio legis seu iustitia
in nobis, quia iam sumus filij & heredes in Christo.

Testimonia

Testimonia quod placeat hæc in-
choata obedientia ?

Rom. 8. Nulla nunc condemnatio ijs qui in Chri-
sto Iesu ambulant &c.

Item, Si spiritu actiones carnis mortificabitis,
uiuētis.

Galat. 5. In Christo neq; circumcisio aliquid ua-
let, sed fides per dilectionem efficax. Placet ergo no-
stra dilectio, sed ita, si sit coniuncta fides, quæ prius
apprehendit Christum mediatorem.

Rom. 14. Qui in his seruit Christo, placet deo &
probatuſ est hominibus.

1 Petr. 2. Ut offeratis hostias spirituales acceptas
deo per Christum &c.

1 Ioh. 3. Quia mandata eius custodimus, & quæ
placita sunt coram eo facimus.

Q V I N T A.

De dignitate & causis bene operandi.

Valde illustrat & commendat hæc doctrina am-
plitudinẽ misericordiæ dei, cum intelligimus nostram
obedientiam, etsi est contaminata & immunda, tamẽ
placere deo propter Christum, & quidem reputari
pro impletione legis, ac ornari summis laudibus, uo-
cari iustitiam, cultum, sacrificia, quibus honore affi-
ciatur deus, Item mereri ingentia præmia. Quare
non est

49

non est extenuāda dignitas bonorū operum, sed am-
plificanda, ut accendat in nobis studiū bene operādi.

Quæ sunt igitur causæ, quæ nos debent
inuitare ad bene operandum ?

Quinq; necessitas, dignitas, præmia proposita,
exercitia fidei, & auxilium spiritus sancti.

Quæ est prima causa ?

Necessitas bonorum operum, oportet enim fidem
in nobis assiduis exercitijs in inuocatione, poenitentia
et periculis crescere, iuxta illud: Facite dignos fructus
poenitentiae &c. Non enim potest fides, existere cum
mala conscientia, quia fides est fiducia, quod deus sit
nobis propicius, mala conscientia iudicat contrariū.
Item, qui non agunt poenitentiam, sed indulgent ui-
ciosis cupiditatibus, non retinent fidem. Fides enim
querit remissionem peccatorum, non delectatur pec-
catis, nec manet spiritus sanctus in his qui obtempe-
rant uiciosi affectibus. Iuxta illud Ioan. Qui facit
peccatum, ex diabulo est. Idem monet Petrus, curate
inquit, ut uocationem & electionem uestram firmam
faciatis.

Quæ est secunda causa ?

Dignitas bonorum operum, quanquam enim in
tanta infirmitate nostra, de nobis quidem nō debemus
arroganter sentire, tamen uocatio nostra magnifici-
enda est, & si uirtutes & bone actiones nostræ non

D sunt

sunt satis mundæ, tamē ad gloriam Christi pertinet, ideo magna carū dignitas est, & ut sciamus eas ualde placere, ornat eas deus honorificis titulis. Vocantur enim sacrificia, hoc est, ueri cultus & honores, quibus deus delectatur, Christus inquit, patrem glorificari nostris bonis operibus. Petrus inquit, nos esse sacerdotium sanctum, destinatum ad spirituales hostias offerendas & gratas patri per Christum. Præterea cum benefacta & bona opera sint dona spiritus S. esset ingrati atq; impij animi non agnoscere autorē. Item bona opera sunt etiam Sacramenta, id est, signa admonentia nos de uoluntate dei, & testantia nobis contingere remissionem & alia beneficia diuina. Iuxta illud: Remittite & remittetur uobis.

Quæ est tertia causa?

Præmia tam corporalia quàm spiritualia, quæ bona opera merentur. Etsi autem etiam in hac uita multis præmia redduntur, tamē quia ecclesia subiecta est cruci, præcipua præmia reddentur post hanc uitam, quemadmodum Christus ait, Merces uestra copiosa est in coelis. Et Paulus ait, pietas habet promissiones præsentis uitæ & futuræ.

Quæ est quarta causa?

Exercitium fidei, Ideo enim deus operibus addit promissiones, ut fidem per tales occasiones exerceamus,

MUS,

51

mus, cogitemus ideo nos daturos elemosynam, quia deo placet hoc officium, & credamus deum nobis quoque vicissim benefacturum esse, sicut docet exemplum viduæ Sareptanæ 3. Reg. 17.

Quæ est quinta causa?

Quod ij qui student bene operari, à spiritu sancto adiuuantur & custodiuntur, ne diabolus eos pertrahat in errores perniciosos aut ad flagitia. Ideo ait Christus: Non relinqvã vobis orphanos. Hoc beneficium dei, certe nulla vox humana satis eloqui potest. Nam diaboli insidias, nulla humana prudentia sine spiritu sancto satis cavere potest. Excitent ergo nos ad benefaciendum istæ causæ.

Quid vero mala opera nocent ne?

Imò merentur primum iram dei, & damnationem æternam.

Deinde deformant Evangelium & gloriam dei, sicut ille inquit, propter vos male audit nomen dei inter gentes.

Tertio habent poenas presentes, diaboli tyrannidem, qui impios in potestate habet, & impellit in omnis generis errores ac flagicia.

Sequuntur & poenæ corporales, bella & aliæ calamitates.

Præterea impediuntur omnia spiritualia exercitia, extinguitur fides in his, qui indulgent cupiditatibus.

D ij Postremo

Postremò quod maxime horrendum est, peccata merentur indurationem, & puniuntur peccata peccatis. Hæ causæ diligenter cogitandæ sunt, ut securitatem carnalem eijciamus ex animis, & discamus timere iram dei ac nos ac bene operandum excitemus.

Sunt ne bona opera meritoria uitæ æternæ?

Respondeo, Quidam etsi concedunt bona opera non mereri remissionem peccatorum, tamen imaginantur postea in renouatis, opera esse meritoria uitæ æternæ. Sed nequaquam est sentiendum, quod propter dignitatem & mundiciem illorum detur uita æterna. Sed est beneficium gratuitum, & datur per misericordiam propter Christum. Et ratio est, quia nostra obedientia semper adhuc est immunda, nec placet propter seipsam, sed placet propter Christum. Et nemo sanus est tam impudens, si suam ipse conscientiam consulat, ut ausit affirmare, sua benefacta esse digna uita æterna, aut sibi pro ijs deberi uitam æternam.

Sic ait Paulus, Nihil mihi conscius sum, & tamen in hoc non iustificatus sum. Si Paulus iam sanctus & plenus bonorum operum, negat se propter ea iustificari, multo minus iudicat ea esse digna uita æterna.

Item Christus ait, Si feceritis omnia, quæ præcepta sunt uobis, dicite, serui inutiles sumus &c.

Roma. II. Conclusit deus omnes sub peccatum, ut omnium misceatur.

Nec

Nec eludi hæc sinamus cauillatione, quæ fingit
 Synecdochen, uidelicet, etiamsi bona opera non sunt
 totale meritum, tamen esse aliquod partiale et minus
 principale meritum. Quia sic uiteretur fides illo par-
 tiali, quod est impossibile. Est enim contradictio sta-
 tuere, quod gratis accipiamus uitam æternam, per
 misericordiam propter Christum, & imaginari quod
 nostra obedientia mereatur uitam æternam. Et illud
 ipsum partiale (etiamsi quod esset) tamen prorsus ex-
 cuteretur nobis, in certamine conscientie, cum uide-
 remus nostram obedientiam non esse talem, qualis
 esse debebat. In summa, non potest iudicio dei opponi
 aliquod nostrum meritum, quia Lex semper accusat
 nos & reos agit peccati, sicut Paulus ait, Potentia
 peccati lex, Deo autem gratia, qui dedit nobis uicto-
 riam per Christum &c.

Sic ergo sentiendum est, etsi nostra obediētia non
 est meritum uitæ æternæ, nec propter eam saluamur,
 sed propter Christum gratis, tamē est debitum, quod
 necessario sequi debet, & meretur præmia corpora-
 lia & spiritualia, quæ partim in hac uita, partim
 post hanc uitam reddentur, sicut dicit Christus: Date
 & dabitur uobis.

Quare igitur uita æterna uocatur mer-
 ces, sicut dicitur: Reddet unicuique,
 secundum opera sua &c.

D ij Respondeo,

Respondeo, phrasis legis est, quæ describit quales
 sint quibus detur uita æterna, & hoc dicit, dari uitã
 æternam iustis. Nam cum lex nominat opera, intelli-
 git cuiusq; iustitiam aut iniustitiam. Sic autem loqui-
 tur lex, quasi nos nostra impletione satisfaceremus le-
 gi & essemus iusti, & promittit uitam æternã iustis.
 Sed interim ex Euãgelio sciendũ est, quod fide gratis
 accipiamus imputationẽ iustitiæ propter Christum,
 & quidẽ ita, quasi nos ipsi legi satisfacissemus. Quia
 igitur imputatur nobis iustitia seu legis impletio,
 ideo etiã promittitur nobis uita æterna, tanq̃ iustis,
 nõ quia nostra obediẽtia digna sit tanto beneficio, sed
 quia propter Christum iam reputamur iusti, & de-
 betur nobis merces, non propter nostram dignitatem,
 sed quia nobis promissa est propter Christum. Et hæc
 merces nõ est cõpensatio debiti officij, sed est gratuitũ
 muneris seu beneficij, & quidem non pro indebita, sed
 debita obedientia, quæ tamen in nobis est imperfecta
 & non satisfacit legi.

HIC etiam dici solet, de discrimine peccati mor-
 talis ac uenialis. Quia enim in sanctis manet adhuc
 peccatum, necesse est discerni peccata quæ herent in
 sanctificatis, & quæ possunt consistere cum fide &
 bona conscientia, & quæ non possunt stare cum fide,
 sed sunt talia, ut qui ea admittãt, excidant gratia dei
 & desinant esse sancti, sicut erat adulteriũ Davidis.
 Sed de hoc discrimine supra dictum est.

DE PŒNITENTIA. 55

Quid est pœnitentia?

Est qua uera contritione morimur peccatis, & fide erigimus nos, ad accipiendam remiss. peccatorũ.

Quod sunt partes pœnitentiæ?

Duæ, Contritio & fides.

Quid est contritio?

Est terror ac dolor conscientia, quæ sentit deum irasci peccato, & dolet se peccasse. De hac in scripturis multa sunt testimonia. Pœnitentiã agite & credite Euãgelio. Mar. 1. Scindite corda uestra, Iohel. 2. Vbi habitabit dominus in spiritu contrito & humiliato. Esaie. 66. Desinite peruersè agere. Et hæc contritio debet crescere, ita ut non solum externa delicta sed etiam interiorem immunditiẽ agnoscamus. Quare non est pœnitentiã in hypocritis, qui nullo dolore adficiuntur, interim tamen sibi blandiuntur, quasi nihil habeant uicij. Et hanc securitatem Christus sæpe reprehendit seuerissime. Nisi inquit egeritis pœnitentiam, simul omnes peribitis.

Vnde oriuntur isti dolores & terrores in nobis?

Per uerbum dei, quod arguit peccata, Roman. 1. Reuelatur ira dei super omnem impietatem. Et Io. 16. Spiritus sanctus arguet mundum de peccato &c.

D   iij   Quid

Quid est fides poenitentiae pars ?

Est fiducia, qua credit unusquisq; sibi remitti peccata propter Christum gratis. Hæc fides statuere debet in specie tibi remitti peccata.

De hac multa testimonia in scripturis, Acto. 10. Huic omnes prophetae testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius, qui credunt in eum, Roman. 5. Iustificati per fidem, pacem habemus ad deum, hoc est, pacatas & tranquillæ conscientias.

Et quod gratis remittantur peccata, indignis testantur hi loci, Roman. 3. Iustificati gratis ipsius gratia & c.

Eph. 3. Gratia saluati estis, dei donum est, non ex uobis.

Item Rom. 5. Per hunc habemus accessum ad patrem.

Et psal. 31. Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remittis impietatem peccati mei.

Rom. 8. Cum esset impossibile legi, misit deus filium suum in carnem & c.

Rom. 4. Ideo ex fide gratis. & c.

Hæc fides facit discrimen inter contritionem Petri & Iude, Dauidis & Saulis, contritio Petri & Dauidis profuit, quia accessit fides, qua apprehendebat promissam misericordiam, & se consolabantur.

Contritio

57

Contritio uero Iudæ & Saulus non profuit, quia nō addiderunt hanc fidem. Hæc fides quoq; facit discrimen inter timorem seruilem & filialem.

Timor seruilis.

Est metus sine fide.

Timor filialis.

Esi metus ad quem accedit fides, quæ inter pauciores erigit & consolatur animum.

Quid autem de confessione & satisfactione?

Hæ ortæ sunt ab Ecclesiastico ritu publicæ poenitentiae. Olim enim rei publicorum criminū excommunicabantur, nec recipiebantur, nisi primū confessi. Hoc est, nisi prius testarentur apud pastores se emendaturos esse mores, & peterent absolutionem. Postea addebatur satisfactio, hoc est, publica quædam castigatio.

Sed hic ritus confessionis, seu publicæ poenitentiae, iam olim abrogatus est in Græca ecclesia, propter stupratam in templo à quodam diacono mulierem sic poenitentem: Non fuit igitur talis ritus iuris diuini.

Quæ est confessio usitata, quæ sacerdoti fit?

Est peccatorum enumeratio, non tamen iure diuino mandata. Prodest tamen eam retinere in ecclesia

D S propter

propter absolutionem & disciplinam. Per eam enim occasionem, indocti audiri & commodius institui de tota doctrina possunt, indecorumq; est prorsus inexploratos accedere ad communionem. Sed tamen scire oportet, conscientias non esse onerandas enumeratione delictorum, possunt enim etiam sine hac & absolutionem & consilia petere. Nam enumeratio ista peccatorum est impossibilis, iuxta illud Psal. 19. Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me, &c.

Argumentor contra.

Iudex non absoluit priusquam cognoscat. In hac confessione fit absolutio: Ergo necesse est fieri cognitionem & enumerationem peccatorum.

Respondeo ad maiorem. Interest inter potestatem iudicalem seu iuris dictionis, & potestatem ministerij. In hac confessione est tantum potestas ministerij. Nam pastor absoluit non ut iudex, sed ut minister, habens mandatum non cognoscendi, sed tantum impertiendæ absolutionis &c.

Sed præterea est alia potestas iurisdictionis, quæ est quoddam iudicium externum ecclesiæ, quod tantum ad manifesta crimina pertinet, qua excommunicat criminosos, & recipit excommunicatos.

Quid est satisfactio?

Est quædam externa & politica disciplina ecclesiæ, humana autoritate instituta, uel exempli causa
ad

ad ceteros dehortandos à flagicijs, aut ad explorandos animos eorum, qui ad ecclesiam redibant, an ex animo resipuissent. Olim enim in ecclesia famosi non recipiebantur sine quadam publica castigatione, & hanc uocabant satisfactionem.

Quotuplex est satisfactio?

Duplex, Altera olim publica poenitentiae, altera scholastica. *Witz ist die Bemerkung der Offiz*

Quae est satisfactio publicae poenitentiae? *Urbanus*

Est multa, quae poenitentibus propter publica peccata, à presbytero olim indicabatur, ad probandum eos, an serie uellent resipiscere, in qua cum se exercebant poenitentes, usq; ad tempus ab Episcopo praescriptum, admittebantur rursus ad synaxim. Huius satisfactionis partes erant uariae, pro conditione & magnitudine culpae, & ut erant peccata, ita habebant suos canones.

Quae est satisfactio scholastica?

Est facere quaedam opera indebita, ad redimendas poenas purgatorij, aut alias poenas temporales. Dicunt enim scholastici, quod remittatur culpa per absolutionem, sed poenam aeternam quae debebatur pro peccatis, mutari in poenam temporalem purgatorij. Deinde addunt partem illarum poenarum remitti potestate clauium, partem redimendam esse nostris satisfactionibus,

Sigillatim: Jun Gar ment und gewinnst ist die Offiz ist Opa imd. Das ist die. die man. Das ist die. die man.

factionibus, hoc est, illis indebitis operibus. Sic ergo docent, satisfactiones mereri remissionem poenarum, & esse compensationem poenarum aeternarum.

Vnde orta est satisfactio canonica?

Olim in ecclesia non recipiebantur famosi, sine publica castigatione certi temporis. Hæc uocabatur publica poenitentia & satisfactio, erantq; illa spectacula quædam externa & politica disciplina, ab hominibus instituta, non quod esset satisfactio coram deo, aut propter eam remitterentur peccata. Postea illo more antiquato, remansit uocabulum satisfactionis. Vnde postea homines indocti ex re politica fecerunt rem spiritualem, tanquam necessariam ad remissionem peccatorum.

Weglassung der geistlichen Straffe wegen der
Schlussell Quid sentiendum est de remissione poe-
pen auf narum, & an possunt clauēs imponere,
legen oder hin uel tollere poenas?
wegnehmen

Primum sciendum est, remissionem tam culpæ quæ poenæ esse gratuitum beneficium Christi. Ac simul nos liberari peccato & morte aeternæ.

Deinde discernenda est remissio poenæ aeternæ à remissione poenarum temporalium. Quamuis enim remissio poenæ aeternæ coniuncta est cum remissione culpæ, tamen sancti in hac uita, ferunt communes ærumnas humani generis, ut mortem corporalem & alias

alias calamitates. De quibus ait Paulus: Corpus mortuum est propter peccatum, & deus aliquando imponit pœnas propter certa peccata, sicut David sustinuit pœnas propter adulterium. Sed hoc non est uniuersale, quia saepe remittuntur peccata sine peculiaribus pœnis.

Tertio, pœnæ quas deus imponit, non possunt remitti potestate clauium, nec habent mandatū remittendi ac imponendi tales pœnas.

Quarto, sciendum est saepe nostra penitentia mitigari, aut etiam tolli tales pœnas. Sicut saepe mitigatae sunt pœnitentiæ publicæ & priuatæ calamitates, sicut ait Paulus: Si nos iudicaremus ipsi, non iudicaremur à domino.

Quinto, afflictiones sanctorum non semper sunt pœnæ propter certa peccata, sicut afflictiones IOB, & aliorum sanctorum. Item supplicia apostolorum & martyrum, sed sunt singularia opera dei, quibus exercetur fides sanctorum, & ostenditur gloria dei.

Deinde etiam in ipsis pœnis pij debent intelligere hunc finem, quod non sint signa iræ, sed bonæ uoluntatis dei, uidelicet, quod deus uelit hæc esse exercitia, per quæ aboleatur in nobis peccatum, & crescat nouitas spiritualis. Nec debent iudicare pij, se ideo reiectos à deo, ut Paulus ait: A domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

Quid sunt indulgentiæ?

Nihil

Nihil aliud quam publicarum poenarum seu satisfactionum condonationes, & relaxationes ueterū canonum. Erant autem illi canones humanae traditiones, quare nihil ad remissionem culpæ aut poenarum coram deo pertinebant, nec opus est illos canones restituere, cum tantum fuerint humanae traditiones.

DE ABSOLUTIONE. Quid est absolutio?

Est certificatio de peccati remissione, & de misericordia dei erga peccatorem. Sic enim Christus ait Matth. 18. Quaecunq; solueritis super terram, erunt soluta in caelis, Et Ioan. 20. Quorum remisistis peccata remittuntur eis.

Potest etiam reiterari absolutio?

Imò, cum Petrus interrogaret Christum, quociens condonabo fratri? Respondit, septuagies septies. Et Paulus ait. Gal. 6. Si præoccupatus fuerit homo aliquo peccato, uos qui spirituales estis, corrigite eum in spiritu lenitatis. Et ecclesia orat quotidie, dimitte nobis debita nostra. Et Christus ait Luce 15. Gaudium est angelis dei super uno peccatore poenitentiam agente.

Recte ne nouatiani & cathari negant lapsos post baptismum consequi remissionem peccatorum?

Sceleste

63
Scelestē errant isti Heretici, nam multa possunt ostendi & ueteris & noui Testamenti exempla ubi lapsi remissionem peccatorum & absolutionem à Christo & ecclesia sunt consecuti. Exēplo sunt Dauid, Manasse, Petrus. Lapsa est Galatarum ecclesia, & à Paulo ad pœnitentiã reuocata, & Paulus ipse Corinthium incestum iubet recipi post pœnitentiã. Dominus quoq; per Ezechielē 33. ait: Viuo ego nolo mortē peccatoris, sed magis ut cōuertatur & uiuat. Hic deus addit iusiurandum, ut conscientia eò magis erigantur, cum audiunt nō solum promissionem, sed etiam eam confirmatam iureiurando.

Sed quid de locis Epistolæ ad Hebr. 6.
Impossibile est eos qui semel illumina-
nati. Et 10. Voluntarie peccan-
tibus &c.

Hi loci non negant lapsos posse redire ad gratiã & beneficium Christi. Prior enim locus agit de blasphemis & obstinatis, qui contra conscientiam persequuntur Verbum dei, & admonitionem & pœnitentiã adeò aspernantur, ut securi triumphent, & sibi ualde gratulentur hanc sapientiam, quod ridere ausint. Hi non possunt renouari, interim dum sic perdurant, & Christum crucifigunt, & ludibrio habent & non auscultant Euangelio.

Alter

Alter locus iubet retinere gratiam et beneficium Christi, & cauere ne amittatur. Qui enim amittit beneficium Christi, reus est iudicij.

Est ne peccatum irremissibile?

Christus Matth. xz. distinctionem facit inter peccatum remissibile & irremissibile. Quicumq; dixerit uerbum contra filium hominis, remittetur ei. Qui autem dixerit uerbum contra spiritum sanctum, non remittetur ei, neq; in hoc seculo neq; in futuro, & Io. ait: Qui scit fratrem suum peccare peccatum, non ad mortem, petat & dabitur ei uita. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, ut roget quis.

Quod est peccatū in spiritum sanctum?

Augustinus intelligit peccatum in spiritum sanctum, aut finalem impoenitentiam in ijs qui non accipiunt Euangelium, aut desperationem. Quia hæc peccata proprie pugnant cū gratia, & eam abijciūt. Nam cætera peccata, cum confugimus ad gratiam remittuntur. Ideo sic interpretatur Augustinus dictum Christi qui dixerit uerbum contra spiritum sanctum, id est, qui uerbum gratiæ quod prædicatum & confirmatum est testimonijs spiritualibus, finaliter repudiatur, is habet peccatum in spiritum sanctum.

*Qui dicit
verbum
contra spiritum
sanctum*

Est ne omnis lapsus post agnitam ueritatem peccatum irremissibile?

Minimè,

Minimè, Nam multa sunt exempla & testimonia, quæ docent tales lapsus condonari posse. Ac nec omnis persecutio Euangelij iudicari debet peccatum irremissibile. Quia Manasses, Paulus & alij qui persecuti sunt uerbum dei, consecuti sunt ueniam.

Quare utraq; sententia retinenda est, Primum, quod omnia peccata remittantur credentibus, quia promissio remissionis est uniuersalis. iuxta illud Concluserit omnes sub peccato, ut omnium misereatur, item, ut omnis qui credit in illum non pereat & c. Item, 1. Ioh. I. Ipse est propiciatio non tantum pro peccatis nostris, sed pro peccatis totius mundi.

Secundo. tenendum est & hoc, quod sit aliquod peccatum irremissibile, seu peccatum ad mortem. Quæ autem habeant peccatum irremissibile, non est nostræ iudicij, satis est à posteriore indicare, tale peccatum non esse in ijs qui ueniunt ad poenitentiam & fidem. Et irremissibile peccatum, tantum ad illos transferendum est, qui ad extremum perseuerarunt in incredulitate, & non egerunt poenitentiam. Hi autem qui agunt poenitentiam, non habent peccatum irremissibile.

Qui est effectus poenitentiae?

Effectus seu fructus poenitentiae sunt tota nouitas uitæ & morum. Nam in his qui reconciliati sunt, debet sequi iustitia bonæ conscientiae. De quo ait Ioannes, Facite fructus dignos poenitentiae, & de necessitate huius nouæ obedientiae supra dictum est.

E D E

DE FIDE.

QVid est Fides?

Fides non
Sed est uera fiducia cordis, quæ assentitur promissioni
Euangelij, præcipue autem significat fiduciam mise-
ricordiæ promissæ propter Christum. Nam etsi pro-
missiones sunt multiplices, & uaria obiecta, circa
quæ uersatur fides, sicut sunt alia aliorum negocia
& pericula, alia sunt Mosi, alia Dauidis, alia Pauli
negocia. Tamen hoc principale obiectum fidei est,
quodq; in omnibus negocijs semper est primum &
præcipuum, scilicet fiducia misericordiæ qua statuit
cor, se habere remissionem peccatorum, & se placere
deo propter Christum.

Hæc fides præire & prælucere debet in omni in-
uocatione, & hæc erecta mens petit & expectat au-
xilium dei, in omnis generis tentationibus. Rursus si-
ne hac fide seu fiducia misericordiæ, nulla est inuoca-
tio, neq; uinci possunt ulla pericula, nisi enim sit in
corde talis fides, opprimuntur animi dubitatione &
indignatione aduersus deum, in ueris certaminibus.

Quomodo existit hæc fides
in animis?

Spiritus sanctus mouet corda per Euangelium,
quod docet peccata nobis remitti propter Christum,
qui

Fides non tantum est notitia historię de Christo,
Sed est uera fiducia cordis, quæ assentitur promissioni
Euangelij, præcipue autem significat fiduciam mise-
ricordiæ promissæ propter Christum. Nam etsi pro-
missiones sunt multiplices, & uaria obiecta, circa
quæ uersatur fides, sicut sunt alia aliorum negocia
& pericula, alia sunt Mosi, alia Dauidis, alia Pauli
negocia. Tamen hoc principale obiectum fidei est,
quodq; in omnibus negocijs semper est primum &
præcipuum, scilicet fiducia misericordiæ qua statuit
cor, se habere remissionem peccatorum, & se placere
deo propter Christum.

Hæc fides præire & prælucere debet in omni in-
uocatione, & hæc erecta mens petit & expectat au-
xilium dei, in omnis generis tentationibus. Rursus si-
ne hac fide seu fiducia misericordiæ, nulla est inuoca-
tio, neq; uinci possunt ulla pericula, nisi enim sit in
corde talis fides, opprimuntur animi dubitatione &
indignatione aduersus deum, in ueris certaminibus.

Quomodo existit hæc fides
in animis?

Spiritus sanctus mouet corda per Euangelium,
quod docet peccata nobis remitti propter Christum,
qui

Fides non
Sed est uera fiducia cordis, quæ assentitur promissioni
Euangelij, præcipue autem significat fiduciam mise-
ricordiæ promissæ propter Christum. Nam etsi pro-
missiones sunt multiplices, & uaria obiecta, circa
quæ uersatur fides, sicut sunt alia aliorum negocia
& pericula, alia sunt Mosi, alia Dauidis, alia Pauli
negocia. Tamen hoc principale obiectum fidei est,
quodq; in omnibus negocijs semper est primum &
præcipuum, scilicet fiducia misericordiæ qua statuit
cor, se habere remissionem peccatorum, & se placere
deo propter Christum.

qui factus est uictima pro nobis. Sic igitur existit hæc fides cum audientes hanc promissionem & intuentes in Christum mediatorem, credimus propter ipsum nobis ignosci, nos placere deo, & exaudiri, nec sinimus nobis excuti hanc fiduciam. Hæc fides est ipsa uiuificatio cordis, & uincit terrores peccati & mortis, & affert firmam consolationem, sustentant nos in omnibus periculis, petit & impetrat bona à deo.

*Beuosi. Das ist glaub sey ein zinner sicht gath
Proba, quod fides significet fiduciam misericordiæ? *habet hanc
habetur**

Hoc tempore etiam eruditi quidam disputant, uocabulum fidei significare tantum historia notitiam seu professionem articulorum, quæ etiam potest esse in impijs, & negant hac uoce significari fiduciam misericordiæ. Tenenda sunt igitur firma argumenta, quod fides in hac propositione Fide iustificamur, significet fiduciam misericordiæ.

*tantum
ein velt
verhofft
der hysto
ein odde
erfolung
der dertis
kel die gla
ubens
vnter ein
da will
er, das de
verhofft
vnter velt
geblich sein*

Paulus confert promissionem & fidem, quæ apprehendit promissionem, Rom. 4. cum ait. Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio, uult enim promissionem futuram esse ociosam, si non accipiatur fide. Cum igitur fides ad promissionem tanquam obiectum correlatiue referatur, necesse est Paulum de tali fide intelligi, quæ est assensus quò assentimur promissioni. Sed hæc fides assentiens promissioni, est uere fiducia misericordiæ, non tantum notitia historiæ.

E ij Sic

3 Paulus loquitur et Paulus dicit nicht van vint
solchen glauben der vint p[ro]pheten missigke v[er]k[un]d
nis sey
68 der historien, sondern der la v[er]it
ke v[er]igke
einige der
p[ri]m[ar]

Sic etiam ad Galatas 3. ait. Ut promissio ex fide
Christi detur credentibus & c.

II Rom. 5. inquit de Abraham. Non dubitauit dif-
fidencia, sed confirmatus est fide. Hic clare loquitur
de fide, quæ repugnat dubitationi et accipit remissio-
nem. Nam de fiducia promissionis disertè ait, de pro-
missione dei non dubitauit per diffidentiam & c.

III Paulus loquitur de tali fide, quæ non est ociosa
notitia, sed quæ agit aliquid in remissione peccatorum,
& tribuit ei efficaces causas, videlicet, quod console-
tur & erigat animos in pauoribus, reddat pacatas
conscientias, vincat peccatum & mortem. Rom. 4.
Iustificati fide pacem habemus. Item Eph. 1. per quem
habemus fiduciam & accessum in fide & c. Ergo ne-
cesse est intelligi fidem pro fiducia erigente animos.

Item Christus, cum ait ad mulierem peccatricem,
Fides tua saluã te fecit, certe loquitur de tali fide, quæ
credit et agnoscit sibi remitti peccatum, iuxta uocem
Christi, remittuntur tibi peccata. Sic etiam in simili-
bus locis, cum eodem modo loquitur ad Cananeã, &
hemorrhissam, intelligit fiduciam quæ ab ipso expec-
tabat auxiliũ, nec erat ociosa notitia.

III Petrus in actis ait, Fide purificari corda, hoc est,
habere remissionem peccatorum & pacatam consci-

constat
Nim ist
gr[ati]a
D[omi]n[us]
sloß v[er]k[un]d
h[er]zen nicht g[e]w[is]s
entiam, constat autem non purificari corda illa noti-
cia, quæ est etiam in impijs. Igitur necesse est fidem
hic significare fiduciam, quæ apprehendit remissionem
peccatorum.
der historien von Christo, in
h[er]zen nicht g[e]w[is]s
In

In den Opſcriften van Biberi. iſts offenkundig. dat
Inkerly dat woerth (glaubi.) niſt anders mag
verſtanden werden. In den verſteken 69 van Boek
V. In ſententij de oratione manifeſtum eſt uocabu-
lum fidei, nihil aliud poſſe ſignificare niſi fiduciam,
quæ credit ſibi deum propicium eſſe & ſe exaudiri,
ut Iacob. 1. Si quis habet opus ſapientia, petat in fide,
nihil hæſitans. Sic & Chriſtus ait: Omnia quæcunq;
orantes petitis, credite quia accipietis &c.

Sic etiam in ueteri Testamento uocabulum fidei
& credere, ſignificat fiduciam miſericordiæ, ut cre-
didit Abraam. Itē Iofaphat 2. Paral. 20. Credite deo.

*Verſt. Iſt In uerijung Inkerly Opſcriften. Iſt ge-
w. glaubi.*
Quæ eſt ſententia huius dicti,
Iuſtus fide ſua uiuet?

Duas res tribuit Fidei, uidelicet iuſtificationem
& uiuificationem, hoc eſt, liberationem à peccato &
morte, docet quod fide ſumus iuſti ſeu accepti deo,
quod uide uiuificemur, hoc eſt accipiamus conſolatio-
nem qua uincitur mors æterna & apprehenditur ui-
ta æterna. Ergo in hoc quoq; dicto, fidem neceſſe eſt
intelligi non pro notitia ocioſa ſed pro uera fiducia
miſericordiæ, quæ impetrat remiſſionem peccatorum
& conſolatur animos ac liberat à terroribus, & cer-
tos reddit de uita æterna.

*Verſt. Iſt Inkerly Opſcriften Iſt hiſtorie
van Chriſto
van glaubi
außgeploſſen*
Quid eſt excludenda ne eſt à fide
hiſtorix notitia?

Minimè, imo neceſſarium eſt credere omnes arti-
culos. Sed non ſatis eſt tenere hiſtoriam, ſed hiſtoria

E iij referenda

referenda est ad causam finalem, quæ est in Symbolo
videlicet, credo remissionem peccatorum. Hic enim est
usus historiae, ut credas Christum filium dei ideo esse
natum in carnem, passum & resuscitatum, ut tibi
contingat remissio peccatorum & vita eterna.

Veritas glambens *Quæ est professio fidei Christianæ.*

Es sint in verbis Tria feruntur Symbola seu professiones articu-
lorum fidei. Vulgatum, quod uocatur Apostolorum,
Alterum Nicenum, tertium Athanasij.

Christus glambens **RECITA SYMBOLVM**
APOSTOLORVM.

professio 1 Credo in deum patrem omnipotentem,
creatorem cœli & terræ.

Sunt 2 Et in Iesum Christum filium eius
unicum dominum nostrum.

3 Qui conceptus est de spiritu sancto
natus ex Maria uirgine.

4 Passus sub Pontio Pilato, crucifixus,
mortuus & sepultus.

5 Descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis.

6 Ascendit ad cœlos, sedet ad dextram
Dei patris omnipotentis.

Inde

- 7 Inde uenturus est iudicare uiuos & mortuos.
- 8 Credo in spiritum sanctum.
- 9 Sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem.
- 10 Remissionem peccatorum.
- 11 Carnis resurrectionem.
- 12 Et uitam æternam, Amen.

DIC SYMBOLVM NICENVM.

*Ist gleybe an einen vniuersum Almherrn
gott den Vater Ordisser himels vnd der*

Credo in unum Deum, patrem
omnipotentem, factorem coeli & terræ, uisibilem omnium & inuisibilem.

Et in unum dominum Iesum Christum, filium Dei unigenitum, & ex patre natū ante omnia secula, Deum de deo, lumen de lumine, deum uerum de deo uero. Genitum non factum, consubstantialem patri, per quem omnia facta sunt.

E iij Qui

Qui propter nos homines, & propter nostram salutem, descendit de caelis, & incarnatus est de spiritu S. Ex Maria uirgine & homo factus est, crucifixus etiam pro nobis, sub Pontio Pilato passus & sepultus est & resurrexit tertia die secundum scripturas, & ascendit in caelum, sedet ad dexteram patris, & iterum uenturus est cum gloria iudicare uiuos & mortuos, cuius regni non erit finis.

Et in spiritum sanctum dominum & uiuificantem, qui ex patre filioque procedit, qui cum patre & filio simul adoratur, & conglorificatur, qui locutus est per prophetas. Et unam sanctam catholicam, & apostolicam Ecclesiam, confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum, & expecto resurrectionem mortuorum, & uitam uenturi seculi, AMEN.

DIC SYMBOLVM ATHANASII.

Quicumque

Quicumque uult saluus esse, ante omnia
opus est, ut teneat catholicam fidem.

Quam nisi quisque integrā, inuiolatamque
seruauerit, absque dubio in æternum
peribit.

Fides autem catholica hæc est, ut unum
deum in trinitate, & trinitatē in uni-
tate ueneremur.

Nec confundentes personas, nec sub-
stantiam separantes.

Alia est enim persona patris, alia filij, alia
spiritus sancti.

Sed patris & filij & spiritus sancti una est
diuinitas, æqualis gloria, coæterna
maiestas.

Qualis pater, talis filius, talis spiritus san-
ctus.

Increatus pater, increatus filius, increa-
tus spiritus sanctus.

Immensus pater, immensus filius, immē-
sus spiritus sanctus.

Æternus pater, æternus filius, æternus
spiritus sanctus.

Et tamē nō tres æterni, sed unus æternus.

E 5 Sicut

Sicut non tres increati, nec tres immensi,
sed unus increatus & unus immensus.

Similiter omnipotens pater, omnipotens
filius, omnipotens spiritus sanctus.

Et tamen non tres omnipotentes, sed
unus omnipotens.

Ita deus pater, deus filius, deus spiritus
sanctus.

Et tamen non tres dñj, sed unus est deus.

Ita dominus pater, dominus filius, domi-
nus spiritus sanctus.

Et tamen non tres domini, sed unus est
dominus,

Quia sicut sigillatim unamquamque per-
sonam deum aut dominum confiteri
Christiana ueritate compellimur.

Ita tres deos aut dominos dicere, catho-
lica religione prohibemur.

Pater à nullo est factus, nec creatus, nec
genitus.

Filius à patre solo est, non factus nec
creatus, sed genitus.

Spiritus sanctus à patre & filio, non fac-
tus nec creatus nec genitus, sed pro-
cedens.

Vnus

Vnus ergo pater, non tres patres, vnus
filius non tres filij, vnus spiritus san-
ctus, non tres spiritus sancti,

Et in hac trinitate nihil prius aut posterius,
nihil maius aut minus.

Sed totę tres personę, coęterne sibi sunt
& coęquales.

Ita ut per omnia, sicut iam supra dictum
est, & trinitas in unitate, & unitas in
trinitate ueneranda sit.

Qui uult ergo saluus esse, ita de trinitate
sentiatur.

Sed necessarium est ad eternam salutem,
ut incarnationem quoq; domini no-
stri Iesu Christi fideliter credat.

EST ergo fides recta, ut credamus & cō-
fiteamur, quia dominus noster Iesus
Christus dei filius, deus & homo est.

Deus est ex substantia patris ante secula
genitus, & homo est ex substantia
matris in seculo natus.

perfectus deus, perfectus homo ex anima
rationali & humana carne subsistens.

Aequalis patri secundum diuinitatem,
minor

minor patre secundum humanitatē.
 Qui licet deus sit & homo, non duo ta-
 men sed unus est Christus.

Vnus autem nō conuersione diuinitatis
 in carne, sed assumptione humanita-
 tis in deo

Vnus omnino, non confusione substan-
 tiæ, sed unitate personæ.

Nam sicut anima rationalis & caro unus
 est homo, sic deus & homo unus est
 Christus.

Qui passus est pro salute nostra, descen-
 dit ad inferos, tertia die resurrexit &

Ascendit ad cœlos, sedet ad (mortuis.
 dexteram dei patris omnipotentis.

Inde uenturus est iudicare uiuos & mor-
 tuos.

Ad cuius aduentum omnes homi-
 nes resurgere habent cū corporibus

Et redditori sunt, de factis proprijs (suis.
 rationem.

Et qui bona egerūt ibunt in uitā æternā
 qui uero mala in ignem æternum.

Hæc est fides catholica, quam nisi quisq̃
 fideliter, firmiterq̃ crediderit, saluus
 esse non poterit. DE

D E D E O.

QVid est Deus.

Deus est substantia intelligens spiritualis, eterna, creatrix & conseruatric omnium rerum, infinite sapientie, bonitatis iustitie & misericordie.

Dic Testimonia de unitate dei.

Deuteron. 6. Audi Israel, Dominus deus tuus, dominus unus est.

Esaiæ 44. Ego sum primus & nouissimus, & præter me non est Deus.

Et 45. Ego sum deus, & non est ullus præterea &c.

I. Cor. 8. Scimus quod idolum nihil est in mundo, & non est alius deus, nisi unus &c.

Eph. 4. Vnus deus & pater omnium, super omnes & per omnia.

I. Timoth. 2. Vnus est deus, & unus mediator dei & hominum.

Quot sunt personæ diuinitatis?

Vna est tantum diuina essentia, sed ea tribuitur tribus personis, scilicet, Patri, filio, et spiritui sancto, quæ sunt ὁμοουσιου, seu eiusdem substantie, pariter immense coeternæ &c.

Quid hic significat persona?

Persona est substantia indiuidua, intelligens.

Vnde

Vnde probas esse tres personas?

Christus iubet baptisari omnes gentes in nomine Patris & filij & spiritus sancti. Hic nominatim recensentur tres personae cōsubstantiales seu ὁμοούσιοι.

Item professio Symboli item testatur, ubi fatemur nos credere in patrem, filium & spiritum sanctum.

Matthæi 3. discernuntur personae, cum apparet spiritus sanctus specie columbae, & auditor uox patris, quæ testatur de filio. Hic est filius meus dilectus, &c.

Item Ioh. 15. Cum uenerit paracletus, quem ego uobis mittam à patre. Hic coniunguntur tres personae, paracletus ueniens seu missus, filius mittens, & pater.

I. Ioh. 5. Tres sunt qui perhibent testimonium, pater, filius, & spiritus sanctus. Hi tres unum sunt.

Quis est Pater?

Est prima persona diuinitatis, aeterna, immensa, ingenita & à nemine existens.

Quis est filius?

Secunda persona diuinitatis, à patre ante secula genitus, ὁμοούσιος seu consubstantialis patri, & cōaeternus.

Quid significat, In principio erat Verbum.

Verbum

Verbum seu λόγος, uocatur apud Ioannē filius dei, quæ est secunda persona. Est igitur sententia: In principio erat Verbum, id est, Filius dei erat in principio & ab eterno.

Quare uocatur λόγος seu uerbum?

Quia est persona loquens, quæ semper locuta est ab initio patribus.

Proba quod λόγος seu Verbum significet personam, quæ sit natura Deus?

Ioannes ait de Verbo seu λόγῳ, quod fuerit in principio, hoc est, quod sit æternus. Iam sibi initio fuit Verbum ante conditionem omnium rerum. Ergo non est creatura, sed coæternus patri.

Deinde cum ait, Verbum erat apud deum, hic disertè discernit personas, quod alia sit persona patris, alia Verbi.

Tertio ait, Et deus erat uerbū, hic clare testatur uerbum esse deum. Nam particula λόγος seu uerbum hic ponitur loco subiecti, sicut indicat græcus articulus additus, Sed particula Deus, est prædicati loco.

Postea idem Ioannes indicat de Verbo, In mundo erat, & mundus per ipsum factus est &c. Hæc sunt uerba, quæ necesse est de persona intelligi, in qua fuerit diuina natura.

Sic & reliqui loci, qui dicunt per filium omnia condita

condita esse testantur λόγος seu Verbum esse personam, quæ sit natura deus. Constat enim mundum nõ esse conditum per humanam naturam.

Ad Coloss. 1. Omnia per ipsum & in ipso cõdita sunt, & ipse est ante omnia, & omnia consistunt per ipsum.

Item Coloss. 2. In ipso habitat plenitudo diuinitatis corporaliter.

Ad Ebreos 1. Per quem fecit & secula qui est fulgor claritatis, & effigies substantiæ eius screns omnia uerbo pœnitentiæ suæ & c.

1. Ioh. 1. Quod erat ab initio, quod audiuiimus, quod uidimus, quod manus nostræ contrectauerunt, Verbum uitæ, id anunciamus.

Ioh. 6. Quid? si uideritis filium hominis ascendentem ubi erat prius.

Ioh. 17. Glorifica me pater, gloria quàm habuĩ ante mundum apud te.

Ioan. 8. Antequam Abraam natus est, ego sum.

Iohan. 5. Sicut pater exuscitat mortuos & uiuificat, sic & filius quos uult uiuificat. Item quicumq; ille facit, hæc est filius similiter facit.

Ioh. 10. Ego uitam aternam do eis, & c.

Iohan. 15. Dicit se mittere spiritum sanctum, Cum uenerit paraclctus, quem ego mittam uobis à patre. Et infra, Si abiero, non ueniet paraclctus, si autem abiero, mittam eam ad uos.

Iohan.

Ioh. 20. Thomas Christum aperte uocat Deum,
Dominus meus & deus meus.

Rom. 9. Qui est super omnia deus benedictus etc.

Quid est Spiritus sanctus?

Est persona diuina, coeterna & coessentialis
patri & filio, ab utroq; procedens.

Dic testimonia, quæ probant spiritum
sanctum esse personam & natura
deum?

Supra dixi clare discerni personas, cum Christus
inquit: Baptisantes in nomine patris & filij & spiri-
tus sancti.

Sic Matthæi 3. & Luce 3. discernuntur personæ,
Patris uox loquitur de Christo. Hic est filius meus
dilectus. Hic sunt duæ distinctæ personæ, patris lo-
quentis, & testantis suum esse filium. Tertio seorsim
etiam spiritus sanctus describitur apparere peculiari
specie columbæ, quæ est neq; pater neq; filius.

Ioh. 14. Rogabo patrem, & alium paracletum
dabit uobis. Item paracletus spiritus sanctus, quem
mittet pater in nomine meo, is docebit uos omnia. Itē,
Non à semetipso loquetur, sed quæ audiet loquetur.

Ioh. 15. Cum uenerit paracletus, quem ego mittam
uobis à patre, ille testimonium perhibebit de me.

F Rom.

Rom. 8. Vos non estis in carne, sed in spiritu, si-
quidem spiritus dei habitat in uobis. Si quis autem
spiritum Christi non habet, is non est eius. Item si
spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis habitat
in uobis.

Hi loci clare discernunt, spiritum sanctum à pa-
tre & filio, & testantur esse spiritum patris & filij.

Ibidem, ipse spiritus testimonium reddit spiritui
nostro & c.

1. Petri 1. De qua salute exquisiuerunt & scurta-
ti sunt prophetae, scurtantes in quod uel quale tempus
significaret in eis **SPIRITVS CHRISTI**,
prænuncians eas quæ in Christo sunt passionēs & c.

Hic clare testatur, quod spiritus sanctus extiterit
antequam filius dei induit carnē, & uocat eum spi-
ritum Christi.

Item ibidem, quæ nunc nunciata sunt uobis per
eos qui euangelizarunt uobis spiritu sancto misso de
coelo & c.

Act. 2. ex Ioele. Effundam de spiritu meo super
omnem carnem. Hic testatur spiritum sanctum quæ
effunditur non esse personam patris, & tamen cum
inquit. De spiritu meo, significat illum spiritum ha-
bere naturam diuinam.

Vnde probas, quod spiritus sanctus
pariter procedat à patre & filio?

Iohan.

83

Iohan. 14. dicitur, paracletus quem mittet pater
in nomine meo. Deinde ait Christus, paracletus quem
ego mittam uobis à patre, hic testatur paracletum
uenire seu mitti tam à filio quam à patre.

DE CREATIONE.

Quid est creatio?

Est factura qua deus creauit spiritus & omnes
corporales naturas ex nihilo per uerbum, ad conser-
uandum ac sustentandum eas. Genesis 1. In principio
creauit deus coelum & terram, hoc est, uniuersas
creaturas. In principio, hoc est, cum nihil adhuc esset
creaturarum.

Quid est creatura?

Est totum illud dei opificium, tam spirituum crea-
torum, quam aliarum rerum & naturarum corpo-
ralium, in hoc diuinitus factarum, ut monstrèt deum
esse, nec solum esse simpliciter deum, sed eternum, po-
tentem, qui creet. gubernet & conseruet omnia. Quibus
cognitis inde deus creator & conseruator glori-
ficetur & gratiarum actiones habeat.

Quis conseruat creata?

In articulo creationis, semper intelligere debe-
mus, perpetuam gubernationem, sustentationem &
conseruationem rerum, ita quod deus non discesserit

F ij à suo

à suo opificio, sicut faber discedit à domo facta. Sed deus perpetuo gubernat, sustentat & conseruat naturas rerum, quotannis fecundat terram, procreat fruges ex terra, perpetuo suppeditat animantibus uitam & motum. Act. 17. In ipso uiuimus, mouemur & sumus Coloss. 1. Omnia in eo consistunt, Psal. 103. Omnia à te expectant, ut des illis escam in tempore Psal. 35. Homines & iumenta saluabis domine.

Quomodo agnoscitur deus in creaturis & naturis rerum?

Tota rerum uniuersitas est Sacramentum & Testimonium quoddam, quod sit deus, quod sit bonus, iustus, sapiens. Item, motus coelestes, uices temporum, conseruatio specierum, satis clamant mundum & naturas rerum, non existere casu, sed certo consilio condita esse, regi & conseruari. Deinde humanae mentes sunt imagines diuinitatis & specula, in quibus contemplari diuinitatem debemus. Indicat & politica societas generis humani presentiam dei. Videmus quoque homicidas & tyrannos diuinitus ad poenam rapi.

Quomodo utendum est creaturis?

Magna pietas est creaturis sic uti, ut per eas glorificemus deum, & monstremus in his bonitatem eius ac presentiam, & gratias ei agamus, quod qui non faciunt sunt Epicurei, imo àthei.

DE

85

DE HVMANIS VIRIBVS,
siue de libero arbitrio.

QVid est liberum arbitrium?

Est uoluntas cum ratione consentiens. In homine enim sunt, ratio siue mens quæ iudicat, uoluntas quæ uel obtemperat uel repugnat iudicio, & imperat inferioribus uiribus, scilicet, affectibus sensuum.

Iam quæritur, quomodo uoluntas sit libera, quomodo possit obedire legi dei?

De hac questione iudicari nõ potest, nisi magnitudinem peccati, quod nobiscum nascitur, consideremus. Item, nisi sciamus lege dei non tantum requiri externa ciuilia facta, sed perpetuam & perfectam totius nature obedientiam. Nam si natura hominis non esset corrupta peccato, haberet certiore & clariorem de deo notitiam, non dubitaret de uoluntate dei, haberet uerum timorem, ueram fiduciam, denique prestare integram obedientiam legi, hoc est, in natura esset motus, omnes consentientes cum lege dei, sicut in pijs angelis. Nunc autem natura hominis oppressa morbo originis, plena est dubitationis, caliginis, errorum, neque uere timet deum, nec uera confidit, denique plena est uiciosorum adfectuum.

De hac infirmitate quæritur.

F iij

Quantum

**Quantum possit præstare uoluntas
humana ?**

I Respondeo cum in natura hominis sit quidam delectus rerum, quæ sunt subiecta rationi aut sensui, & externorum operum ciuilium, potest uoluntas humana suis uiribus sine renouatione aliquo modo externa legis opera facere. Hoc concedunt philosophi & sacre literæ. Nam scriptura docet esse quandam iustitiam carnis, quædam opera legis, etiam in non renatis. Sed hæc libertas sæpe uincitur naturali imbecillitate, impeditur quoq; sæpe à diabulo. Nam cum natura sit plena malorum adfectuum, obtemperant homines sæpe prauis cupiditatibus, nõ recto iudicio, sicuti apud poëtam ait Medea:

Video meliora, proboq; deteriora sequor.

II Euangelium docet in natura horribilem corruptionem esse, quæ repugnat legi dei, hoc est, facit ne præstare integram obedientiam possimus. Hanc corruptionem autem non potest natura tollere, sicut nec mortem, imò tanta est nature cæcitas, ut eam corruptionem perspicere non possimus, ideo quoq; non uidemus quanta sit humanarum uirium infirmitas, quam si uere cerneremus, tum demum intelligeremus homines non posse legi dei satisfacere.

**Cur igitur homines non possunt
legi dei satisfacere ?**

Volunt

Voluntas humana, non potest sine spiritu sancto
efficere spirituales adfectus, quos deus requirit, scili-
cet, uerum timorē dei, ueram fiduciam misericordiae,
tolerantiam adflictionum, dilectionem dei & similes
motus.

Da scripturas?

Rom. 8. Qui spiritu dei ducuntur, hi sunt filij dei.

Item, Si quis spiritum Christi non habet, hic non
est eius.

1. Corinth. 2. Animalis homo non percipit ea que
sunt spiritus dei.

Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spi-
ritu sancto, non potest intrare in regnum dei.

Item, Nemo potest uenire ad me, nisi pater meus
traxerit eum.

Item erunt omnes docti à domino. Item, Sine me
nihil potestis facere. Ioh. 15.

Si sic docetur, deterrentur homines
à studio obediendi, credendi &
benefaciendi?

Tanta est peruersitas iudicij humani, ut cum
ostenditur nobis nostra infirmitas, & promittitur
auxilium spiritus sancti, homines segniores fiant ad
studium bene operandi, Cum hæc doctrina Euangelij
magis nos debeat excitare & accendere ad inuocan-
dum & petendum auxilium à deo.

F. in In hæc

inno V

In hac lucta hortandus est animus, ut omni conatu retineat uerbum, non est dehortandus ne conetur, sed docendus quod promissio sit uniuersalis, & quod debeat promissioni credere. Nam Paulus ait: Spiritus adiuuat infirmitatē nostrā. Et diuus Basilius inquit: Deus anteuertit nos, uocat, mouet, adiuuat, sed nos uiderimus ne repugnemus. Non enim debemus indulgere diffidentiae aut desidia naturali.

Potest ergo homo aliquid suis uiribus praestare?

Tametsi ingens imbecilitas est in pijs & sanctis, tamen est aliqua libertas uoluntatis, cum quidem iam adiuuetur à spiritu sancto, & ageri aliquid potest in externis lapsibus cauendis, ideo spiritus sancti auxilium amplificari debet, & nostra diligentia acui. Sic Paulus cauere iubet, ne frustra dei gratiam acceperimus, & Christus promittit spiritum sanctum dare, non ociosis, non aspernantibus, non repugnantibus, sed petentibus, Luce II. Et deus auget dona in his qui recte utuntur, ut docet similitudo de negociantibus.

Quid autem sentis de opinione Manicheorum?

Non probo deliramenta Manicheorū, qui prorsus nullam actionem uoluntati tribuunt, ne quidem adiuuante spiritu sancto, quasi nihil intersit inter statuans

tuam & uoluntatem. Ecclesiasticus ait: Deus reliquit
hominem in manu consilij sui. Hic dico uoluntatem in pijs
actionibus & conatibus, non esse ociosam, sed tamen
adiuuandam esse spiritu sancto, ita fit uerius libera.

Diuus Hieron. duo dicta tradidit, quorum alterum
interpretatur alterum.

Sunt autem hæc: Anathema sit, qui dixerit deum
impossibilia præcepisse, & rursus: Qui dixerit nos
posse mandata dei implere sine gratia dei, anathema
sit.

De diuisione liberi arbitrii.

Quidam diuidunt liberum arbitrium, in lib. arb.
ante lapsum & post lapsum.

Quid liberum arbitrium ante lapsum?

Fuit plenaria libertas apprehendendi tam bona
quàm mala, tam seruandæ præcepta dei, quàm nõ ser-
uandæ, pro libera uoluntate in creatione indita diui-
nitas. Sic Eccles. 15. Apposuit tibi aquam & ignem,
ad quod uolueris porrige manum tuam. Illud liberum
arbitrium fuit ante lapsum hominis tale, quale adhuc
hodie sancti angeli habent. Nunc propter peccatum
adempta est libertas apprehendendi bona spiritualia.
Iuxta illud, animalis homo non percipit ea quæ sunt
spiritus. Adam ex illa libertate, & bene & male
agere potuit, amare deum & odisse. Ita & angeli,
qui cum malum apprehenderent lapsi fuerunt.

Secundum

F 5 Quid

Quid est liberum arbitriū post lapsum?

In natura corrupta, superest aliquod iudicium legis, intelligens quæ sint facienda, quæ tamē uoluntas efficere non potest, nisi accesserit spiritus sanctus, & inuerit uoluntatē & conatus nostros. In externis est uoluntas efficax rerum externarum sine renouatione spiritus, quæ tamen à diabolo impediri potest.

Quid ergo relinquitur nostro arbitrio in rebus spiritualibus?

Iudicium quoddam faciendorum, quæ est lex natura, uoluntas, conatus, studium, cursus, cogitatio, quæ omnia nihil sunt, nisi accesserit spiritus sanctus. Quare & apostolus ubiq; precatur ecclesijs, ad quas scribit, ut deus quod coepit in illis, bonum perficiat.

DE PRAEDESTINATIONE.

Quid est prædestinatio?

Est certa dei præordinatio, qua eueniunt omnia, eum interna, tum externa opera & cogitationes, in omnibus creaturis, iuxta decretum uoluntatis suæ.

Electio est, qua elegit nos deus in ipso antequam iacerentur fundamēta mundi, ut essemus irreprehensibiles coram illo per charitatem, ut adoptaret nos in filios per Iesum Christum in sese, iuxta beneplacitum uoluntatis suæ. Eph. I. & Matthei 10. Nonne duo passeris &c.

Vnde

Vnde auspicanda est prædestinatio?
 Non à lege, neq; à ratione, sed ab Euangelio, quæ
 est uniuersalis promissio. Si quis extra Euangelium
 causam querit electionis, is non potest non errare.
 Demde, si quis ex uniuersali promissione particula-
 rem uelit efficere, is reddet simpliciter incertam pro-
 missionem & tollet fidem. Quare ex uniuersali pro-
 missione iudicanda est Prædestinatio, id ubi fit, nulla
 restabit amplius occasio excrucianti animam ulla
 particularitate.

Quot sunt partes prædestinationis?
 Dux, Alligationis & conditionis.

Alligatio est necessitas presentium, ut si quid
 prouidentia præsens esse uidetur, id necesse est esse,
 tametsi nullam habeat nature necessitatem, ut omnes
 homines mortales esse necesse est, sic deo prouidente.

Conditio, ut si Adam ederet de pomo morietur.
 Si Israël ambulauerit in uia domini, & seruauerit
 præcepta eius seruabitur. Si susceperis Euangelium,
 & illi credendo ad finem usq; uitæ tuæ adhaeris, ser-
 uaberis, si uero non susceperis damnaberis. Sic August.
 Prædestinauit deus hominem, ut sibi esset obediens, &
 à gustu ueluti pomi abstineret, et in uita permaneret,
 sin autem inobediens esset, sententiam mortis subiret.
 Prædestinati enim sumus sub cōditione, ut si suscepe-
 rimus Verbum, erimus filij dei, si non damnabimur.
 2. Timoth. 2. ait Paulus. Si quis expurgarit seipsum
 ab his,

ab his, scilicet impijs doctrinis, erit uas in honorem sanctificatū, accommodatum usibus domini, ad omne opus bonum præparatum.

Da locos scripturæ qui ostendunt promissionem esse uniuersalem?

Paulus Rom. 3. Iustitia dei per fidem Iesu Christi, quæ est in omnes & super omnes.

Et Rom. 10. Idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant eum.

Item, Deus uult omnes homines saluos fieri, Deus non uult mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat.

Matth. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, ego reficiam uos.

Ioh. 3. Ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat uitam æternam.

Item, apud deum non est personarum acceptio. His sententijs erigendæ sunt conscientie cõtra naturalem diffidentiam & dubitationem. Quia uero malum ex nobis est, cauendum est ne uolentes indulgeamus naturali diffidentie, ac repugnemus promissioni sed resipiscentes credamus promissioni.

DE DISCRIMINE VETERIS & Noui Testamenti.

Quod

Quod est discrimen ueteris &
Noui Testamenti?

Vetus Testamentum proprie fuit Lex & tota
politia Mosi, quæ habuit promissiones, datas populo
Israël de regno & politia corporali.

Nouum Testamentum, est non ministerium legis,
sed Euangelij, uidelicet pactum de regno Christi spi-
rituali & aeterno, & habet promissionem iustificatio-
nis & uitæ aeternæ, donandæ propter Christum.

Quare illud uocatur uetus, hoc autem
Nouum Testamentum?

Non propter ordinem & succensionē temporū,
quasi Nouum testamentum nō pertinuerit ad patres,
sed propter discrimen ministerij & promissionum.
Quia uetus Testamentum erat ministerium legis &
obseruatio rituum leuiticorum, & illius politia po-
puli Israël, & habebat promissiones de illo regno.

Sed noui Testamenti aliud est ministerium, alia
promissio, uidelicet rerum aeternarum, nec consistit
in externis obseruationibus, sed requirit cultus spiri-
tuales, hoc est, ueros motus cordis.

Desit ne uetus Testamentum?

Etsi lex Mosi & illa politia ad certum tempus
constituta, iam cessauit, postquā Christus exhibitus
est, nec opus est obseruatione illorum rituum & po-
litia

bouo

litia Mosaica. Tamen quia doctrina legis moralis scripta est in natura, & communis est omnium hominum, eatenus pertinent ad uetus Testamentum, quæ tantum habent notitiam legis, nec habent notitiam Euangelij, neq; sunt renouati à spiritu sancto.

Econtra Nouum testamentum, id est, promissio remissionis peccatorum & renouationis per spiritum sanctum, non tantum est unius temporis, sed omnium ætatũ, sicut & patribus facta est pmissio de Christo.

Quid significant apud Paulum hæc uocabula, littera & spiritus?

Per litteram intelligit omnes cogitationes & obseruationes, & ut uocant bonas intentiones seu conatus rationis, sine spiritu sancto, hoc est, sine uero timore & uera fiducia Christi.

Per spiritum intelligit motus spirituales, quos spiritus sanctus excitat in cordibus nostris. Est igitur Lex littera, quando imitamur eam bonis intentionibus aut externis moribus sine spiritu sancto, hoc est, sine uero timore, & sine uera fiducia. Est & Euangelium littera, cum non apprehenditur spiritu, hoc est, cum non uere timemus, nec uere credimus deo.

Porro, lex administratio mortis est, quia nõ promittit remissionem peccatorum gratis, nec adfert spiritum sanctum. Euangelium uero est administratio spiritus & uitæ, quia promittit remissionem peccatorum

torum

95
torum gratis, & donat spiritum sanctum & vitam
aeternam. Repudianda igitur est Origenis interpreta-
tio, qui uocat literam grammaticū sensum, spiritum
uero allegoriam.

DE ABROGATIONE LEGIS.

Quid est abrogatio Legis?

Est abolitio execrationis seu maledictionis legis
per Christum facta, ita quod nunc omnes qui credunt
in Christum liberati sunt à iure legis accusantis per-
petuo conscientiam, & damnantis illam coram deo,
propter imperfectam obedientiam. Galat. 3. Christus
nos redemit à maledictiōe legis, dum pro nobis factus
est maledictum & c. Et Rom. 8. Nulla nunc condem-
natio ijs, qui insiti sunt Christo & c.

Sunt ne & impij liberati à lege?

Minimè, Nam Paulus ait. Lex iniustis est posita.
Hoc est, incredulis & illis, qui nondum sunt sub gra-
tia, uel qui nondum fide apprehenderunt Christum,
neq; acceperunt spiritum sanctum, à quo reguntur. In
his non minus lex adhuc hodie exercet suum officium
accusando, & condemnando illorum conscientias,
quam olim sub Mose. Nam lex pedagogus noster est
usq; ad Christum.

Quæ

Quæ sunt causæ abrogatæ legis?

I Promissio dei, quia deus promisit hanc legis abrogationem in Christo futuram Hieremie. 31. Feriam domui Israël fœdus nouum. Non secundum pactum, quod pepigi cum patribus uestris.

II Infirmetas nostra occasionem abrogandæ legis præbuit. Act. 15. Quod nec patres nostri, nec nos potare potuimus.

Est ergo tota lex abrogata?

Tota lex est abrogata credenti, uidelicet, ut Lex non habeat ius accusandi aut condemnandi eum. Habet enim aliud quò iustificatur, quam legem.

Quare igitur non licet omittere Decalogum?

Respondeo, Euangelium affert spiritualem & æternam uitam, ideo retinet eam partem legis, quæ docet qualis sit illa noua uita, & consentit cum lege natura, quæ est ipsa notitia decalogi. Quare decalogus nõ sic intelligatur esse abrogatus, ut iam non debeat fieri, sicut ceteræ partes legis, uidelicet. ceremonie & iudicialia Mosi omittuntur, quæ sunt tantum externæ ordinationes, pertinentes ad uitam corporalem.

Sed in ijs qui iustificantur, & accipiunt spiritum sanctum, iam inchoatur noua obedientia spiritualis, quæ requiritur in decalogo seu lege morali

DE

97
DE LIBERTATE CHRIS-
tiana, qui est abrogatae legis effectus.

QVid est libertas Christiana?

Est libera assertio in spiritali regno per Iesum Christum, qua sumus liberi à seruitute ac ab execratione legali, à iure peccati & mortis, adeoq; ab omni externa obseruatione in negotio iustificationis corā deo, quæ gratuito datur credētib; propter Christū. Vel breuius sic, est doctrina indicans in quibus rebus proprie sit Christiana iustitia, & quid de cæremonijs sentiendum sit. De quibus omnibus atatibus, infinitæ extiterunt disputationes.

Quod sunt gradus libertatis
Christianæ?

Quatuor? Primus, quod non propter legem, sed gratis propter Christum donantur remiss. peccatorū & imputatio iustitiæ. Hic gradus est præcipuus, nihil pertinens ad ciuilē uitam, sed tantū ad certamen conscientie in iudicio dei, in quo opus est hac consolatione. De hoc gradu ait Christus, Ioan. 8. Si filius uos liberauerit, ueri liberi eritis.

Secundus, est donatio spiritus sancti, quò credentes iustificantur & reguntur, ac defenduntur aduersus seuitiam diaboli. De hoc Paulus 2. Corinth. 3. Vbi spiritus domini, ibi libertas.

G Tertius,

Tertius quod Euangelium liberat nos à ceremonijs et iudicialibus legibus Mosi. Hic gradus pertinet aliquo modo ad uitam exteriorem, sed habet causam in superioribus. Euangelium enim non requirit leuiticas ceremonias, quia docet nos gratis consequi remissionem peccatorum, & iustos pronuciari per misericordiam propter Christum, non propter ullus cultus aut nostra opera.

Quartus docet quid sit sentiendum de Ecclesiasticis ceremonijs, quas Episcopi aut alij homines instituerunt. Cum enim in hac uita opus sit certis ritibus, locis ac temporibus, permittit Euangelium in ecclesia fieri ordinationes, hoc fine, ut omnia in ecclesia ordine & sine tumultu gerantur. Ideo constituuntur certi dies, ut sciat populus quando conuenire debeat, ad audiendum Verbum. Hæ traditiones tolerandæ sunt, sed non est quærenda in illis iustificatio.

Ad quid prodest hæc doctrina de libertate Christiana?

Ad multa, si enim hæc doctrina non extet in ecclesia, sequuntur multa incommoda.

PRIMUM obscuratur iustitia fidei, cum scilicet transfertur beneficium Christi in tradições, hoc est, cum homines putant se mereri remissionem peccatorum, & se iustos pronuciari propter tales obseruationes, ex qua persuasione ruunt conscientie in desperationem.

perationem, & amittunt ueram fidei & Christi notitiam.

Secundum, ineruditi fingunt tales obseruationes externas esse ueros cultus & ueram perfectionē, cum tamen perfectio sint, timor, fides, dilectio, & operatio uocatiois.

Tertium, scinditur ecclesiarum concordia, ut factum est de Paschate.

Quartum, si conscientia putent hos ritus esse necessarios, nunquam acquiescent. Quis enim unquam obseruauit omnes traditiones humanas, quarū erant tot summe, tot libri, ut uix dinumerari possent.

Sed inquis, obedientia necessaria est, etiā si potestas abutitur suo iure. Ait enim Christus: Super cathedram Mosi sedent scribæ &c. quæcunq; dixerint facite.

In his quæ sunt iuris diuini conscientia necessario debet obedire pastoribus. Iuxta illud: Qui uos audit, me audit. In traditionibus uero ecclesiasticis debet ea tenus obedire, ut scandala caueat & ne quærat in eis iustificatio, aut addatur opinio necessitatis. Cum autem præcipiuntur aut traduntur impia, tunc regula tenenda est apostolorum. Oportet deo magis obedire quàm hominibus.

Sed quid de cæremonijs à Christo
institutis ?

Hæ obseruari debent, quia habent mandatum dei.
Et tamē Euangelica libertas docet, quod cæremonijs
nō iustificemur sine fide, item quod necessitas excuset
nos si impediamur, quò minus uti illis cæremonijs pos-
simus, ut si in aliquo casu nō posset alicui contingere
baptismus, is si uere crederet in Christum, tamen sine
cæremonia saluus fieret.

DE CONSILIIS.

Sunt ne consilia quoq; in Euangelio à
Christo tradita ?

Quidam finxerunt in Euangelio esse consilia, de
non uindicādo, de paupertate, uirginitate, castitate.
Deinde dixerunt, ea opera perfectionem esse. Sed hæc
sunt plena errorum & superstitionum. Vna enim est
Lex dei, quæ nihil nisi præcepta continet, & Christi
prolixa contio, Matth. 5. nihil aliud est, quam legis
interpretatio. Christus enim id agit, ut ostendat in le-
ge requiri perfectam obedientiam. Quare cum odia,
concupiscentiam, cupiditatem, uindictæ prohibet, nō
adfert noua quædam consilia, sed ipsam legem dei in-
terpretatur & præcepta tradit. Addit & poenam
æternam: Qui irascitur (inquit) fratri suo, reus erit
iudicij. Item, Omnis qui uidet mulierem, ad concupis-
cendam eam, iam moechatus est in corde suo.

DE

DE VINDICTA.

Quid præcipit de Vindicta?

Prohibet uindictam priuatam, hoc est, cupiditatem uindictæ, & eam uindictam quæ fit sine auctoritate magistratus, non tollit publicam uindictam, quæ exercetur per Magistratum. Per Euangelium enim non aboletur Magistratus, sed multo magis confirmatur, Rom. 13. Reijcienda est igitur hæc sediciosa opinio, quæ docet consilium esse de uindicta. Et prudenter tenendum discrimen publicæ & priuætæ uindictæ. Ait enim dominus: Mibi uindictam, & ego retribuam.

Sed quid de hoc dicto: Vim ui repellere licet?

Euangelium non pugnat cum hoc dicto. Nam vim ui repellere, iuris naturæ est, si modo recte intelligatur, debet enim ad publicam uindictam, hoc est, ad officium magistratus accomodari. Sic magistratus vim ui depellit, cum latrocinia armis & gladio depellit. Quorum enim opus esset Magistratibus, si singuli priuatim uindictam exerceremus?

DE PAUPER TATE.

Quid præcipit de paupertate?

DE

G ij

Euan

Euangelium neq; præcipit, neq; consulit discedere à facultatibus, aut res in commune conferre, imò approbat politicas ordinationes, diuisionem rerū & proprietatem. Ceterum Euangelium præcipit liberaliter iuuare egentes, & præmia ingentia corporalia & spiritualia pro hac liberalitate pollicetur, sicut Christus ait: Date & dabitur uobis. Et 2. Corint. 9. Qui parce seminat, parce & metet, & qui seminat in benedictione & c. Salomon prouerb. 5. pulchre depinxit bonam partem Oeconomiae. Bibe aquam (inquit) de tuis fontibus, & fontes tui foras deriuentur, & ripæ effluant in plateas. At tu dominus esto horū solus, non alieni tecum, & c.

Vult Salomon, ut quisq; ex fructibus sui fundi aut fortunis suis largiatur egentibus, sed ita ut fundum retineat, ne redigatur ad mendicitatem, Sic Paulus iubet largiri, ne egeamus ipsi, neue ignaui nostra liberalitate abutantur. Breuiter, Proprietatē rerum confirmant multa testimonia, licet enim habere diuitias, ut testantur, Christus & Paulus.

Quid est paupertas?

Paupertas non est mendicitas, Hæc enim in ociosis & robustis peccatum est, 2. Thessal. 3. Qui non laborat, non manducet. Sed paupertas Euangelica est spiritualis, hoc est tenere facultates, quæ dei beneficio contingunt nobis, sine auaritia, sine superbia, id est

est, sine fiducia opum, sine impietate, hoc est, cum periclitamur in confessione Euangelij, ut opes amittere malimus, quãdam abijcere Euangelium. Sic in summis opibus pauperes spiritu fuerunt, Abraham, Iob, Dauid & multi alij. Complectitur paupertas patientiã, cũ scilicet eripiuntur, aut aliquo casu pereunt opes ne tunc irascamur deo, aut aliquid contra dei mandatum faciamus, sed propter deũ equo animo feramus hanc iniuriam aut casum.

Quotuplex est desertio facultatum?

Duplex. Altera fit nostra electione sine mandato dei, & sine uocatione. Hęc desertio non est cultus dei. Matth. 15. Frustra me colunt mandatis hominũ. Altera est quę habet mandatum dei & uocationem, ut cum tyranni cogunt aut facultates amittere, aut ab Euangelio discedere, aut deficere. Hanc laudat Christus: Qui reliquerit (inquit) agrum, domũ &c. propter Euangelium, hoc est, propter confessionem Euangelij, centuplum recipiet &c. Marci 10. Breuiter, sicut Christus non laudat eos, qui deserunt coniugem & liberos, aut qui sibi ipsis uitam eripiunt, ita non laudat deserentes patrimonia, sine mandato dei.

DE CASTITATE.

Quid præcipit de castitate?

G. iij. Euange.

Euangelium non solum præcipit castitatem uirginum sed etiam coniugum. Nam & coniugium est diuina ordinatio, & omnes qui non continent, mandatum habent ut coniugio utantur. 1. Cor. 7. Propter fornicationem unusquisq; habeat uxorem suam.

Quid est castitas?

Castitas nõ tantum est uirginitas, sed etiam coniugiũ moderata consuetudo. Sic Ebræos 13. Honorable connubium apud omnes, et thorus immaculatus. Fornicatores autem & adulteros iudicabit dominus.

Tamen Paulus ait, de uirginibus præceptum domini non habeo, consilium autem do?

Paulus non sentit aliquos magis mereri iustificationem propter uirginitatem, quam propter coniugium. Vtriq; enim & coniuges & uirgines statuere debent se per misericordiam dei, iustos esse & acceptos propter Christum, non propter dignitatem coniugij aut uirginitatis.

Quid igitur Monachi extollunt & præferunt cœlibatum?

Semper fuere fanatici spiritus, qui negarunt cõiugium concessum Christianis, ut Tacianus, Hierax.

Etsi

Esi Monachi nolunt uideri damnare coniugium, tamen ualde deformant, somniant enim se magis mereri remissionem peccatorum & iustificationem suo cœlibatu, quàm reliquos homines. Deinde fingunt illum cœlibatum perfectionem esse Euangelicam, in quo uehementer errant. Fuerunt enim perfectiores multi coniuges, Abraham, Isaac, Iacob, Dauid, & c. quam pleraq; uirgines. Non est cœlibatus perfectio, sed perfectio Euangelica est, agnoscere humanam imbecillitatem, perterrefieri & è contra fide erigi. In talibus exercitijs uersatur perfectio Euangelica, si qua est sic uocanda.

Cur ergo laudat & suadet Paulus uirginitatem & cœlibatum?

Propter politicum finem, scilicet, ut expeditiores simus ad discendum, docendum, & obeunda ministeria ecclesiastica. Sic Christus laudat cœlibes, cum ait Matth. 19. Sunt & Eunuchi, qui se castrauerunt propter Euangeliũ, hoc est, discendi & docēdi causa. Nam uerũ est quod Paulus ait: Cœlebs curat ea que sunt domini, ut domino placeat. Explorent igitur cœlibes suas uires, et studeant, ut pure uiuant, caueant ocium & luxum, & adhibeant abstinentiam, & animus sit intentus studijs. Qui uero ruunt in libidines cōtra præceptũ dei, sciant se deo pœnas datures esse.

G

S

Fornica

Fornicatores enim & adulteri, non intrabunt in regnum dei. Sæpe istorum hominum causa plectitur uniuersa respublica sicut testatur Sodomorum historia & diluuium. Item Deus inquit se Chananeos deleturum esse, propter uigas libidines. Paulus quoque ait, libidinum pœnas esse cecitatem & amentiam. Ro. 1. Et carnalem securitatem, Eph. 4. & Oseas ait: Fornicatio, uinum & ebrietas auferunt cor. Sunt ergo isti fucati cœlibes scandalo multis, & autores turpis exempli.

DE ECCLESIA.

Quid est Ecclesia?

Est congregatio omnium illorum qui profitentur Euangelium, & nō sunt excommunicati, in qua sunt promiscue, boni & mali, sicut parabola de uerriculo in mari iacto docet, Matth. 13. Hinc etiam in scripturis describuntur duo corpora ecclesiæ, alterum corpus ueræ ecclesiæ, alterum hypocriticæ ecclesiæ.

Quando incoepit ecclesia?

Certum est ecclesiam tempore Adæ cœpisse, & post Adam apud omnes Euangelij professores, in hunc usque diem stetisse, & adhuc stare apud eos, qui illud profitentur.

Quotuplex est ecclesia?

Duplex, Hypocritica & uera.

Quo

Quæ est hypocritica ecclesia?

Est quæ gerit bellum cum uera ecclesia, sicut Iudei persequebantur prophetas, deinde Christum. Hanc uocat David ecclesiam malignantium. Et Esaias describit eam his uerbis capite 29. Appropinquat mihi populus ore suo, & labijs me honorat. Ceterum cor eorū longe abest à me, sed frustra me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum. Hæc ecclesia exposita est oculis, quia omnia illius opera, omnes cultus, quò credit se deum colere externus est species et larua est puræ ecclesiæ, humanis traditionibus, loco synce-
ræ doctrinæ, ore & labijs tantum, sine adfectibus cordis deum colens.

Quæ est uera ecclesia?

Est congregatio iustorum qui uere credunt Christo, & sanctificantur spiritu Christi. De hac Paulus 1. Timoth. 3. Ecclesia est columna & sedes ueritatis. Hæc dicitur catholica, quia non est humana aliqua politia, uni loco aut certis ceremonijs humanis alligata, sed est spiritalis coetus piorum, qui passim in mundo dispersi sunt, & tamen omnibus temporibus de doctrina Euangelij conueniunt.

Hanc describit Paulus his uerbis, Eph. 5. Christus dilexit ecclesiam, adeò, ut seipsum exponeret pro illa, ut eam sanctificaret, mundatam lauacro aquæ per Verbum, ut exhiberet eam sibi ipsi gloriosam, non habentem

habentem maculam aut rugam, et ut esset sancta atq; irreprehensibilis. Hæc ecclesia non est exposita oculis, sed creditur, iuxta articulum Symboli. Credo sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem. Habet autem certas notas, quibus agnoscitur, nempe purum uerbum dei, & legitimum usum Sacramentorū & clauis quibus utitur in ministerio Verbi & Sacramentorum.

Quid uero sentiendum de excommunicatis?

Excommunicati, pars ecclesiæ esse desierunt. Iuxta illud Matth. 18. Quod si ecclesiam non audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus.

Quod est discrimen inter ecclesiam Hypocriticam & ueram?

Quantum interest inter ueritatem & simulationem, inter speciem ueri & res ipsas, inter fucum & natium colorem. Tantum interest inter ueram & hypocriticam ecclesiam. Certum est enim hypocritas habere idem Euangelium & eadem Sacramenta. Sed his non sunt contenti, uerum adfingunt humanas traditiones, quas conferunt cum Euangelio, adæquant, sepe ultra extollunt, non uere suscipiunt Euangeliū. Hi corde non credunt neq; adherent, sed tempore procellarum recedunt, neq; subsistere possunt. Est & apud

apud hypocritas impurus sacramentorum usus aliud
 caput quam Christus, à quo petunt suam iustitiam,
 sanctificationem, sustentationem. Spiritu sancto
 utuntur, non aliter atq; pallio, quò oppalliant &
 tegunt impuram suam doctrinam, quæ dissipat &
 perturbat conscientias, id quod sanè spiritus sancti
 opus non est, qui congregat conscientias & consolatur.
 Breuiter: Hypocritica ecclesia larua est, externa
 species est, fucus est, prætectus est, imprudens tamen
 emula, & sine scientia uera ecclesiæ.

DE POTESTATE ECCLESIASTICA.

Quid est clauis seu potestas Ecclesiastica?

Est quæ consistit in docendo Euangelio, admini-
 stratione Sacramentorum, & in excommunicandis
 illis, qui publicis criminibus sunt obnoxij, ijsq; rursus
 absoluedis, ubi petunt absolutionem.

Vel est œconomica quædam administratio, quæ
 constat non ui corporali, sed tantum uerbo. Regnum
 enim Christi spirituale est, quod non regitur gladio,
 armis & alijs rebus, ad ciuile regnum pertinentibus.
 Christus enim huius ecclesiasticæ potestatis autor, &
 institutor omnem ciuilem administrationem, & à se,
 & à

Et à suis discipulis transtulit ad principes mundi. A se, quia noluit se eligi in regem, sed aufugit. Ab apostolis, dum inquit, Principes gentium dominantur eis, vos autem non sic.

Quotuplex est potestas ecclesiastica?

Duplex, Ordinis et iurisdictionis.

Quæ est potestas Ordinis?

Est mandatum docendi Euangelium et annuntiandi remissionem peccatorum, et impertiendi Sacramenta singulis aut pluribus. Hic non licet comminisci nouam doctrinam, sed proponenda est doctrina à Christo tradita. Quemadmodum præcipit Mat. ult. Docete eos seruare omnia quaecunq; mandauit uobis. Et Paulus Gala. i. Si angelus de caelo aliud docuerit quam nos docuimus, anathema sit.

Quæ est potestas iurisdictionis?

Est potestas excommunicandi obnoxios publicis criminibus, et rursus eos absoluendi, si conuersi petant absolutionem. Hæc potestas non debet esse tyrannica, sed sicut Christus docuit Matth. 18. Si ecclesiam non audierit, sit tibi uelut ethnicus. Et Paulus, 2. Cor. i. Non dominamur fidei uestræ, sed adiutores sumus gaudij uestri.

Quid differunt potestas ecclesiastica
& politica?

Potestas

Potestas politica siue ciuilis fert leges de de-
fensione corporum, de distinctione dominiorum, de
contractibus, de criminibus, & cohercet homines ui-
corporali. Contra, potestas ecclesiastica impertit res
aeternas & spirituales, hoc est, habet doctrinam coe-
lestem, & cohercet homines uerbo. Quare non im-
probat neq; abolet potestatē ciuilem, imò approbat
eam, & sanctorum corpora ei subijcit.

Quando accepit ecclesia clauēs ?

Quando Christus dixit Petro, Matth. 16. Tibi
dabo clauēs regni caelorum. Et Matth. 18. Quaecunq;
ligaueritis super terram, erūt ligata & in caelis, etc.
Et Ioan. 20. Accipite spiritum sanctum, quorum re-
miseritis peccata & c.

Valet ne ministerium malorum
ministrorum ?

Imò ualet, Nam uerbum & Sacramentum non
sunt ministri, sed Christi, quae si rite administrantur,
ministri malicia nihil nobis oberit. Et uulgo dicitur:

Vim sacramenti, non mutat uita ministri.

Sacramentorum administratio non est irrita, eti-
am si mores ministrorum sint uiciosi. Hoc tamen in-
telligendum est de malis, non de aperte blasphemis, ut
Iudaeis aut Turcis, quibus ecclesia nullū ministerium
mandauit.

Debetur

Debetur ne ministris ecclesiarum obedientia?

Sicut uerbo dei, ita ministris uerbum dei docentibus, quod ad ministerium attinet, debetur obedientia, sicut præcipit scriptura: Qui uos audit, me audit, Lucæ 10. Quicquid dixerint facite, Matth. 23. Item, Obedite prepositis uestris.

Hæ sententiæ loquuntur de ministerio, & requirunt obedientiam debitam ipsi Euangelio, non constituunt autem regnum doctoribus extra Euangelium. Deinde debetur eis quoque obedientia in iurisdictione, quam habent iuxta Euangelium, uidelicet, in cognitione criminum, audiendis testibus, in legitima excommunicatione &c.

Quid uero in cæremonijs condendis, nunquid & in his debetur pastoribus obedientia?

Imò, Nam pastores habent auctoritatem ordinandi cæremonias hoc fine, ut ordine gerantur res in publico ecclesiæ cœtu, sicut Paulus ordinat, ut mulieres tegant capita, & ecclesia initio diem dominicum & alios quosdam dies festos constituit, ut certa essent docendi tempora. Sed hæ ordinationes non debent superstitiose intelligi, non enim sunt iustitiæ seu cultus necessarij ad iustitiam, sed ut re ipsa res ἀδικοφροῦ, quæ extra scandali casum omitti possunt sine peccato.

peccato. His itaq; traditionibus debetur obedientia,
quod ad casum scandali attinet, extra casum scandali
conscientiæ sunt liberæ.

DE SCANDALO.

Quid est scandalum?

Est offensio, qua alterius animus perturbatur,
hoc est, uel deterretur, uel incitatur ad imitationem.
Vel, est offensio seu deprauatio, doctrinæ & uitæ, seu
fidei, & charitatis.

Quotuplex est scandalum?

Duplex, Acceptum & datum.

Quid est scandalum acceptum?

Est cum uel recta doctrina uel necessario facto
pharisei & hypocritæ offenduntur, & concipiunt
odia Euangelij & piorum. Vt pharisei oderant
Euangelium & Euangelij doctores. Hoc pharisaicum
scandalum non est uitandum, excusat enim nos man-
datum dei. Sed præstandum est, ut doctrina sit uera,
certa & utilis ecclesiæ. Grauißimum enim peccatum
est, ecclesiam dei perturbare malis, incertis & inutili-
bus disputationibus.

Da exempla?

Pharisei & scribæ offendebantur, cum sanaret
Christus egros in sabbato, cum discipuli non lauante

H manus,

manus, cum uellunt spicas. Sic nostri hypocrite offenduntur, dum uident quod non amplius permittimus consecrare aquam, sal, cereos, herbas &c. Hic mandatum dei excusat pios, habent enim mandatum dei de sana ac recta doctrina. Item de necessarijs operibus, quibus iuuatur proximus. Huic obediendum est simpliciter, neq; curandi sunt homines hypocrite. Iuxta illud: Oportet deo magis obedire q̄ hominibus.

Quid est scandalum datum?

Est impia doctrina aut malum exemplum, quod nocet alijs, siue quia imitantur, siue quia deterrentur homines ab Euangelio. Huius generis scandala sunt omnia impia dogmata, traditiones humane, que sine peccato non possunt obseruari. Horum scandalorum autoribus mimatur Christus, Matth. 18. Ve homini, per quem scandalum uenit. Sunt igitur hæc scandala summa uigilantia cauenda, ne uel autores, uel suffragatores impie doctrine simus, nec imitatores impiorum cultuum.

Quid autem agendum est in rebus indifferentibus?

Hic tenenda est regula Pauli, de usu libertatis. Sic enim præcipit doctis, Rom. 14. Infirmum in fide suscipite. Item, Omnia fiant ad ædificationem. Non enim utendum est libertate apud illos, qui nondum audierunt

115

audierunt Euangelium, aut apud fratres nondū satis confirmatos. Sed sequendum est exemplum Pauli. Factus sum (inquit) infirmus infirmis. Item, si esca offendit fratrem, nunquam manducabo carnem. Vbi autem iam inclaruit Euangelium, & mediocriter cōfirmata est ecclesia, non est acerba obseruatio inutilium traditionum requirenda. Paulus enim, ut ostenderet exemplum libertatis, noluit circumcidere Titū. Et Christus excusat apostolos, uiolantes traditiones seniorum. Sinite eos ait. cæci sunt & duces cæcorum.

Quæ sunt cauenda in ecclesijs, ne suboriantur scandala?

Hæc tria, Primum, ne impia aut incerta aut inutilia doceamus.

Secundum, cum certa doceamus, ne ite confuse tradamus, ut auditores in tanta confusione malas concipiunt opiniones.

Hic maxime adhibenda est diligentia, ut omnia siue sophistica explicentur, aptè, propriè, disertè & distinctè. Ideo Paulus uult Episcopū esse didacticum, ut aptè & propriè doceat. Et Christus uult scribam in regno cœlorū similem esse bono patrifamilias, qui prudenter eligat & proferat de thesauro suo in docendo noua & uetera. Nisi enim hanc prudentiam adhibeant doctores, perturbantur conscientie, & obrepunt animis prauæ opiniones, nociturae religioni

H ij & mori-

et moribus, et oriuntur tumultus et pleraque alia scandala.

Tertium ne facile mutemus usitatos mores, qui tolerari possunt, publicorum enim morum uiolatio, facile excitat magnos tumultus.

Item, ne nostra exempla alijs noceant et negligentiores reddant, neque prebeamus occasionem dissidijs aut factionibus, sine necessaria causa. Si quis enim hoc modo traditiones uiolat, peccat.

DE SACRAMENTIS.

Quid est Sacramentum?

Est promissionis diuinæ signum à deo institutum. Constat autem elemento et uerbo, ut extet memoria promissionis.

Quot sunt Sacramenta?

Tria, Baptismus, coena domini et absolutio. Hæc habent præcipuam promissionem in Euangelio, de remissione peccatorum,

Sunt ne alia Sacramenta?

Si sacramenta uocamus opera, quibus additæ sunt promissiones diuinæ, tunc multa possunt numerari sacramenta, ut oratio erit sacramentum. Est enim quoddam opus nostrum, et magnificas habet promissiones. Ioh. 16. Quicquid petieritis patrem in nomine meo,

117
meo, dabit uobis. Sic afflictiones & eleemosynæ erūt
sacramenta, quia sunt opera ornata diuinis promif-
sionibus, ut date & dabitur uobis. Item, per multas
tribulationes oportet nos introire in regnum cælo-
rum. Sic Magistratus & matrimonium, sunt res ex-
ternæ ornate uerbo dei & promissionibus. Si uerò
sacramenta uocamus cæremonias, seu ritus in Euan-
gelio institutos proprie ad præcipuam promissionem
Euangelicam de remissione peccatorum pertinentes.
Tantum tria sunt, Bap̄tismus, cœna domini, & ab-
solutio.

Variant ne sententiæ de sacramentis ?

Maximè, Sunt enim quatuor opiniones.

- I Scholastici fingunt homines utentes Sacramentis
noui testamenti, ex opere operato iustos fieri. Hæc
opinio explodenda est, pugnat enim cum iustitia fi-
dei. Sentiunt enim hominẽ fieri iustum propter illius
cæremonie usum, etiam si non credat, imò si nullum
bonum motum cordis addat, modo non ponat obicem
id est, ne habeat actuale propositũ peccati mortalis.
- II Alij dicunt sacramenta non esse signa uolunta-
tis dei erga nos, sed tantum notas nostræ professionis,
quia oportet extare notas, quibus discernamur à reli-
quis gentibus, sicut uestitus forma discernit monachos
- III Anabaptistæ dicunt sacramenta esse allegorias
- H iij quasdam

quasdam bonorum operum. Sic interpretantur baptis-
mum signum esse afflictionum, quod oporteat chri-
stianos subire fluctus & pericula omnis generis. Sic
coenam domini faciunt mutuae beneuolentiae signum.
Nam simposia apud omnes gentes sunt signa mutuae
beneuolentiae. Sic circumcisionem interpretantur fu-
isse signum coercendarum cupiditatum. Sed & hae
duae opiniones repudiandae sunt, quia tantum docent
de minus principalibus seu accessorijs finibus, scilicet
de politico seu ciuili & allegorico, non docent de
proprio & spiritali usu baptismi.

III. Vera igitur scripturae sententia est, quod sa-
cramenta noui testamenti sunt signa uisibilia uolun-
tatis dei erga nos, incurrentia in oculos, ut nos admo-
neant, ut credamus promissioni in Euangelio pro-
positae. Augustinus inquit, Sacramentum est uerbum
uisibile, hoc est, sicut uerbum est nota quaedam, quae
auribus accipitur, ita sacramentum est spectaculum,
seu pictura, quae incurrit in oculos. Sicut uerbum est
instrumentum, per quod spiritus sanctus efficax est,
ut Paulus inquit, Rom. i. Ita per sacramenta spiritus
sanctus efficax est, cum fide accipiuntur, admonent
enim & mouent ad credendum, sicut uerbum.

Cur Christus instituit sacramenta?

Propter nostram infirmitatem. Humanus enim
animus post lapsum Adae multo imbecillior est, quam

ut possit simplici uerbo credere. Ideo nostra infirmitate motus est Christus, signa uerbo adiecit, quo nostre infirmitati mederetur, & ut mutua quadam uerbi & signorum coherentia, duceremur ad fidem erga promissiones dei. Teste Augustino, ubi ait: Homo ante peccatum uidebat deum, intelligebat & fidebat illi. Post peccatum, homo deum capere non potest, nisi medio aliquo adiutus. His causis adijcitur & uerbum. Juxta illud: Accedat Verbum ad elementum, & fiat sacramentum.

DE BAPTISMO.

Quid est baptismus?

Est signum siue ceremonia à Christo instituta, uidelicet, lauari seu abluui aqua & pronuntiatio uerborum ordinata ad hoc, ut testetur nos recipi à deo & reconciliari deo.

Ubi institutus est baptismus?

Matthæi & Marci ultimo: Euntes in mundum uniuersum, docete omnes gentes, baptisantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti. Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit.

Ad quid est institutus?

Vt credamus certo nobis peccata condonata esse. Est enim baptismus testimonium & signum remissionis

H iij peccatorum

peccatorum & donationis spiritus sancti. Hinc ueteres quoque sacramenta uocant signa gratiæ, hoc est, signa uoluntatis dei erga nos. Cum enim bap̄tisamur scribitur promissio dei in corporibus nostris.

Quid significat bap̄tismus?

Pœnitentiam & remissionem peccatorum, siue ut Paulus ait, regenerationem. Nam immersio significat ueterem hominem mori cum peccato, & emersio siue reditus ex aquis, significat nouum hominem ablutum & reconciliatum deo patri, filio & spiritui sancto. Pater enim recipit te propter filium, & pollicetur tibi spiritum sanctum, quo te uiuificabit & sanctificabit.

Quis est usus bap̄tismi?

Vt per omnem uitã statuamus nobis propositam & donatam remissionem peccatorum & reconciliationem. Nam etiam cum lapsi sumus, ualet pactum in resipiscentibus, quò iam olim cum deo pacti sumus, quia Euangelium testatur, resipiscentibus ignosci.

Potest ne bap̄tismus iterari?

Ipsam signum non debet iterari, quia iteratio cæremoniæ nihil prodest, & signum semel acceptum est perpetua nota & perpetuum testimonium. Sicut circuncisio semel facta, erat perpetuum testimonium pacti diuini, scriptum in corporibus circuncisorum. Porro fidem huius pacti, crebra meditatione debemus

exercere & conseruare quoad uiuimus. Hinc dicitur, poenitentiam nihil aliud esse, quam recordationem baptismi.

Quid interest inter baptismum Ioannis & apostolorum?

Vterq; baptismus est ministerium noui testamenti, & requirit fidem in Christum. Baptismus Ioannis testabatur Christum uenturum. Baptismus apostolorum, iam exhibitum Christum, & ea fide pariter sanctificabantur & saluabantur baptisati, tum à Ioanne, tum ab apostolis.

Quod autem Ioannes ait: Ego baptiso aqua ad poenitentiam, qui autem post me uenturus est, baptisabit spiritu sancto & igni. Non discernit ministeria uel ceremonias, sed discernit personas ministrorum à persona Christi. Testatur enim Christum esse dominum, per quem baptismus sit efficax, qui daturus sit spiritum sanctum & uitam æternam, & profiteatur se ministrum esse, qui tantum adhibeat externum signum, & prædicet Verbum.

DE BAPTISMO PARVVLORVM.

Proba quod infantes sint baptisandi?

I Christus ait, Ioh. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei.

H 5 Hec

Hæc sententia est uniuersalis, & testatur omnes saluandos oportere renasci ex aqua, hoc est, baptisari. Ergo necesse est & infantes baptisari, ut saluentur.

(Item uniuersale mandatum est: Euntes baptisate omnes gentes &c. Ergo etiam pueros complectitur.

II Ex traditione apostolorum. Sic enim scribit Origenes in sextum caput ad Rom. Ecclesia ab apostolis traditionem accepit, etiam paruulis dare baptismum. Sciebāt enim illi, quibus secreta diuinorum mysteriorum commissa sunt, quod essent in omnibus genuinæ sordes peccati, quæ per aquam & spiritum aboleri deberent. Sic Cyprianus & Augustinus probant baptismum paruulorum.

III Ex ratione ducta ex scriptura. Certum est regnum dei & Euangelij promissionem ad pueros pertinere. Sed extra ecclesiam non est salus. Ergo pueri inferendi sunt ecclesiæ, & adhibendum est signum, quod testatur ad eos pertinere promissionem. Maior certa est. Christus enim dicit, finite paruulos uenire ad me, talium est enim regnum cælorum. Item, nō est uoluntas coram patre meo, qui in coelis est, ut pereat unus de pusillis istis. Item angeli eorum, semper uident faciem patris. Minor nota est: Non enim est salus extra ecclesiam, ubi neq; uerbum, neq; sacramenta sunt. Ecclesia enim est regnum Christi, in qua Christus est efficax per uerbum & per sacramenta. Sequitur ergo conclusio, pueros baptisandos esse, ut accepto signo
aditus
membra

membra fiant ecclesie, & deus promissionem suam eis impertiat.

Sed obijciunt Anabaptistæ (dicentes) Infantes cum non intelligant uerbum non possunt credere, quare nihil profunt eis sacramenta?

Huic argumento primum opponendum est exemplum infantium circumcisorum, qui etiam non intelligebant Verbum, & tamen ualabat pactum, & placebant deo propter pactum.

SECUNDO respondendum est, etiamsi non intelligunt uerbum, tamen certum est, quod deus in eis sit efficax. Iuxta illud: Nisi quis renatus fuerit ex aqua &c. Nec nostrum est scurtari, quomodo deus in eis agat. Hoc satis est scire, quod certum est salutem & regnum dei ad infantes pertinere, unde sequitur, deum in eis efficacem esse.

DE COENA DOMINI.

Quid est Coena dominica?

Est sacramentum ab ipso Christo institutum, in quo datis his rebus, pane et uino, & addito uerbo institutionis Christi, uere exhibetur nobis corpus & sanguis Christi hoc fine, ut qui habeant fidem in hac

uerba

uerba promittentis Christi (quod pro uobis datur, & effunditur in remissionem peccatorum) accipiant omnium suorum delictorum condonationem.

Quibus nominibus uocatur sacramentum coenae dominicae?

Variae sunt appellationes huius sacramenti. Paulus uocat Coenam domini I. Corinth. II. Vocatur & *κοινωνία* communio, quod communis coena esset congregationis in ecclesia. Vocatur & *εὐχαριστία*, gratiarum actio, quod utantes hac coena, agnoscant beneficiū Christi & gratias agant deo. Vocatur & Testamentum, in quo donatur nobis remissionem peccatorum propter Christum, cuius mortem quoque donec ueniat annunciare debemus. Iuxta illud: Hoc facite in meam commemorationem.

DIC VERBA COENAE DOMINICAE.

Dominus noster Iesus Christus, in ea nocte qua traditus est, accepit panem & cum gratias egisset, fregit ac dedit discipulis suis, dicens. Accipite & comedite. Hoc est corpus meum, quod pro uobis traditur,
hoc

hoc facite in mei cōmemorationem.

Similiter & calicem accepit, postquam cenauit, & cum gratias egisset, dedit illis dicens. Bibite ex hoc omnes. Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine, qui pro uobis & pro multis effunditur in remissionem peccatorum, hoc facite, quociescunq; biberitis in mei commemorationem.

AD QUID EST INSTITUTA?

Vt nos admoneat beneficij Christi, & fides in nobis excitetur. Christus enim testatur ad nos pertinere beneficium suum, cum nobis impertit suum corpus, & nos sibi adiungit tanquam membra, qua nō potest alia coniunctio cogitari prior, dat etiam sanguinem, ut testetur se nos abluere.

Hic est principalis finis huius cœnæ, uidelicet, ut sit signum promissionis, admonens nos & testificans nobis contingere beneficia Christi, ideoq; ualet ad excitandam & confirmandam fidem.

Postea

Postea accedunt & alij fines, gratiarum actio pro tanto beneficio, item ut excitemur ad bene operandum & cauenda peccata, quia audimus nos iam factos esse membra Christi, & Christum uelle in nobis efficacem esse. Debet etiam sequi fructus caritatis, ut inuicem tanquam membra coniuncta in Christo prestemus officia dilectionis.

Quis est igitur usus salutaris huius coenae?

Cum ea utentes addimus fidem, qua credimus nobis uere contingere beneficia promissa à Christo, uidelicet, remissionem peccatorum, & quod uere inseramur Christo, quodq; ipse in nobis uelit esse efficax tanquam in suis membris. Haec fides facit ut prosit nobis usus sacramenti, & consolatur conscientias. Nec prodest usus caeremoniae sine huc fide, sicut interdum imperiti imaginantur, se ipso opere sumptionis, hoc est, tantum ideo, quia cum alijs accedunt & utuntur sacramento, consequi remissionem peccatorum. Quae admodum scholastici docuerunt missam ualere ex opere operato.

Argumentor contra hoc qd dicis, usum coenae certificare conscientiam & confirmare fidem?

Nulla res externa, sed solus spiritus sanctus, confirmat fidem.

Usus

Usus cenæ est res, seu opus externum,
 Ergo hoc opere non confirmatur fides,
 Respondeo ad maiorem, uerum est quod solus
 Spiritus sanctus certificat & confirmat fidem, sed ta-
 men utitur externis signis, tanquam instrumentis quibus
 admonet nos, & per illa uelut testimonia & si-
 gilla excitat & confirmat fidem. Non secus ac per
 Verbum uocale admonet, mouet & excitat corda ad
 credendum &c.

Quæ est digna præparatio, & quibus
 dandum est hoc sacramentum?

Hi accedunt & sumunt digne, qui agentes pœ-
 nitentiam & perterrefacti ac quærentes consolatio-
 nem, credunt sibi remittit peccata iuxta promissionem
 Christi, & ad confirmandam hanc fidem utuntur hoc
 Sacramento, tanquã testimonio remissionis peccato-
 rum. Et quia hoc sacramento uti debent, qui agunt
 pœnitentiam, ideo ecclesia olim arcebat à cõmunio-
 ne obnoxios manifestis criminibus. Neq; admitti de-
 bent, qui palam sunt criminosi, nec nolunt agere pœ-
 nitentiam.

Quid interest inter sacramentum
 & sacrificium?

Sacramentum ceremonia est, signũ promissionis,
 per quod deus aliquid nobis promittit aut exhibet.

Sic

Sic circumcisio erat signum, quò pollicebatur deus se recipere circumcisos. Baptismus est signum, quo deus nobiscum agit, & recipit nos in gratiam, & quasi baptizat nos ipse, nam minister uice Christi baptizat.

Sacrificium est coere monia, uel opus nostrum quod nos deo reddimus, ut eam honore afficiamus, hoc est, testemur nos agnoscere hunc ipsum, cui hanc obedientiam praestamus uere esse deum, ideoq; nos ei hanc obedientiam praestare.

DE SACRIFICIIS.

Quot sunt species Sacrificij?

Due, quoddam est sacrificium propiciatorium, Alterum Eucharisticum.

Quid est sacrificium propiciatorium?

Est opus quod meretur alijs remissionem culpae & poenae aeternae, seu opus reconcilians deum & placans iram dei pro alijs, satisfactorium pro culpa & poena aeterna. Estq; unum tantum sacrificium propiciatorium, uidelicet, passio seu mors Christi, Ebraeos, 9.

Quaedam sacrificia in lege dicebantur propiciatoria, non quod mererentur remissionem peccatorum coram deo, sed quia significabant futurum Christi sacrificium.

Quid

Quid est sacrificium eucharisticum ?

Est quod non meretur remissionem peccatorum, aut reconciliationem, sed fit à reconciliatis, ut pro accepta remissione peccatorum, & pro alijs beneficijs deo gratias agamus, seu gratiã referamus hac nostra obedientia.

Quæ sunt sacrificia eucharistica seu laudis ?

In lege fuerunt, oblatio, lauatio, retributio, primitiæ, decimæ &c. Nunc sunt fides, prædicatio Evangelij, inuocatio, gratiarum actio, confessio, crux, humiliatio, adflictiones sanctorum, orationes, item omnia opera bona sanctorum. Hæc sacrificia non sunt satisfactiones pro facientibus uel applicabiles pro alijs, quæ mereantur eis ex opere operato remissionem peccatorum, seu reconciliationem, sed placent deo propter fidem. De hoc genere sacrificiorum sunt multæ sententiæ in prophetis & psalmis. Psal. 51. Sacrificium deo spiritus contribulatus. Psal. 46. Imola deo sacrificiũ laudis. Et Petrus ait: Vos estis genus electiæ sacerdotium sanctum, ut offeratis hostias spirituales. Et Ebraeos 13. Per ipsum offeramus hostiam laudis semper deo, fructum labiorum confitentium nomini eius, hoc est, inuocationem, gratiarum actionem, confessionem & similia. In nouo enim testamento abrogati sunt leuitici cultus, & debet succedere cultus

I   spiritualis

spiritualis, hoc est, iustitia fidei & fructus fidei. Iuxta illud: Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & ueritate, Ioanis 4.

DE CRUCE ET ADFLICTIONIBVS.

Quid est crux?

Est adflictio à deo nobis imposita, non ut nos perdat, sed ut ad poenitentiam reuocet & fidem nostram exerceat. Vel, est quæuis adflictio, quæ certo consilio, & bona uoluntate dei imponitur, ut ea proberur fides sanctorum, cognoscatur charitas dei, & magnifica liberatione illustrentur pii coram persecutoribus.

Sunt autem adflictiones, ut dictum est sacrificia laudis, non tamen applicanda pro alijs. Iuxta illud Pauli: Vnuquisq; mercedem accipiet iuxta suum laborem. Item, Abacuc: Iustus sua fide uiuet.

Quomodo consolabimur nos in cruce & adflictionibus?

In omni genere adflitionum debemus habere in promptu, quatuor precipuas consolationes.

Prima, nos non adfligi casu, sed consilio & permissione dei Huc pertinent sententiæ de providentia,

Matth.

Matth. 10. Non cadet unus de passerulis super terrā sine voluntate patris, imò capilli uestri omnes numerati sunt. Et 1. Reg. 2. Dominus mortificat & uiuificat.

Secunda, quod deus non sinit nos adfligi ut perdat, sed ut uocet ad poenitentiam & fidem nostram exerceat. Sic Paulus 1. Corinth. 11. Cum iudicamur à domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur.

Item prouerb. 3. Quem diligit dominus corripit. Ebraeos 12. Flagellat omnem filium quē recipit. Apocalip. 3. Ego quos diligo castigo. Et David: Bonum mihi quia humiliasti me. Et Christus: Beati qui lugent. Ve uobis, qui nunc ridetis & c.

Tertia, ne (cum uidemus impios uiuere in maximis opibus & delitijs, nos uero interim omnibus miseris opprimi) irascamur & indignemur, sed æquo animo obediamus deo, scientes quod istæ adflictiones non sunt signa iræ aut reprobationis, sed ut fiamus membra similia imaginis Christi. Sic Paulus, Rom. 8. Si compatimur conregnabimus, oportet nos conformes fieri imagini filij dei. Et Petrus ait: Iudicium à domo dei incipit. Et Christus inquit: Qui uult me sequi, tollat crucem suam. Et Paulus: Omnes qui pie uolunt uiuere, persecutionem patientur. Et David: Qui seminant in lachrimis, in exultatione metent & c.

Quarta, ut in his omnibus apprehendamus & teneamus fidem, quod scilicet deus nobis adfuturus sit

I ij & opem:

Et opem laturus, Et pro sua sapientia Et bonitate aliquando liberaturus. Et hac fide inuocandus est deus, saepe enim à deo adfligimur, ut habeamus occasionem exercendae fidei Et inuocationis. Et per istam occasionem notitia dei fit illustrior, Et crescit in nobis sicut docet exemplum Manasse regis, 2. Paralip. 33. Qui postquam adflictus est, orauit dominum, Et deus exaudiuit eum, Et agnouit Manasse, quod dominus est deus. Quae notitia dei, saepe ocio in Et uoluptatibus Et secundis rebus extinguitur. Sicut docet exemplum filiorum Israël: Sedit populus manducare Et bibere, Et surrexit ad ludendum.

Cur inculcat nobis scriptura tam diligenter has consolationes?

Vt assuefaciamus animos ad ueram patientiam, Et discamus tolerare aduersa, Et exerceamus obedientiam Et fidem, Et maxime tunc reprimamus animi motus, cum iniuria lacesiti incendimur cupiditate uindictae. Sic Esaias: In silentio Et spe erit fortitudo uestra. Et Christus ait: In patientia possidebitis animas uestras.

Quæ est uera patientia?

Est non solum obedire deo in adflictionibus, sed etiam indignationem infirmæ naturæ uincere aut certe repugnare. Et hæc uirtus necessaria est in ecclesia Et rebus publicis, uidelicet, priuatum dolorem condonare tranquillius

tranquillitati publicæ, ne in ecclesia discordiæ exci-
tentur propter priuatas similtates. Instituamus po-
tius animos, omnes cruciatus perpeti, quam propter
priuatam iniuriam perturbare publicam tranquilli-
tatem.

Quid uero agit mali impatientia?

Impatientia irascitur deo Et primum obedienti-
am, deinde & fidem ex animis expellit. Itaq; in ma-
gnis afflictionibus multi fiunt prorsus blasphemæ, &
querunt consilia contra mandatum dei. Sicut Saul
consuluit ueneficam, Gignit & dolor iniuriæ odium,
& incitat ad uindictam. Qua ex re sæpe ueniunt non
solum priuatiæ dissensiones, sed etiam seditiones &
publici motus. Item hereses & multa mala. Hæc à
Christiano procul absint.

DE HUMILIATIONE.

Quid est humiliatio?

Humiliatio erga deum, est uerus timor dei, quò
territe iudicio dei conscientia, abijciunt omnem fidu-
ciam suarum uirium, suæ sapientia, seu iustitiæ &c.

Exemplum habemus in Dauide. Hic obiurgatus à
Nathan, cernit suum peccatum, non confidens se iusti-
tia sua esse placaturum iram dei. Cum uideret se è
regno eijci, agnoscebat id fieri consilio diuino, igitur
non fidebat suis uiribus aut sapientia regnum se reti-
nere posse.

I ij De

De hac humiliatone Esaie 66. Super quem re-
quiescet spiritus meus, nisi super humilē. Et Christus,
Beati humiles &c. Proinde humiles exaudiuntur à
deo. Psal. 101. Respexit in orationem humilium &c.
Exaltantur à deo, Luce 1. Deposuit potentes de sede,
& exaltauit humiles.

Monachorum humiliatio, quam finxerunt, in ex-
terno uestitu & cæremonijs, est plane hypocritica,
potius dixeris superbiam.

DE ORATIONE.

Es ist ein vrbeyhung des hertzen zu Gott,
etwas gebeten, von Gott vor dir
Quid est oratio?

volgar
sancten
Est alicuius rei à deo ex adfectu cordis cum fide
petitio, & gratiarum actio pro rebus à deo acceptis.
Hinc, Orare est cum deo loqui & aliquid ab eo po-
stulare. *in vrbeyl theil vordit das Gebeth*

Quot sunt species orationis?

Due, Inuocatio siue precatio, & gratiarū actio.

Quid est Inuocatio?

sancten
gebeth
Est qua inuocatur in aliqua re deus, aut qua à deo
aliquid petitur. Huc pertinent psalmi qui sunt pre-
ces, Inuocationes. *von vrbeyl stut gehoren zum Esai*

Gott loben
preisn, gebeten
Quot requiruntur ad Inuocationem
seu precationem?

von vrbeyl vordit
st. vrbeyl
Quatuor, Præceptum dei promissio, fides, & res
petenda.

st. vrbeyl
volgar
sanctpsalmen
Quod
hic vrbeyl gehoren dir

Wotter Gebott Quod est primum ?

Autoritas diuini mandati, quae iubet precari & inuocare deum. Discamus non tantum esse peccata, iurare per nomen dei, furari, mœchari &c. sed etiam peccatum esse, non orare, non petere aliquid à deo, non expectare auxilium in periculis, non agere gratias pro beneficijs. Item, non esse nobis liberum precari aut non precari, sed necessarium opus à deo nobis præceptum.

*Sic Sprichst Du, wenn man fragt:
Sed inquis, deterret me incredulitas
& indignitas ?*

Cum obstrepit incredulitas, opponas uerbū Christi, Matth. 7. Petite & dabitur uobis, omnis enim qui petit accipit. Et Psal. 49. Inuoca me in die tribulationis, & ego exaudiam te. &c. Cum uero obstrepit indignitas, cogites autoritatē diuini mādati non esse detrectandam propter nostrā indignitatem. Magna certe amentia esset in ceteris præceptis disputare, nos ideo nolle abstinere à furtis, à cede, ab adulterio &c. quia non sumus digni qui deo obtemperemus. Quis paterfamilias imperans seruo legitimū opus recipiet serui excusationem, si dicat se non esse dignum, qui obtemperet?

Quod est secundum ?

Promissio dei, quae testatur exaudiri preces, Ioh. 16. Amen dico uobis: Quicquid petieritis patrem in

I iij nomine

nomine meo, dabit uobis. Et Luce II. Quanto magis pater uester qui in caelis est, dabit spiritum sanctum petentibus se.

Taulerus dicit, animum hominis nunquam tam auidum esse posse ad accipiendum, quin deus multo auidior sit ad dandum. Est enim uerax & seruans promissionum suarum.

Quod est tertium ?

Fides, ut scilicet credamus nobis remitti peccata, & nostras preces placere deo & exaudiri propter Christum, nec esse irritas, sed impetrare uel liberationem ex presenti periculo, uel mitigationem uel aliam quadam bona. In presentibus periculis addimus conditionem, si deo non displicuerit, si iudicauerit nobis conducere, quemadmodum Dauid fecit, 2. Reg. 15. Si inuenero gratiam in oculis domini reducet me, sin autem dixerit mihi, non places, praesto sum, faciat qd' bonum uidetur ipsi. Sic leprosus, Matth. 8. Domine, si uis, potes me mundare. Et Christus inquit: Pater, si possibile est, transeat a me calix iste, ueruntamen non sicut ego uolo & c. Neq; tamen modum liberationis, neq; tempus deo praescribere debemus, sed quemadmodum Paulus ait, deum facere supra quam petere aut intelligere possumus. Porro cum differuntur ea quae petimus, non languescat fides, quasi deus nolit audire preces nostras, sed sciamus hac mora exerceri fidem.

In presentibus periculis addimus conditionem, si deo non displicuerit, si iudicauerit nobis conducere, quemadmodum Dauid fecit, 2. Reg. 15. Si inuenero gratiam in oculis domini reducet me, sin autem dixerit mihi, non places, praesto sum, faciat qd' bonum uidetur ipsi. Sic leprosus, Matth. 8. Domine, si uis, potes me mundare. Et Christus inquit: Pater, si possibile est, transeat a me calix iste, ueruntamen non sicut ego uolo & c. Neq; tamen modum liberationis, neq; tempus deo praescribere debemus, sed quemadmodum Paulus ait, deum facere supra quam petere aut intelligere possumus. Porro cum differuntur ea quae petimus, non languescat fides, quasi deus nolit audire preces nostras, sed sciamus hac mora exerceri fidem.

Ein vnter
steht das
bey setzen
Oyo is Gott
gefelleth
Oyo is Gott
wirdet, der
vnter seligh
bey u von
David 7 Gott u

Sicut

Sicut Abrahæ promissa soboles, primum data est in
extrema senectâ.

De iustis, iustitiam vult dantes

Quod est quartum?

Res petenda, Nam oratio non debet esse inanis
βαρηλογία. Oportet aliquid peti à deo, aut pro
munere aliquo gratias agere.

Quid ergo petendum est? a Deo

Scriptura iubet petere spiritualia & corporalia
beneficia, res priuatas & publicas, presentes & fu-
turas. Item iubemur orare pro ecclesia, ut liberetur
ab impietate, à scandalis, ut plures obediât Euange-
lio & saluentur. Paulus iubet orare pro regibus &
magistratibus, ut deus concedat pacem. Item iubemur
petere uictum & alia bona corporis. Quemadmodum
hæc omnia Oratio dominica complectitur.

DE ORATIONE. DOMINICA.

Quid est Oratio dominica?

Est breuis orandi formula, discipulis & cunctis
fidelibus, à Christo tradita. Matthæi 6. Cum oratis,
dicite: Pater noster, qui es in cælis.

I S DIC

DIC ORATIONEM DOMINICAM.

Pater noster qui es in caelis,

Sanctificetur nomen tuum,

Adueniat regnum tuum.

Fiat uoluntas tua, sicut in caelo, &
in terra.

Panem nostrum quotidianum da
nobis hodie.

Et dimitte nobis debita nostra, si-
cut & nos dimittimus debito-
ribus nostris.

Et ne nos inducas in tentationem,
Sed libera nos a malo, Amen,

*Præfatio titulus est. Vocamus enim deum patrē
nostrum, in caelis habitantem, ubi non terrenam hæ-
reditatem, sed caelestia gaudia & uitam æternam ex-
pectamus.*

*Prima petitio, orat de gloria dei, de doctrina &
profectu Euangelij, scilicet, ut nomē dei apud omnes
homines illustretur. Magna enim impietas est, præ-
ferri dei gloriæ nomen & honorem operum & crea-
turarum.*

Secunda

Secunda petitio, orat de effectu Euangelij & gubernatione nostri, scilicet, ut deus inchoet in nobis regnum suum per spiritum sanctum, & sathane regnum excindatur.

Tertia orat, ut hic in terris omnes pastores, magistratus, subditi, faciant hoc quod deo placet. Sicut angeli in caelo, nihil repugnāt eius uoluntati.

Hæ tres petitiones ad dei gloriam pertinent, sequentes calamitates nostras indicant.

Quarta petitio orat uictum, pacem, defensionē, successum in rebus gerendis, liberorum educationem, deniq; omnia uitæ commoda, & animæ & corporis necessaria.

Quinta, orat condonari nobis peccata, idq; certo fieri si nos alijs cōdonauerimus. Idq; ut sciamus certo futurum, proponit nobis hoc opus, uidelicet, ut alijs nos remittamus. Quare hæc petitio docet in omni precatione adhibendam esse fidem remissionis peccatorum, & apprehendendum Christum mediatorem.

Sexta orat, ne insidijs diaboli pertrahamur ad impietatem & ad alia scelera, ne tandem his irretiti & illaqueati, desperemus.

Septima, orat liberationem ex omnibus peccatis & calamitatibus, ex miserijs & ærumnis præsentis uitæ, & ut donetur nobis uita & iustitia æterna,

Conclusio Amen, certificatio cordis est & conscientie, ut credamus nos à patre exauditos,

DE MAGISTRATV.

QVid est Magistratus?

Est ordinatio diuina, à deo ordinata, ut cōseruet disciplinam & pacem, puniat fontes ac seruet inson-
tes, cui obedientiam est, non solum propter iram, sed
etiam propter conscientiam. Vel sic breuius: Est que-
uis legitima potestas, inter homines ordinata à deo,
ad defensionem boni & prohibitionem mali. secundū
ius & æquum, Romā. 13.

QVid est tyrannis?

Est iniquus Magistratus, qui non gubernat se-
cundum leges, sed pro suo fertur animo & estu.

Fundatur ne Magistratus in scriptu-
turis sanctis?

Maximè, Tam in ueteri, quàm nouo testamento,
Gene. 9. Quicumq; effuderit sanguinem humanum,
fundetur sanguis illius. Et Exo. 21. Si quis per indu-
striam occiderit proximum suum, ab altari meo uel-
les eum, ut moriatur.

Rom. 13. Omnis anima potestatibus sublimiori-
bus subdita sit. Non enim est potestas nisi à deo & c.
I Petri 2. Subiecti estote omni humane creature
propter deum, siue regi tanquam præcellenti, siue
ducibus, tanquam ab eo missis.

Matth.

Matth. 26. Dixit Christus Petro: Qui gladio pugnat, gladio peribit. Et Luce 3. ait Ioanes baptista militibus. Nulli uolentiam faciatis, & estote contenti stipendijs uestris.

Est ergo Magistratus ordinatio dei?

Imò, bona creatura dei, & res non solum à deo permessa, sicut permitti dicuntur mala, ut bella pestilentie &c, sed res approbata à uerbo dei instituta & ordinata à deo, sicut motus cœlestes à deo ordinati sunt, & aliæ creaturæ

Cur ergo tot improbi & mali rapiunt & tenent Magistratum & imperia?

Discerni debent personæ ab officio, Officium opus dei est & manet, etiamsi personæ abutuntur ordinatione dei. Quemadmodum Nero, Iulianus & similes.

In quas res debet respicere Magistratus?

In deum, in seipsum, & in subditos.

Cur in Deum?

Vt sciant, quod sit eorum officium, & quid deus ab his requirat. Requirit autem ab eis quatuor.

Primo, agnitionem dei, ut scilicet agnoscant deum, illum esse, in cuius manu sunt omnes potestates, qui transfert regna, & constituit imperia. Quemadmodum Moses ait: Deuter. 10. Dauid 1. Chronicorū 30. Daniel. 4. Rex Babilonis nō agnouit dominū deum, Ideo à regno deiectus est.

Secundo.

Secundo, timorem dei, ut timeant deum in omnibus, & in lege eius ambulent sedulo. Sic Moses hortatur Deuter. 17. Et Psal. 2. Et psal. 82. Pharaon rex Aegypti, eo quod non timuerit dominum, correptus est decem plagis, & tandem submersus in mari rubro. Saul contemnens dei mandatum, à regno deiectus est.

Tertio, Sapientiam, quam impetrent à deo, quem admodum Salomon 3. Reg. 3.

Quarto, Iudicium & iustitiam, ut iustitiam iudicet in terra. Sic Moses Exo. 23. Hierem. 22. Deut. 16. Esaie 10. Sap. 6. Achab rex Israël, quia iniustitiam exercuit in Naboth, correptus est à domino 3. Re. ult. Cambyses rex Persarum, Sysannem iniquum iudicem excoriari fecit, in terrorem aliorum iudicum & c.

Cur in se ipsum?

Vt sciant, ubi in angustiis querant consolationem, & sese multo imbecilliores esse, quam ut possint conseruare res politicas, contra tantam potentiam sathanae, qui imperia dissipare conatur. Hec autem consolatio consistit in quatuor.

Primo, in uocatione, ut sciant se legitime uocatos ad officium Magistratus. Nam hoc maxime solatur conscientiam in angustiis. Absalom quia inuasit regnum patris male periit. Rex Monasteriensis iridem.

Secundo ut sciant deum in hoc negotio esse autorem & aurigam, & Magistratibus uti tanquam instrumentis.

strumentis, ipsisq; præficere angelos in custodia & tutelam, Danielis 12. Iosue 5. Iudicum 2.

Tertio, ut sciant deum civilem iustitiam habiturum, uelut pretiosissimum thesaurum in terra, adeo, ut & Magistratum dignetur uocabulo Elohim, Psal. 82. Ego dixi, dii estis, & iubeat orare pro regibus & Magistratibus 1. Timoth. 2.

Quarto, ut semper ob oculos habeant, exempla & historias ueteris testamenti, quomodo deus mirabiliter eripuit Magistratum à presentibus malis. Exemplo sunt, Abraham, Ioseph, Gedeon, David, Ezechias etc. Contra, quomodo insurgentes in Magistratum perdidit. Exemplo sunt Chore, Dathan, Absalom, Judas galileus, Theudas, & tumultus rusticorum.

Cur debent respicere in subditos?

Vt sciant quo pacto debeant subditos in pace & tranquillitate regere & conseruare. Vno enim oculo, debent respicere ad deum, altero ad subditos.

Deinde, ne subditos habeant ueluti pecora, sed ut consortes & coheredes uitæ æternæ. Deinde ut tueantur inopes, uiduas, pupillos, egenos. Quorum patrem & iudicem sese deus fatetur. Et ut sciant se quoq; habere dominum in cælis, Col. 3.

Tertio, ut promoueant ac defendant bonos & corripiant malos, ut sit pax bonis. Deinde bona edicatio & disciplina, postremo pietas. Corrigere autem debent cū ratione, ne ut dicitur, seruato cochleario,

peluis

peluim conculcent, ne scilicet propter unius hominis causam faciant iacturam totius urbis aut prouincie. Prouerbum est, : Nescit regnare, qui nequit dissimulare. Exemplo est Dauid, qui nolebat occidere loab homicidam, se uiuente. Et Augustus solitus est dicere: Bellare est aureo hamo pisces comprehendere.

Quid debet Magistratus subditis ?

T R I A.

- I Ut equo animo audiant uiduas, pupillos, egenos, & causam eorum iudicent ac promoueant.
- II Ut subditos defendant, & in pace conseruent, ut bonos promoueant & malos corripiant, & disciplina atq; bonis legibus politiam exornent.
- III. Ut homines ad pietatem & agnitionem dei instituant & inuitent. Hac opera ualde ornant Magistratum & placent deo.

Quid debent subditi Magistratibus ?

Tria, Tributum, timorem, honorem, & dilectionem, Rom. 13. Reddite ergo omnibus debita, cui tributum, tributum: cui timorē, timorem: cui honorem, honorem: Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis.

De tributo ait Christus, Matth. 22. Reddite quae sunt Caesaris Caesari.

De timore, Prouerb. 24. Fili mi, time dominum & regem, & cum seditiosis non miscearis.

De honore,

De honore 1. Petri 2. Deum timete, Regem hono-
rificate.

Est ne potestas Magistratum infinita?

Minimè, Nihil enim debent contra ius diuinum,
& ius naturæ mandare & agere. Deinde peccant
etiã, quando aliquid imperant contra leges sui regnè
seu contra formam sui imperij, ut, non licuit Achab
eripere uineam ciui Naboth contra ipsius uoluntatē.
Sic non licet principibus ex fortunis ciuium suorum
rapere pro libidine quantum uolunt. Nam ciues sunt
domini rerum suarum. Et Ioannes baptista ait: Con-
tenti estote stipendijs uestris & c. Quare locus de iure
regni in Samuele, non concedit infinitam licentiam
principibus, sed loquitur de stipendijs, hoc est, con-
cedit sumi ad usus publicos, stipendia ex priuatoriis
rebus atq; fortunis.

Quid uero, si præcipiant aliquid contra
ius diuinum?

Tum respondendum est cum apostolis: Oportet
deo magis obedire quàm hominibus, Exemplo sunt
Daniel, tres pueri. Item Machabei, item apostoli act.
4. Magis monendi sunt, se esse custodes, non tantum
secundæ tabulæ, sed etiam primæ, hoc est, non tantum
pertinere ad Magistratū curam tuendæ trāquillitatis
ciuium, seu depellendi iniurias rerum & corporum,
sed etiam disciplinæ in relligione retinendæ. Quare

K debet

debet Magistratus prohibere impios cultus, impia dogmata, hereticos, periuriam, & religionis contumelias quemadmodum fecerunt, non solum reges Israël, sed etiam gentium, Nabugdonosor et Darius, qui proposuerunt edicta, in quibus uetebant dici blasphemiam contra deum Israël. Ita uere erunt beatæ respublicæ, deus enim uicissim defendet eas & omnibus bonis cumulabit, sicut dixit: Glorificantes me glorificabo.

Placent ne deo opera ista politica?

Imò, Opera uitæ œconomica & politica, quæ quisq; pro sua uocatione facit, sunt bona opera, & in pijs sunt ueri cultus dei. Sunt enim opera à deo præcepta, ideo & prophete sæpius præferunt hæc opera politica sacrificijs. Esaias 1. ait de sacrificijs. Quis requirit hæc de manibus uestris & c. Sed de politis operibus ait, querite iudicium, subuenite oppresso, defendite uiduam & c. Et addit præmia, si peccata uestra fuerint quæ si coccinum, sicut nix dealbabitur. Et Osæ 6. Misericordiam uolo, & non sacrificium & c. Et de œconomis officijs ait Paulus 1. Timoth. 2. Saluabitur mulier per filiorum generationem & c. Hic coniungit fidem & opera uocationis.

Cur ergo Hypocritæ tantis laudibus euehunt opera monastica?

Impudenter agunt, & multorum conscientias perturbant. Officia enim & opera ciuiliſ uitæ longe
ante

anteferri debent monasticis operibus. Propter tria.

- I Quia habent mandatum dei & uocationem.
- II Sunt officia charitatis, destinata ad communem utilitatem hominum.
- III Sunt obnoxia cruci & periculis communibus, ideo habent exercitia fidei.

Contra, Monastica opera nō habent mandatum dei aut uocationē. Quare sunt inutiles cultus, Matt. 15. Frustra me colunt, docentes mandata et doctrinas hominum. Deinde qui ea docent, non iuuant alios, sed fruuntur suauissimo ocio, Quorū deus uenter est Ro. ultim. Postremò, nullam sustinent partem cōmunium periculorum &c. Ideo longe anteferenda est civilis uita monasticis cæremonijs & operibus:

DE POLITIA ECCLESIASTICA.

Quid uero de politia Ecclesiastica sentiendum?

Sicuti de politia mundana reuerenter sentire, eamq; ornare, amare atq; conseruare omni officij genere debemus. Ita & politiam ecclesiasticā ex animo & summa pietate amare ac uenerari debemus.

Quot sunt partes politia Ecclesiasticae?

K ij Duo.

Duae, Altera est ministerium diuinitus ordinatum. Ad id pertinet, quod ecclesia habet mandatum uocandi seu ordinandi ministros, qui publice doceant Euangelium & administrent sacramenta, & annuncient remissionem peccatorum singulis uel multis. Item, quod ecclesia habet iurisdictionem, ut a communione arceat eos, qui in manifestis flagitijs uersantur. Hoc ministerium summa pietate debet uenerari omnes homines, ut conseruetur. Quare psalmus ait: aperite portas principes uestras, et introibit rex gloriae. Hoc est Margaritum quod uenditis omnibus rebus comparare nobis debemus.

Altera est εὐταξία, bona disciplina humanis ordinationibus ornata, quae profunt ad disciplinam & tranquillitatem, & hanc quoque debemus reuerenter amare & conseruare. Ordinationes enim humanae dierum locorum & similes, & si non sunt pietas, tamen sunt uincula, quae adiungunt nos Euangelio, per quod inserimur ecclesiae, & dissipatis istis ordinationibus, periclitatur quoque ecclesia. Ideo cauere debent pontifices, ne iniustae leges aut impij cultus adderentur ueteribus & bonis ritibus. Num iniustae leges non sunt durabiles, & motae labefactant reliquam politiam. Emendatis igitur uicijs, amemus & conseruemus ritus utiles, praesertim cum Paulus praecipit, ut in ecclesia omnia fiant ordine & decenter.

DE

DE MATRIMONIO.

Quid est Matrimonium ?

Est coniunctio uiri ac mulieris legitima, ad procreandam sobolem & uitandam scortationem indissolubiliter instituta.

Quale opus ?
Opus dei : Deus enim institutor est matrimonij. Primo, Dei consilio creatur homo, Gene. 1. Faciamus hominem ad imaginem nostram. Secundo, consilio quoque dei creatur mulier. Ibidem : Non est bonum homini esse solum, faciamus ei adiutorium &c. Et immisso sopore in Adam, accepit costam &c. & edificauit ex ea mulierem. Tertio, adduxit eam ad Adam & benedixit eis : Crescite & multiplicamini & replete terram.

Quantum se extendit ?
Matrimonium est uiri & mulieris, legitima copulatio. Et quanquam exempla ueteris testamenti, testantur polygamiam in usu fuisse, fortassis augenda sobolis gratia, uel propter alias causas permissa. Nouum tamen testamentum in uniuersum prohibet, autore Christo, qui reuocat matrimonium ad primam institutionem, Matth. 19. Qui fecit hominem, masculum & foeminam fecit eos. Et Genesis 2. Erunt duo in carne una.

K ij Vbi

Vbi est institutum?

In paradiso, amenissimo loco.

Quando est institutum?

Statim in ipso mundi exordio, tempore innocentie, cum adhuc non erat peccatum.

Quare est institutum?

Primo, propter procreationem sobolis, ut genus humanum conseruetur, Gen. 1. Crescite & multiplicamini etc. Secundo, propter uitandam stupram & fornicationem 1. Cor. 7. Propter fornicationem, unusquisq; habeat uxorem suam, & unaqueq; uirum suum.

Tertio, propter uitandum ocium, ut scilicet habeant coniuges quod operentur, ne ociosi peccent.

Quid agendum in matrimonio?

Coniuges apprehendant firmam fiduciam in deum, ut pote, in coniugij autorem, inter se pacifice & unanimiter uiuant, prolem a deo datam, & familiam in timore & dilectione dei educandam curent, bonis deniq; suis ita utantur, ne alijs incommodent.

Quid ferendum? Quæ crux coniugij?

Post præuaricationem, dixit deus uiro. In sudore uultus tui uesceris pane tuo etc. Mulieri dixit: In dolore paries filios tuos etc. Tamen addit consolationem in cruce: Viro ait, donec reuertaris in terram unde sumptus es. Mulieri ait, paries quidem, sed in dolore. Et Paulus 1. Timoth. 2. Saluabitur mulier per filiorum

filiorum generationem, si permanserit in fide.

Potest ne initum matrimonium solui?

Minimè, Nam Christus ait Matt. 19. Quod deus coniunxit, homo ne separet. Ceterum ubi adulterium intercedit, ibi solutum est uinculum coniugij, & data fides fracta, quare in tali casu, iuxta doctrinam Christi, separare licet.

Quæ sunt seruanda circa matrimonium?

Consensus parentum aut illorum uicem tenentium. Item consensus personarum contrahentium. Item leges naturæ, cesaræ, municipales & consuetudines patriæ. Spectat enim matrimonium etiam ad civilia & politica. Item coniugati sciant hoc genus uitæ placere deo, & ideo promissionibus dei & uerbo ornatum esse. Benedictionibus quoq; tam corporalibus quam spiritualibus. Psal. 128. Labores manuum tuarum manducabis, beatus es & bene tibi erit. Vxor tua sicut uitis &c. Item matrimonium esse signum spiritualis connubij & societatis, quæ est ecclesie cum Christo, Ephes. 5.

Est ne coniugium omnibus liberum?

Maximè, Ante Christum damnata erat uirginitas, nec admittebatur aliquam manere uirginem, propter semen futurum, quod nesciebatur ex qua foemina uenturum erat. Eratq; maledictio legis, non ferre semen

in Israël. Nunc uero liberum est matrimonium 1. Cor. 7. De uirginibus præceptum non habeo &c. At Christus excipit tria genera Eunuchorum, Matt. 19. præter hos nemo debet esse extra coniugium.

DE INVOCAZIONE. SANCTORVM.

Sunt ne Sancti inuocandi pro
mediatoribus?

Minimè, Nam Paulus ait: Vnus est mediator dei & hominum, homo Ihesus Christus 1. Timoth. 2. Et Ro. 8. Christus Iesus qui mortuus est, imò qui resurrexit, qui est ad dextram patris, qui etiam interpellat pro nobis &c. Et 1. Io. 2. Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum, iustum. His sententijs tollitur uanissima illa distinctio, qua papistæ docent, duplices esse mediatores, scilicet, redemptionis, ut Christum, & intercessionis, ut sanctos.

Sunt ne Sancti adorandi?

Minimè, Christus enim ait, Matth. 4. Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Et Augustin. de uera religione. Honorandi sunt sancti propter imitationem, non adorandi propter religionem. Et angelos honoramus charitate, non seruitute, nec eis templa construimus. Nolunt enim se sic honorari à nobis,

nobis, quia nos ipsos cum boni sumus, templa summi dei esse nouerunt. Recte itaq; scribitur, hominem a b angelo prohibitum ne se adoraret, sed dixisse: deum adora. Apocalip. 19. & 22.

Chryso. 6. homilia de profectu Euangelij ait: Non opus est patronis apud deum, neq; multo discursu, ut blandiare alijs, sed licet solus sis, patronoq; careas, & per te ipsum deum preceris, omnino tamen uoti compos eris. Neq; enim tam facile deus annuit, cum alij pro nobis orant, ut cum ipsimet oramus, etiam si pluribus malis simus pleni. Exemplo est mulier Chananea Matth. 15.

Tamen per tribunos & comites itur ad regem uel principem?

Ambros. Ro. 1. aperte refellit hanc similitudinem dicens. Sicut iure damnantur rei maiestatis, qui honorificentiam regis deferunt comiti aut tribuno. Sic nimirum rei sunt, qui honorem nominis dei deserunt creature, & relicto domino cōseruos adorant. Nunc ideo ad regem per tribunos & comites itur, quia homo utiq; est rex, & nescit quibus debeat rempublicā credere. Ad deum autem promerendum, quem utiq; nihil latet, suffragatore nō est opus, sed mēte deuota.

Quomodo igitur colendi sunt Sancti?
Honorificentissime de sanctis sentiendum & loquendum est, quos enim deus ipse honorat, eos procul

K S dubio

dubio honorari uult & a nobis. Pater pro filiis suis
 eos agnoscit, Filius eos fratres uocat & coheredes,
 Spiritus sanctus uero sua templa. Qui igitur eos non
 honorat, ipsum etiam Christum in eis contemnit, &
 gratiam dei, per quam tales tantiq; euaserunt, paruū
 pendit. Quid enim sentit de sancta ecclesia, qui nos-
 tra commembra iam cum Christo in pace cōstitutay
 & de eterna salute certificata non honorat. Vetusq;
 ecclesia sanctorum memorias celebrauit, gratias egit
 deo pro illorum liberatione, pro gratia illis collata,
 & pro beatitudine eorum, ac pro eximij; donis, quib;
 deus per sanctos in ecclesiam effudit. Videmus quoq;
 in sanctis quid possit gratia dei, quando enim audi-
 mus eos qui nobis similes erant, tam potenter potuisse
 se uincere peccatum, mundum & mortem, mox &
 nos excitamur ad concipiendam fiduciam tantæ mi-
 sericordie dei in Christo promissæ & exhibitæ, tum
 illorum exempla nos inflammant ad imitationem, ut
 deum pro simili fide oremus, & sanctorum uirtutes
 iuxta uocationis nostræ rationem imitemur. Sic con-
 firmatur in nobis fides in Christum, accenditur cha-
 ritas, roboratur spes eternæ salutis, cogitamus eos
 nō esse amissos, sed præmissos ad uitam futuri seculi.
 Colimus ergo eos eo cultu dilectionis & societatis,
 quō & in hac uita coluntur sancti homines. At cultus
 latriæ nec colimus nec colendum docemus, nisi unum
 deum. Ipsi enim sancti, uel homines, uel angeli, exhi-
 beri sibi nolunt, quod uni deo deberi norunt. DE

155

DE IMAGINIBVS.

Sunt ne imagines in Ecclesia tolerande?

Exodi 20. simpliciter prohibitum est, simulachra aut statuas facere, quae proponantur ad cultum seu adorationem. Est enim manifesta idolatria, pugnans cum primo praecepto. Semper autem fuit magna imaginum superstitio apud omnes gentes, ideo Iudaeis seuerè praeceptum est, ne ad cultum uterentur statuis aut imaginibus. In graeca Ecclesia multae fuerunt rixae, de tollendis in uniuersum imaginibus. Sed sciendum est usum imaginum per sese esse liberum, modo caueatur abusus & superstitio, quae haecenus seruata est in statuis Christi & sanctorum, quibus uulgus existimauit aliquid numinis adesse, tribuit ei peculiare cultus & honores, et exercuit idolatriam in inuocatione sanctorum.

Quid si populus colat & adoret imagines, quid tum faciendum?

Si alicubi esset imago, ad quam rude & superstitiosum uulgus accurreret & eam ueneraretur, & apud eam auxiliū quæreretur. Hanc debet Magistratus eius loci tollere, ne committatur idololatria, Exemplo Ezechiae regis, qui aeneum serpentem à Mose factum, tandem confregit propter abusum, quia populus stolidus coeperat ei diuinos honores impendere & adorare, 4. Reg. 18.

Sunt

Sunt ne imagines honorandæ?

Clemens ad Iacobum fratrem domini ait, Si uere uultis honorare imaginem dei, homini qui ad imaginem dei factus est beneficiatis, honorem & reuerentiam deferatis, esurienti cibum, sitienti potum, nudo indumentum, egro ministerium, peregrino hospitium, & in carcere posito necessaria ministretis, & rursus: Quis iste honor dei est, per lapideas & ligneas formas discurrere, & inanes figuras tanquam numina uenerari, & hominem in quo uere imago dei est spernere? Et rursus. Quid magis impium & ingratum, quam à deo beneficium consequi, & reddere lignis ac lapidibus gratiam. Si nemo uenit ad patrem, nisi per Christum, quid auferimus gloriam deo? tribuentes illam picturis & statuis, ac si possent trahere in contemplationem dei.

Atqui Gregorius uocat imagines laicorum libros?

Christiani imaginem Christi, beatæ uirginis, patriarcharum, apostolorum &c. habere possunt tanquam memoriale. Ad hoc enim profunt, ut nos admoneant. Dum enim intuemur imaginem crucifixi aut Christi resurgentis, statim reuocantur nobis in memoriam saluifica mors Christi, & gloriosa eius resurrectio, quarum rerum memoria utilis est & necessaria. Hinc Gregorius ait: Quod legentibus est scriptura, hoc
idiotis

idiotis est pictura. Debent tamen Christiani, non tantum ex imaginum libris, sed ex libro dei, qui est scripturarum discere. Et qui nosse cupit deum, non requirat tantum ab imaginibus pictorum, sed scrutetur iuxta Christi mandatum, scripturas. Qui autem nesciunt legere, audiant uerbum, fides enim ex auditu.

Quid uero de reliquijs Sanctorum?

Sanctorum corpora sunt domicilia dei & habitacula spiritus sancti, ideoq; primum à pijs corū ossa collecta & asseruata sunt, propter memoriā, postea accessit superstitio quæ causa fuit impudentis & sceleratæ imposturæ comporatæ ad quæstum, ut quæuis ossa pro sanctorum reliquijs adoranda proponerent. Nam auaritia sacerdotum non modo ex lignis & lapidibus, sed etiam ex mortuorum ossibus, materiam auaritiæ suæ captans, suæ rapinæ instrumenta fecit. Quare & canonizationes quoq; ut uocant, sanctorum, sunt meræ imposturæ Romanorum pontificum. Multorum enim corpora (ut ille ait) uenerantur hic in terris, quorum animæ sepultæ sunt in inferno. Exemplum est Latro ille, qui sub nomine martyris colebatur, cuius altare diuus Martinus destruxit, ut legitur in eius historia.

Quæ ergo sunt ueræ reliquiæ sanctorū?

Vt imitemur eorum fidem, charitatem, constantiam & patientiam, eosq; nobis tanquam exempla pro-

proponamus, ut, Quemadmodum illi per gratiã dei, sinceriter in Christum credebãt, ardentem proximum amabant, constanter in confessione fidei perdurabãt, & patienter mortem pro Christo passi sunt, & in regnum dei recepti. Ita & nos his exempli prouocati, deum supplices oremus, ut & nobis, qui adhuc in carne militamus, similem fidem, charitatem, constantiam & patientiã impertiat, nos sua gratia seruet, ut sicut illi in tuto sunt collocati, nos quoq; tandem ubi moriendum est, fratres nostros certo consequamur.

DE SEPULTURA.

Vnde orta est sepultura mortuorum?

Ex uerbo dei, Gene. 3. Cinis es, & in cinerem reuerteris, quod uocabulũ Aphar in habreo significat effossam terram, seu humum, quemadmodum in sepulchris uidetur. Hinc cæremonia honestæ sepulture semper fuit in synagoga & in ecclesia, & est testimonium nostræ fidei, quod credimus resurrectionem carnis, & nostræ charitatis erga proximos defunctos quos credimus nõ esse amissos, sed tantum præmissos, nõ dubitantes nos in die domini omnes amicos nostros rursus uisuros, & mansuros simul cum Christo in æternum. Gentes præsertim Romani, mortuos suos comburebant.

Vbi

Vbi habenda est sepultura?

Apud ueteres tam Iudeos quam gentes, extra urbes sepultura fuit. Sic Abraham emit agrum ab Ephron, in sepulturam uxoris Saræ, Genesis 23. Vbi et postea sepulti sunt Abraham, Isaac, Iacob et Ioseph. Sic efferebatur adolescens defunctus, quem resuscitauit Christus in porta Nain, Luc. 7. Sic Lasarus sepultus erat extra Bethaniam. Sic Christi quoque sepulchrum erat extra Hierusalem. Hinc uocabulum efferræ, latini usu permansit.

Quomodo celebranda est sepultura?

Sepultura à Christianis religiose est tractanda, propter infallibilem spem nostræ resurrectionis. Et funera sunt à pijs deducenda usque ad sepulchrum. Et cum corpus sepelitur, recordemur nos omnes in Adâ esse mortuos et damnabiles. Deinde rursus nos omnes in Christo uiuificari, quod omnia restituit, quæ prius Adam corrupit et perdidit, ipse enim mortuus est propter peccata nostra, quæ omnia ipse sua morte expiauit et nostram mortem aboleuit, et factus est omnibus fidelibus resurrectio et uita. Qui credit in eum, etiamsi mortuus fuerit, uiuet. Et omnis, qui uiuit et credit in eum, non morietur in æternum. Ioannis II. Corpora nostra membra sunt Christi, sicut igitur deus suscitauit Christum dominum, et caput nostrum, ita et nos suscitabit per potentiam suam, I. Cor. 6.

Quomodo

idv

Quomodo habendus est locus
sepulturæ ?

Loca ubi fidelium corpora seruantur, digne à nobis haberi debēt, poterunt quoq; picturis sacrarū historiarum exornari, quæ nos admoneant fidei & pietatis, resurrectionis & iudicij. Sic scribit Vlpianus: Religionis interest monumenta extrui & ornari. Contra, qui busta & polyandria uiolant, lege Solonis infames sunt. Porrò spiritū Zaduueorum & Epicureorum habent, quos nulla omnio resurrectionis & future uitæ cura sollicitat. Qui corpora mortuorum tanquā asinorum cadauera abijciunt, & ossa defunctorum pedibus conculcant & cœmeteria contemnunt, nullam prorsus sepulturæ rationem habentes. Nam & Eusebius & Athanasius, christianorum cœmeteria memorant, in quæ orandi gratia cōuenire solebant, quæ loca Christianis sacra erant, propter quiescentiū ibi sanctorum corpora. Hinc νοσητήριον uocabant, hoc est, dormitorium, & Iudei doctiores, Beth Haym, hoc est, domum uiuentium. Credunt enim Abraham, Isaac, Iacob & pios omnes uiuere. Et hæc corpora reuictura & animabus reddenda.

DE RESVRRECTIONE
MORTVORVM.

Quid

Quid est resurrectio mortuorum?

Est qua in nouissimo die resurgent omnes homines
à mortuis, pijs ad uitam æternam, impijs ad supplicia
æterna.

Vnde probas resurrectionem
mortuorum?

Hic articulus fidei est inter præcipuos, propter
quem reliquos omnes profiteamur. Ideo scriptura præ
sertim noui testamenti plena est testimonijs. Ac ad
confirmandos animos aduersus Epicureas opiniones
& alendum timorem ac fidem, prodest in conspectu
habere multa testimonia, quæ testantur quod simus
resurrecturi cum his corporibus.

Matth. 23. probat Christus resurrectionem mor-
tuorum, ex eo quod dictum est à Deo. Ego sum Deus
Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob &c. Deus in-
quit, non est deus mortuorum, sed uiuentium: Ergo
necesse est, sanctos qui mortui sunt, cum corporibus
resuscitari.

Item capite 19. resurrectionem uocat regenera-
tionem, cum hæc corpora ex sepulchris resuscitata
renouabuntur.

Luce 14. Retribuetur tibi in resurrectione iusto-
rum.

Ioh. 6. Hæc est uoluntas patris mei, ut omnis qui
uidet filium & credit in eum, habeat uitam æternam,
& ego resuscitabo eum in nouissimo die.

L

Rom.

Ro. 8. Si spiritus eius, qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in uobis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, propter inhabitantem spiritum eius in uobis.

Ibidem, Sed & nos primicias spiritus habentes, intra nos gemimus adoptionē filiorum dei, expectantes redemptionem corporis nostri.

I Cor. 15. Ex instituto propugnat hunc articulum toto capite. Probat autem ex resurrectione Christi, necesse esse ut & nos resurgamus, ideo enim resurrexit Christus, ut uinceret & aboleret mortem, & redderet nouam & aeternam uitam credentibus.

Sicut per hominem mors (inquit) ita per hominē resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes uiuificabuntur.

Cor. 4. Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut & uita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Si uitam Christi manifestari oportet in corporibus nostris, necesse est corpora nostra liberata à morte & resuscitata, uiuere aeterna uita.

I Thessal. 4. Si credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit, ita & deus eos qui dormierunt adducet cum eo.

Dic aliqua testimonia ueteris testamēti?

Esaie 25. Deuorabitur in monte isto facies inuolutorum qua omnes populi inuoluti sunt, & operimentum

mentum quò omnes gentes cooperte sunt & mors
deuorabitur in sempiternum, &c.

Esaiæ 26. Viuent mortui tui, interfecti mei res
surgent. Expergiscimini & letamini qui habitatis
in puluere &c. Vade populus meus intra cubicula
tua, & claude ostia tua &c.

Ezech. 37. Ecce ego aperiã tumulos uestros, &
educam uos de sepulchris uestris, populus meus &c.

Iob. 19. Scio quod redempter meus uiuit, & in
nouissimo die de terra resurrecturus sum, & rursus
circumdabor pelle mea, & in carne meo uidebo eum.

Postremò hic articulus passim in promissionibus
& exemplis patrum inuolutus est. Quia enim sanctis
promittitur liberatio, glorificatio, & illi tamen in
hac uita affliguntur & subiiciuntur morti. Igitur
necesse est restare aliam uitam, in qua uiuant glori-
ficati.

Sic epistola ad Ebreos docet, patres tenuisse fidẽ
resurrectionis. Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti,
non acceptis repromissionibus &c. Ideo Iacob filiis
suis mandat, ut adiungatur sepulchro patrũ suorũ.
Et Ioseph iubet ossa sua asportari ex Aegypto.

**Resurgent ne omnes homines, pariter
boni & mali?**

Vna & communis erit omnium mortuorum res-
urrectio, tam piorũ quàm impiorum, sed conditione
inequali,

L ij

inequali,

inequali, piij enim resurgent ad uitam eternam, impij
ad iudicium & poenas eternas.

Proba, quod etiam impij cum corporib;
sunt resurrecturi ad supplicium?

Ioh. 5. ait Christus: Venit hora in qua omnes, qui
sunt in monumentis, audient uocem filij hominis, &
procedent qui bona egerunt in resurrectionem uitae,
qui uero mala egerunt, in resurrectionem iudicij.

Daniel. 12. Multi de his qui dormiunt in puluere
terrae euigilabunt. Alij in uitam eternam, alij in op-
probrium ut uideant semper.

2 Corin. 4. Omnes nos manifestari oportet ante
tribunal Christi, ut referat unusquisq; propria cor-
poris, prout gessit, siue bonum siue malum.

Matth. 10. Timete eum, qui potest & animam &
corpus perdere in gehennam.

Esaie 66. Egredientur & uidebunt cadauera,
(id est corpora) uirorum, qui praeuaricati sunt in me
uermis eorum non morietur, & ignis eorum non extin-
guetur, & erunt ad facietatem uisionis omni carni.

Quomodo fiet resurrectio?

Paulus 1. Cor. 15. In ictu oculi, in nouissima tu-
ba, canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti,
& nos immutabimur.

Quomodo fiet haec immutatio?

Oportet

Oportet (inquit) hoc corruptibile induere incorruptibilitatem, & hoc mortale induere immortalitatem, cum autem hoc corruptibile induerit incorruptibilitatem, & hoc mortale induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in uictoriam.

Qualiter resurgent?

Gloriose absq; omni defectu spirituali & corporali, Paulus 1. Corint. 15. quatuor dotes corporis glorificati enumerat, incorruptibilitatem, claritatem, potentiam uel agilitatem, & subtilitatem. Seminat (inquit) corpus, hoc est, in terram sepelitur, in corruptione, ignominia, infirmitate, animale corpus. Resurget in incorruptibilitate, gloria potentia, corpus spirituale.

Da typum nostrae resurrectionis
in creaturis?

Respice granum tritici, quod aridum in terram proijcitur, & non uiuificatur ut germinet, nisi mortuum fuerit aut computruerit, Ioh. 12. ait Christus, Nisi granum frumenti &c. Pusillum, uile ac siccum granum infoditur humo, quod in limo putrefactum, uelut reuiuiscens, prorumpit in teneram herbulam, mox culmi, deinde aristæ. Sic idem illud corpus tuum quod sepelitur, tandem resurget, sed ineffabili pulchritudine. Iusti enim in regno dei fulgebunt, ut sol.

L iij Quid

Quid uero illi, quos ultimus dies re-
periet in carne uiuos?

Non incident isti in manus Pollinctorum aut fu-
neratorum. Nam Paulus ait 1. Thessal. 4. Nos qui
reliqui erimus, simul rapiemur cum his, qui antea
mortui sunt, in nubibus, in occursum domini, in aera,
& sic semper cum domino erimus.

DE CONSUMMATIONE seculi, de iudicio extremo siue die domini.

QVid est consummatio seculi?

Est cum status huius mundi & uicissitudo tem-
porum praeteribit, cum cessabit aestas & hyems, nox
& dies, Gene. 10.

Quid est iudicium extremum siue
dies domini?

Est quando dominus Ihesus Christus in aduentu
suo, cum uirtute magna & maiestate, extremam om-
nibus hominibus iuxta sua facta sententiam feret ae-
quam & irrefragabilem, tum pijs tum impijs, aut ad
uitam aeternam, aut ad supplicium aeternum.

Quotuplex ergo est aduentus Christi?

Scriptura duos aduentus Christi docet, prior erat
humilis, quando incarnatus uenit in forma serui, ut
peccata

peccata nostra portaret. Alter erit gloriosus & terribilis, quando ueniet ut supremus iudex in maiestate inenarrabili in fine seculi, iudicatuos uiuos & mortuos. Augustin. Venit Christus occulte iudicandus, ueniet & manifeste iudicaturus.

Act. 10. Christus constiutus est à deo, iudex uiuorum & mortuorum.

Et Acto. 17. Statuit diem, in quo iudicaturus est orbem in equitate.

Quomodo ueniet iudicaturus?

Uisibiliter in nube, quemadmodū ascendit, act. 1. Et in maiestate & gloria, 1. Thes. 4. In uoce archangeli & tuba dei.

Cur iudicaturus?

Vt pijs in corpore & anima reddat gaudium & uitam eternam, impijs ad afflictionē & ignem eternū.

Quis erit ordo extremi iudicij?

Quaedam signa præcedent diem iudicij, quedam ipso die illucescente fient, quedam sequentur.

Quæ præcedent?

Romanum imperium desolabitur, reuelabitur homo peccati, 2. Thessal. 2. Surgent pseudochristi & pseudoprophete. Ecclesia Christi grauissimas persecutiones patietur, Matth. 24. Erunt signa in sole & luna &c. Luce 21. Euangelium predicabitur in uniuerso orbe.

L iij Que

Quæ fient ipso die?

Aduentus Christi erit subitus, sicut exitus fulguris ab oriente in occidentem, ignis ante faciem eius præcedet. Psal. 96. Signum filij hominis apparebit in cælo resurgent mortui omnes, tam pijs quàm impijs. Christus segregabit bonos à malis & proferet sententiam ultimam, Matth. 25.

Quæ sequentur?

Renouatio mundi uisibilis, supplicium impiorum æternum, uita piorum æterna.

Potest ne sciri hora & dies Iudicij?

De die illo & hora, inquit Christus Matth. 24. Nemo scit, ne angeli quidem, nisi pater meus solus.

Et I. Thessal. 5. Dies domini sicut fur in nocte, ita uenturus est, cum dixerint pax & securitas, tunc repente eis superueniet interitus.

DE VITA ÆTERNA.

Quid est uita æterna?

Est gustus & sensus perpetuus gratiæ & misericordiæ Dei, & pax seu gaudium perpetuum conscientie, in cordibus fidelium. Vcl, est certa dei & domini nostri Iesu Christi noticia, quæ hic in fide sub spe certa & spiritu incipit, & manifestabitur post hanc uitam ad perpetua gaudia & immortalæ hereditatem.

tatem. Breuius sic. Vita æterna est cognoscere deum
uerum, & quem misit Iesum Christum, Ioannis 17.

Quæ est mors æterna?

Est perpetuus horror conscientie ab ira dei.

Quis promisit uitam æternam?

Christus dominus noster.

Quibus?

Credientibus. Sic enim ait Ioan. 3. Qui credit in
filium dei, habet uitam æternam, qui autem incredulus
est filio, non uidebit uitam, sed ira dei manet super
illum. Et Ioan. 5. Amen amen dico uobis, quia quæ
uerbum meum audit, & credit ei qui me misit, habet
uitam æternam, & in iudicium non uenit, sed transit
à morte in uitam.

Qui sunt effectus uitæ æternæ?

Non sentire amplius peccatum, mortem, sed ha-
bere perpetua gaudia & letitiam. Esaia 25. Et mors
deuorabitur omnino, & absterget deus omnem lachry-
mam ab oculis eorum, & mors ultra non erit, neq;
luctus neq; clamor, neq; dolor erit ultra, apocal. 21.

Esaia 65. Ecce ego creo caelos nouos, & non erunt
in memoria priora, & non ascendent super cor, sed
gaudebitis & exultabitis in sempiternum, in ijs quæ
ego creo. Quia ecce creo Hierusalē exultationem, &
populum eius gaudium, & exultabit in Hierusalem,

L S &

Et gaudebo in populo meo, Et non audietur in eo
ultra uox fletus Et uox clamoris Et c.

Item cap. 51. Qui redempti sunt à domino, reuer-
tentur Et uenient in Sion laudantes, Et letitia sem-
piterna super capita eorum, Gaudium Et letitiam
tenebunt, fugiet dolor Et gemitus.

Psal. 2. Edent pauperes Et saturabuntur, Et lau-
dabunt dominum qui requirunt eum, uiuent corda eo-
rum in seculum seculi.

Psal. 4. Illi abundant frumento Et uino, Ego
autem dormiam Et requiescam, quia tu domine facis
ut secure habitem.

Esaie 64. Oculus non uidit deus absq; te, que
preparasti diligentibus te.

Hec testimonia ostendunt uitam eternam futurū
esse talem statum, in qua liberati à peccato, morte Et
omnibus calamitatibus uiuamus in perpetua luce,
uera notitia dei, Et fruamur eternis gaudijs Et
perpetua letitia. Quan nobis donet deus
propter filium suum Iesum Christum,
qui cum patre Et spiritu sancto
uiuit Et regnat super
omnia benedictus,

AMEN.

FINIS.

IOANNIS GIGANTIS

Northufani, in D Ioannis Spangen-
bergi præceptoris libellum
commendatio.

Hunc quicumq; legis, puro lege pectore librum,
Non casum Niobes uel Phaëtonis habet,
Continet æternæ præcepta salubria uitæ,
Continet astrigeri iussa tremenda dei.
In leuibus quæras lususq; iocosq; libellis,
Hic pia cum iusto pondere uerbo cadunt.
Quanta sit hic discis superi clementia patris,
Et quod sit ueri discis ouile dei.
Quodq; sit hic discis pastoris munus amici,
Qui spargat uerbi pabula uera dei.
Hic hic cognoscis quæ sit diuina uoluntas,
Hic discis falsum temnere, uera sequi.
Hic quid sit disces, homo, lex, quid gratia Christi,
Quæ pressa est misera conditione diu.
Hæc ubi cognoscas introrsus scripta, uidebis
Quid sit cum sana religione fides.
Qua sola Christo iusti reputamur, & illam
Ingredimur, quæ nos ducit ad astra, uiam
Quæq; fuit disces Ecclesia quassa procellis,
Quæq; fuit latij patris auaritia.
Quidq; saginati (sacer ordo) egere molossi,
Quidq; uelit latij ceraq; thusq; lupi.

Sed

Sed mihi tam facile est hunc commendare libellum,
Quam facile est lingua deficiente loqui,
Ferreus est, lapis est, quem non hæc tangere possint,
Cordaq; habet Getico frigidiora gelu.
Siue etenim quassæ quæris solatia menti,
Hic, quo soleris uulnera mentis, habes
Siue es in exhaustis opibus spoliatus & ære,
Hic surgit uelis aura secunda tuis.
Deniq; quodcunq; est, quod te turbatq; agitacq;
Hic legis admissa pharmaca certa malo.
Pharmaca multa etenim libro clauduntur in uno,
Continet hæc uarios Bibliotheca libros.

BRASMVVS BENEDICTVS
SILESIVS.

Cui diuina placet uerbi reuerentia sacri,
Cui cordi est sanctæ religionis opus.
Hunc legat attenta, sed non sine mente libellum,
Quem Spangebergi sacra Minerua dedit.
Non hic inuenies fatuæ præconia Bullæ,
Fulmina sacrilegi nec scelerata Papæ.
Non fictas clauas, mentitaq; dona dolosq;
Nec fraudes Latij tendiculasq; Iouis.
Sunt procul hoc sacro ludibria mota libello,
Nec quod lectorem fallere possit, habet,

Sacra

Sacra recognoscet sed fontibus eruta uiuis,
Atq; uoluntatem sancta q; uerba dei.
Quid mors efficiat, peccati quæ sit origo,
Quale sit & primi quod meruere patres.
Quomodo nos omnes manibus pedibusq; reuinctos
Lex uexet, damnèt, uoce tremente, reos.
Quomodo nos contra contritos, ore suauis,
In gremio serues optime Christe tuo.
Utq; suo uerbo nos à uis demonis atri
Liberet, inq; patris coelica regna trahat.
Pura fides quid sit, qua sola sydera adimus,
Qua q; deus iustos nos reputare solet.
Qualia facta deo placeant, quis cultus, honorq;
Commoda quæq; spei non dubitata sient.
In quibus & regnis sit uera Ecclesia Christi,
Quam dudum & miserè saeva procella quatit.
Talia cum doceat liber hic ambage remota,
Illi quis dubitet numen inesse dei?
Cuius ab ore fluunt sanctissima uerba diserto,
Scribere credibile est, hunc agitante Deo.
Quisquis amat igitur diuini semina Verbi,
Et Christum uerè supplice mente colis.
Hunc emptum tenui pretio uersato libellum,
Semper & assidua uolue reuolue manu.
Crede mihi, non te quicquam legisse pigebit,
Et Spangenberggo qui dedit ista, faue.

τέλος.

2722

LIPSIÆ IN OFFICINA TYPO-
GRAPHICA MICHAELIS

Blum, Mense Maio. Anno

M. D. XL.

Handwritten in blue ink: *2*
Sam. 14

ULB Halle 3
003 799 45X

Handwritten in blue ink: *f*

Handwritten in blue ink: *86.*

4

MARGARI

TA THEOLOGICA, CONTINENS
PRAECIPVOS LOCOS DOCTRINAE
Christianaë, per quaestiones, breuiter &
ordine explicatos, omnibus Pastori-
bus, uerbi preconibus & ecclesiae
ministris summe utilis &
necessaria.

AVTORE IOANNE SPANGEBER-
GO, HERDESSIANO, APVD
Northusanos uerbi ministro.

Cum praefatione D. CASPARIS
Crucigeri.

ANNO M. D. XL.

